

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

HEFAD

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2687-6175

Ankara Hacı Bayram Veli University

Sayı 8 / 2023 Bahar

The Journal of Faculty of Letters

Number 8/2023 Spring

• Sahibi

Owner

AHBV Üniversitesi adına / In the name of AHBV University
Prof. Dr. Yusuf TEKİN

• Editör

Editor

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

• Editör Yardımcıları

Editorial Assistants

Doç. Dr. Atakan AKÇAY
Doç. Dr. Dinçer APAYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Tuna YILDIZ
Arş. Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

• İstatistik Editörü

Statistics Editor

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ASLAN

• İndeks Editörü

Index Editor

Dr. Öğr. Üyesi Leyla YORULMAZ

• İngilizce Editörü

English Manuscripts Editor

Doç. Dr. Yavuz ÇELİK

• Fransızca Editörü

Éditeur de français

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Büşra SÜVERDEM

• Türkçe Dil Editörü

Turkish Manuscripts Editor

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILMAZ

• Düzenleme

Technical Editors

Dr. Öğr. Üyesi Filiz CANYURT
Arş. Gör. Ozan BÖKE
Arş. Gör. Seda KARA
Arş. Gör. Züleyha Nurgül ERTUĞRUL

• Haberleşme

Communication

ahbvedebiyatdergisi@hbv.edu.tr

• Yayın Kurulu Üyeleri

Editorial Board

Prof. Dr. Ayşegül AKYURT
(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Erdal AKSOY
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Imre BASKI
(Eötvös Loránd Üniversitesi, Macaristan)
Prof. Dr. Jarkin SULEIMENOVA
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Klara KUZMOVA
(Tnava Üniversitesi, Slovakya)
Prof. Dr. Orhan KURTOĞLU
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE
(T.C. Paris Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği)
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Zaynabidin ABDİRASHIDOV
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cemile KINACI
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU
(AHBV Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Júlia BARTHA
(Szolnok Millî Müzesi, Macaristan)

• Alan Editörleri

Field Editors

Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU
(Mütercim Tercümanlık Alan Editörü)
Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU
(Slav Dilleri ve Edebiyatları Alan Editörü)
Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL
(Arkeoloji Alan Editörü)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN
(Tarih Alan Editörü)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞÇIOĞLU
(Çağdaş Türk Lehçeleri Alan Editörü)
Prof. Dr. Giray FİDAN
(Doğu Dilleri Alan Editörü)
Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ
(Psikoloji Alan Editörü)
Prof. Dr. Hasan ŞENER
(Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
(Türk Halk Bilimi Alan Editörü)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Sanat Tarihi Alan Editörü)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP
(Felsefe Alan Editörü)
Prof. Dr. Okşan BAŞOĞLU
(Antropoloji Alan Editörü)
Prof. Dr. Selma ELYILDIRIM
(Batı Dilleri Alan Editörü)
Prof. Dr. Serdar SAĞLAM
(Sosyoloji Alan Editörü)
Doç. Dr. Ali Ümran KÖMÜŞÇÜ
(Coğrafya Alan Editörü)

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

AHBV Üniversitesi, Emniyet Mah. Abant 1. Cad. Toki Blok-
ları No: 10/2D 9. Kat Yenimahalle/ANKARA

0312 546 06 00/01

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (HEFAD),
uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Yılda iki sayı (Haziran / Aralık) ya-
yınlanır.

Yayın Tarihi: 23 Haziran 2023

• **Danışma Kurulu Üyeleri**
Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Âbide DOĞAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali DUymAZ
(Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali TİLBE
(Namık Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali UTKU
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ
(AHBV Üniversitesi)

Prof. Dr. Emine DEMİREL BOGENÇ
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Füsün ATASAVEN
(Yıldız Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin KANDEMİR
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail GÖRKEM
(Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mihaly HOPPAL
(Tartu Üniversitesi, Macaristan)

Prof. Dr. Muharrem KASIMLI
(Azerbaycan Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Müslüm AKDEMİR
(Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Naile HACIZADE
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmi KARUL
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Nedim KULA
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Nergis BIRAY
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Nermin ŞAMAN DOĞAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN
(Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ruhi ERSOY
(AHBV Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan ŞEN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Vasif ŞAHÖĞLU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Âdem POLAT
(AHBV Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim SARITAŞ
(AHBV Üniversitesi)

Dr. Fatimah Binti ALİ
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

Dr. François SCHMITT
(Matej Bel Üniversitesi, Slovakya)

Dr. Noor Raha Mohd RADZUAN
(Pahang Üniversitesi, Malezya)

• **Bu Sayının Hakemleri**
Referees

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Nur TEKMEK
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giray FİDAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulkadir ÖZDEMİR
Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet DEMİR
Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Cüneyt ÖZATA
Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Okay PEKŞEN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Şahin YILDIRIM
Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz ÇELİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Funda BULUT
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halim KILIÇ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Leyla YORULMAZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut GÜNENÇ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat TEKİN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Emre KILIÇASLAN
Ordu Üniversitesi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi HEFAD
Uluslararası İndexler Tarafından Taranan Hakemli bir dergidir.

 EBSCOhost

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 ADVANCED SCIENCE INDEX

ASOS
indeks

 teî türk eğitim indeksi

 Scientific Indexing Services

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yazılar, yazarların adlarına göre alfabetik sıralanmıştır.

		Sayfa / Page
Nurşen ÖZKUL FINDIK	EDİTÖRDEN EDITORIAL	vii ix
Araştırma Makaleleri	Research Articles	
Arş. Gör. Dr. Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ	Çin Basınında 'Osmanlı-Türkiye Algısı' ve Değişimi, 1908-1930 <i>Ottoman-Turkish Perception" And its Change in The Chinese Press, 1908-1930</i>	11-25
Doç. Dr. Cüneyt ÖZATA	Alan Ayckbourn's Exploration of Transhumanism And Posthuman Condition: Henceforward Alan Ayckbourn'ün Transhümanizmi ve Posthuman Durumunu Keşfi: <i>Henceforward (Şimdiden Sonra)</i>	27-34
Öğr. Gör. Deniz UZUNLAR	To Be a Woman in Men's World: Anne Sexton's Manifesto of Iconoclasm <i>Erkeklerin Dünyasında Kadın Olmak: Anne Sexton'ın İkon Kırıcılığa Dair Manifestosu</i>	35-45
Arş. Gör. Dr. İlkay AKLAN	Orta Anadolu'da Geç Tunç Çağı Sonu ve Demir Çağı Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Assessment of the End of Late Bronze Age and Iron Age in Central Anatolia</i>	47-61
Dr. İsmail Alperen BİÇER	Küçük Adamın Dönüş Hayali: Orhan Kemal'de Utanç ve İntikam <i>The Return Dream of People Deemed Worthless: Shame and Revenge in Orhan Kemal's Works</i>	63-73
Arş. Gör. Uğur DİNÇ	Osmanlı Devleti'nde Bir Toplumsal Gözetim ve Denetim Aracı Olarak 1880 Hapishaneler Nizamname Lایhası <i>The 1880 Prison Regulation Memorandum as an Instrument of Social Surveillance and Control in the Ottoman Empire</i>	75-87
Prof. Dr. S.Yücel ŞENYURT ve Dr. Umut ZOROĞLU	Long-Range Metal Weapons From Kurul Fortress in the Light of Recent Findings <i>Son Bulgular Işığında Kurul Kalesi Uzun Menzilli Metal Silahları</i>	89-99

EDİTÖRDEN

Değerli okurlarımız,

AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (HEFAD), 14 Nisan 2023'te yayımladığımız "Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı Özel Sayısı"nın ardından Haziran 2023/8. sayısıyla karşınızdayız.

Dergimiz ulusal ve uluslararası indekslerde taranan ve çevrim içi yayımlanan bir dergi olarak hem daha görünür hem de akademik atanma kriterleri açısından kabul edilebilir olmayı başarmıştır. Önümüzdeki zaman diliminde ise TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin'e ve diğer uluslararası indekslere başvurmayı planlamaktayız.

Dergimizin bu sayısı yedi araştırma makalesinden oluşmaktadır. "Küçük Adamın Dönüş Hayali: Orhan Kemal'de Utanç ve İntikam", "Çin Basınında "Osmanlı-Türkiye Algısı ve Değişimi, 1908-1930", "Osmanlı Devleti'nde Bir Toplumsal Gözetim ve Denetim Aracı Olarak 1880 Hapishaneler Nizamname Layihası", "Alan Ayckbourn's Exploration of Transhumanism and Posthuman Condition: Henceforward", "Orta Anadolu'da Geç Tunç Çağı Sonu ve Demir Çağı Üzerine Bir Değerlendirme", "Long-Range Metal Weapons from Kurul Fortress in the Light of Recent Findings" ve "To Be a Woman in Men's World: Anne Sexton's Manifesto of Iconoclasm" başlıklı makaleler dergimizin araştırma yazılarıdır. Söz konusu yazıları kaleme alan yazarlarımız İsmail Alperen BİÇER, Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ, Uğur DİNÇ, Cüneyt ÖZATA, İlkay AKLAN, S. Yücel ŞENYURT, Umut ZOROĞLU ve Deniz UZUNLAR'a bundan sonraki çalışmalarında başarılar dilerim.

Son olarak dergimize başta yazılarıyla katkı sağlayan yazarlarımız olmak üzere yayın kurulu heyetimize, kıymetli zamanlarını ayırarak yazıları inceleyen hakemlerimize, büyük bir sorumluluk ve özveri ile derginin uluslararası bir nitelik kazanmasını sağlayan yardımcı editörlerimize ve düzelti ekibinde görev alan hocalarımıza çok teşekkür ederim.

Dergimizin Aralık 2023 sayısında görüşmek dileğiyle sizi yazılarımızla baş başa bırakalım.

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

Editör

EDITORIAL

Dear Readers,

This is the June 2023/8 issue of AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi (HEFAD) following the “Special Issue for the 100th Year of Turkish Republic” released on April 14, 2023. Our journal has managed to be both more visible and more acceptable in terms of academic assignment criteria as an online journal indexed nationally and internationally. In the following months, we are intent on applying for TUBITAK ULAKBIM TR Dizin and other international indices.

This issue of our journal consists of seven research articles. They are entitled “The Return Dream of People Deemed Worthless: Shame and Revenge in Orhan Kemal’s Works”, “Ottoman-Turkish Perception and Its Change in the Chinese Press, 1908-1930”, “The 1880 Prison Regulation Memorandum as an Instrument of Social Surveillance and Control in the Ottoman Empire”, “Alan Ayckbourn’s Exploration of Transhumanism and Posthuman Condition: Henceforward”, “An Assessment of the End of Late Bronze Age and Iron Age in Central Anatolia”, “Long-Range Metal Weapons from Kurul Fortress in the Light of Recent Findings” and “To Be a Woman in Men’s World: Anne Sexton’s Manifesto of Iconoclasm”. These articles are written by İsmail Alperen BİÇER, Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ, Uğur DİNÇ, Cüneyt ÖZATA, İlkay AKLAN, S. Yücel ŞENYURT, Umut ZOROĞLU and Deniz UZUNLAR, respectively. We wish success to the authors in their further studies, also delivering our thanks for their contribution to our journal with their studies.

Finally, I thank wholeheartedly our authors in this issue, our editorial board, our referees who have examined and assessed the articles by devoting their valuable time, our vice-editors and colleagues who have made the journal an international one with their self-sacrificing and devoted efforts for the journal.

The articles are entrusted to you as the readers, so I wish you good and inspiring readings in the hope of meeting again in December 2023.

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

Editor

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör. Dr.
Aylin YILMAZ ŞAŞMAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Edebiyat Fak.
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl.

aylin.yilmaz@hbv.edu.tr

0000-0001-7863-4140

10.56387/ahbvedebiyat.1189759

ÇİN BASININDA “OSMANLI-TÜRKİYE ALGISI” VE DEĞİŞİMİ, 1908-1930

ÖZ: Osmanlı İmparatorluğu ve Qing Hanedanı'nın Batı tahakkümünde yaşadıkları kayıp ve acıların altını çizen modernleşme süreci, iki büyük benmerkezci devletin de çöküşü ile sonuçlanmış; 1912'de Çin topraklarında, 1923'te ise Türk topraklarında “Cumhuriyet rejimi” sahnenin baş aktörü konumuna yükselmiştir. Modernleşmek zorunda kalan Türkiye-Çin ikilisi, 19. yy'ın ortalarından itibaren Batı tarafından “hasta adam” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Modern topluma geçişte her ikisi de geç kuşak toplumlar arasında gösterilen Türk-Çin toplumları, geçişi kolaylaştıracaklarını düşündükleri ülkeleri inceleyerek örnek almışlardır. Bu doğrultuda, Osmanlı yüzünü Batı Avrupa ve özellikle Fransa'ya çevirirken; Qing Hanedanı aydınları, çöküşü engellemek ve hanedanın bekasını sağlamak adına Doğu Avrupa ve Osmanlı gibi modernleşme tarafından iç ve dış karmaşaya sürüklenen toplumları mercek altına almayı tercih etmiştir. Çin topraklarında, özellikle 1895 Çin-Japon Savaşı'nda alınan büyük yenilgiden sonra, aydınlar kader ortağı olarak gördükleri ülkelerin politik ve sosyal düzenini yakından incelemeye başlamıştır. Bu anlamda, Türk toplumu ve ülke topraklarında Batı tahakkümüne ve modernleşmeye verilen cevap, Çin aydınlarının üzerinde durdukları bir konu olarak yükselmiştir. Bu araştırmada, Çin aydınlarının Jön Türk Devrimi'ne verdikleri tepki; “Kemal'in Devrimi” olarak adlandırdıkları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Lozan Konferansı'na dair yorum ve eleştirileri; 1908-1930 arası odak noktasına alınarak, “Türkiye algısı”, değişimi ve nedenleri kaleme alınmış yazı, eser ve konuşmalar üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonucunda, Çin topraklarında süreç içerisinde “Türkiye algısının”, “kader ortağı” fikrinden taklit edilmesi ve ardından Çinleştirilmesi gereken bir “örnek” fikrine kaydığı ve son olarak Çin'de yükselen komünizm ışığı altında eleştirilen bir konuma geldiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jön Türk Devrimi, Lozan, Türkiye Cumhuriyeti, Çin, Türkiye Algısı.

“OTTOMAN-TURKISH PERCEPTION” AND ITS CHANGE IN THE CHINESE PRESS, 1908-1930

ABSTRACT: The process of modernization, which underlines the losses and sufferings of the Ottoman Empire and the Qing Dynasty under Western domination, resulted in the collapse of these two egocentric states. It was followed by the rise of the “Republican regime” to power in China in 1912 and in Turkey in 1923. Turkey and China, both forced to modernize, began to be described as the “Sick Men of the East” by the western powers from the mid-19th century onwards. Turkish-Chinese communities, both of which were shown as late comers to modern society, studied and took as a model the countries which they thought would facilitate the passage to modernization. In this sense, while the Ottoman Empire turned its face to Western Europe and especially France, the Qing Dynasty intelligentsia preferred to examine and focus on the societies that were pushed by modernization into internal and external turmoil, such as Eastern Europe and the Ottoman Empire, thereby intending to prevent the collapse of Qing Dynasty and ensure its survival. After the crushing defeat of the Qing Dynasty in the Chinese-Japanese War in 1895, Chinese intellectuals started to study more closely the political and social order of the countries which they considered as sharing the same fate. In this sense, the response to western domination and modernization in Turkish society and Turkish lands came to be a topic among the Chinese intellectuals. In this study, the reaction of Chinese intellectuals to the Young Turk Revolution and their comments and critiques over the establishment of the Republic of Turkey, which they called “Kemal's Revolution” and over the Lausanne Conference, and their “perception of Turkey”, with its change and causes by focusing on the period between 1908 and 1930, were examined through some articles, works and speeches penned. It was concluded in the study that “Turkish perception” in the Chinese lands changed from the idea of “common fate” through an “example” that should be first imitated and then Sinicized to a subject that should be criticized from the perspective of communism rising in China.

Keywords: Young Turk Revolution; Lausanne, Republic of Turkey, China, Perception of Turkey.

Gönderim Tarihi: 15.10.2022

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Alıntı: YILMAZ ŞAŞMAZ, A.
(2023) “Çin Basınında ‘Osmanlı-
Türkiye Algısı’ ve Değişimi, 1908-
1930”. *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi
Dergisi*, (8), 11-25.

Giriş

I. ve II. Afyon Savaşları'nı kaybetmesini takiben Batılı devletler tarafından kuşatma altına alınan Qing Hanedanı清代 (1644-1911), II. Afyon Savaşı'nı 1858'de bitiren "Tianjin Antlaşması 天津条约" ve 1860 "Pekin Sözleşmesi北京條約" sonrası, İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika'ya Çin için ağır sonuçları olan imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. Bunların içinde yabancılara Çin'in iç kesimlerine seyahat hakkı, yeni ticari limanların açılması, Pekin'de kalıcı sefaretlerin kurulması ve savaş tazminatı ödenmesi gibi hususlar yer almaktadır (Fairbank, 1978: 10/249-261). 1840-1870 arası kaybedilen savaşlar ve Nian İsyanı捻乱 (1851-1868), Taiping İsyanı太平天国之乱(1850-1866), Güney-Batı Yunnan'da çıkan Du Wenxiu 杜文秀起义 (1855-1873), Kuzey-Batı Tongzhi Hui同治回乱(1862-1878) müslüman isyanlarının yanında yabancılara verilen imtiyazlar, merkezî otoritenin iyice güç kaybetmesine ve ülkenin "yarı-sömürge" konumuna gelmesine yol açmıştır (Şaşmaz, 2022: 95). Yüzünü Batı'nın teknolojik-askerî gelişmelerine çeviren hanedan, Kendini Güçlendirme Hareketi 洋务运动 (1861-1894)'ni başlatmış (Maden Kalkan, 2022: 10/132); ülkede Tongwen Guan同文馆(1862) ve Jiangnan Tersanesi 江南制造总局 (1865, Shanghai) başta olmak üzere yabancı dil eğitimi verilen okullar ve çeviri büroları kurulmuştur (Şaşmaz, 2022: 104-117).

Hareketin devam ettiği yıllar içinde, ortak düşman görülen Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1877-1878 yılları arası yaşanan savaş, savaşın sebepleri, tarafları ve sonucu Çin topraklarında Osmanlı'nın ilk gündeme taşınması olmuştur denilebilir (Wu, 2011: 26-27). 1876'da I. Meşrutiyet'in ilan edilmesi de Çin'de ilgi görmüş, hanedan: Batılılaşma hareketleri, dış borçlanma, Batılı devletlere verilen imtiyazlar üzerine atılan adımları incelemiş; Türklerin yaşadıklarının Qing Hanedanı'nda yaşanabileceklerin bir "aynası" olduğu düşünülme, "kader ortağı" fikri oluşmaya başlanmıştır (Chen, 2018: 59). Osmanlı'nın bu anlamda Kendini Güçlendirme Hareketi döneminde Qing Hanedanı'nın ilgi alanına girmeye başladığı görülmektedir.

Çin aydınları, 19. yy'ın ikinci yarısında gelişen basın yayın sektörünün de etkisi ile Dünya'da olanları hızla öğrenmeye başlar ve ilerleyen süreçte Osmanlı-Türkiye daha yakın mercek altına alınır. Türk topraklarını etkileyen önemli olaylar ki bunlar: I. Meşrutiyet, Osmanlı-Rus Savaşı, Jön Türk Devrimi, Kurtuluş Savaşı, Lozan, Cumhuriyetin kurulması ve ardından gelen devrimler olarak sıralanabilir, Çin basınının ilgisini bu dönemde çeker. Türkiye'nin iç ve dış politikada yaptıkları "Shenbao申报 (1872-1949)", "Xiangdao向导 (Kılavuz, 1922-1927)", "North-China Herald (1850-1941)", "Dongfang Zazhi东方杂志(1904-1948)" gibi pek çok gazete ve dergide tartışmaya açılmıştır. Osmanlı'da, Tanzimat Dönemi (1839-1876) ve sonrasında yapılan reform ve düzenlemeler ise Çin topraklarında ancak "Çin-Japon Savaşı 甲午战争 (1894-1895)" sonrası konuşulmaya başlanmıştır. Savaş sonrası çıkan büyük kriz, reformlar, anayasal monarşi ve devrim tartışmalarını gerçek anlamda başlatmıştır (Fidan, 2013: 9; Şaşmaz, 2022: 127-130). Bu ortamda, Yüz Gün Reformları戊戌变法 (1898)'nin liderlerinden Kang Youwei康有为(1858-1927)'in Osmanlı'yı örnek göstermesine kadar, Çin'de gerçek anlamda bir "Osmanlı-Türkiye algısı"¹ oluşmadığı da söylenebilir. İmparatoru, ülkede reformlar

¹ 19. yy öncesinde Osmanlı'nın Çin kaynaklarında "Lumei鲁美" "Lumu鲁木", "Lumi鲁米" ve "Lumiguo鲁米郭" olarak kullanıldığı görülmektedir ki bunlar "Rum, Rumi" isimlerinden çevrilerek alınmıştır (Ma, 2007: 70, Fidan, 2016: 229'dan). 19. yy ve sonrasında ise tarih kayıtlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nden bahsederken "Tujue突厥" (tarih yazınında Göktürkler ve öncesi için kullanılan bir isimdir) ve sıklıkla "Tuguo 土国" ile "Türkiye土耳其" isimlerinin kullanıldığı, "Osmanlı İmparatorluğu 奥斯曼帝国" nun ise yeni kullanılmaya başlanmış nispeten genç bir isim olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle araştırma sırasında "Tuguo 土国" ile "Türkiye土耳其" isimleri üzerinden gidilmiş; dergi ve gazete veri tabanlarında bu isimler taranmıştır. Yapılan çevirilerde orijinal metinlere uygun biçimde "Osmanlı" yerine "Türkiye" kullanılmış; dönem aralığında Çin basınında yer verilen yazılara atfen

yapılmazsa neler olabileceği konusunda uyarmak isteyen Kang, “Türklerin Zayıflaması Üzerine突厥削弱记 (1898)” isimli raporunda: “Dünya üzerindeki uluslar içerisinde, Çin ile benzer durumda olan, karşılaştırıldığında koşut diye tabir edebileceğimiz ve geçmişteki yaşanmışlıklarından feyz alabileceğimiz bir tek Türkler (突厥) vardır” (Zan, 2022: 23) ifadelerini kullanmıştır. Türklerin, Avrupa güç kazanırken “uykuda” olduklarını, istikrarlı reformlar yapmadıkları için modernleşmeye geç kaldıklarını vurgulamış; “Doğu’nun Hasta Adamları”nın aynı hastalıktan muzdarip olduğunu, kader ortaklığını bozmak için anayasa ilan ederek reformlar yapılması gerektiğini, hanedanın ancak hızlı politik reformlarla ayakta kalabileceğini belirtmiştir (Fidan, 2013: 15-18). Bu noktada Kang’ın Batı tarafından “Asya’nın Hasta Adamı” olarak gösterilen Qing Hanedanı ile “Avrupa’nın Hasta Adamı” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu’nun sıkıntılarında hâkim olduğu görülmektedir. Bunlar: Batılı büyük devletlerin baskısı, yabancılara tanınan imtiyazlar, dış borçlanma, modernleşme çabasında öncelikle askerî ve bilimsel bilgiye önem verilmesi, çok kültürlü ve çok dilli bir yapıya sahip olmaları, bünyelerindeki azınlıklar ve komşuları ile yaşanan sorun ve savaşlar olarak özetlenebilir. Kang’ın raporuna ilerleyen dönemde verilen cevaplar tartışmanın seyrini göstermektedir.

1900’de Kang Youwei’in öğrencisi önemli gazeteci ve politik aktivist Liang Qichao梁启超 (1873-1929): Çin ve “Türk” kader ortaklığını düşünürken iki ülkenin iç ve dış durumlarındaki “büyük farklılıkların” gözden kaçırılmaması gerektiğini; alelade bir biçimde karşılaştırmalar yapmanın hatalı olacağını ifade etmiştir (1989: 4/29). 1903’te Amerikan misyoner Gilbert Reid (Çince adı: Li Jiabai 李佳白; 1857-1927), Shanghai’da Gezhi Akademisi’nde yaptığı konuşmada benzer biçimde, iki ülkeye yapılan “hasta adam” benzetmesini kabul ettiğini; ancak iki toplumun politik, dinî, özgürlükler bağlamlarında farklılıklarının gözden kaybedilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Amerikan Araştırmacı Li Jiabai Beyefendinin Konuşması美儒李佳白先生讲义, 1903).

Bu anlamda 20. yy’ın başında “Türk örneği” için bir kesimin Osmanlı’nın hatalarından ders alınması gerektiğini savunduğu, diğer bir kesimin ise “örneğin” Çin koşullarında değerlendirilmesini istediği görülmektedir. Görüşler arasında Kang Youwei’in çabaları etkili olmuş; kapsamlı bir reform hareketi İmparator Guangxu光緒帝 (1871-1908) tarafından başlatılmıştır. Ancak saraydaki muhafazakârların yaptığı darbe sonucu reform taraftarlarının bir kısmı idam edilirken Kang Youwei, Liang Qichao gibi isimler yurt dışına kaçmıştır. Kang Youwei, sürgünde farklı ülkeleri ziyaret etmiş; politik ve sosyal durumlarını incelemiştir. 1908’de ilk defa Osmanlı kıyılarına gelen Kang, gözlemlerini aynı yıl kaleme aldığı “Türk Seyahatnamesi突厥游记”nde anlatmış, 1898’deki raporundan nispeten farklı çıkarımlarda bulunmuştur. Gözlemledikleri, Çin aydınları arasında Türkiye algısının pozisyonunun değiştiğini vurgulamaktadır denilebilir.

Dünyaya yayılan modernleşme akımı Çin ve Türk topraklarına vardığında yaşananlar, iki toplumun da modern topluma geçişi kolaylaştıracak örnekler aramasına yol açmıştır. Bu örneklem arayışında “Türk örneği” de Çin’de incelenenler arasına girmiştir. Bu araştırmada, zıt politik kanatları temsil eden Shenbao, Xinqingnian, Dongfang zazhi, Xiangdao gibi dergi ve gazetelerde Türk örneğini inceleyen yayımlanmış yazı, konuşma ve röportajlar üzerinden 1908-1930 yılları arasına odaklanılarak Çin basınında “Türkiye algısı” irdelenmiştir.

Osmanlı-Türkiye Algısı: 1908 Jön Türk Devrimi Sonrası

Qing Hanedanı 20. yy’ın başlarında bekası için reformlar yapmanın zorunlu olduğunu kabullenmek zorunda kalır. Kademeli bir biçimde idari, askerî, eğitimsel sorunları çözmek için gerekli adımları atmaya başlar ki amaçlanan, anayasal monarşi düzenine geçmektir. Bu dönemde yalnızca aydınlar değil hanedan da gözlerini Osmanlı’nın “reform ve yenilikler”ine çevirmiş; Jön Türkler yakın takibe alınmıştır. Giray Fidan (2019: 1), hanedanın Osmanlı

başlıkta da “Türkiye algısı”nın kullanılması uygun görülmüştür. Bu anlamda çalışmanın Çince-Türkçe çeviri bölümlerinde “Türkiye” sözcüğünün hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti’ni belirten bir biçimde kullanılması uygun görülmüştür.

reformlarını incelemeye başladığını hatta 1876 Osmanlı Anayasası'nın bir çevirisinin ülkeye gönderildiğini belirtmiştir. Ancak çalışmalar yetersiz kalmış, tüm dünyada yayılan devrim hareketlerinden (1905 Moskova ayaklanması, 1906 İran'da Meşrutiyet ilanı, 1908 Jön Türk Devrimi) Çin toprakları da etkilenmiş, 1911'deki Xinhai Devrimi辛亥革命, Qing Hanedanı'nın yıkılması ile sonuçlanmıştır. Bu noktada 20. yy'a kadar hanedanın kurtarılmasına odaklanan aydınlar arasında yeni yüzyılın ilk yıllarından itibaren anayasal monarşi ile devrim taraftarları çekişmesinin başladığı, Xinhai Devrimi'nin hanedanı yıkarak kazanan tarafı belirlediği söylenebilir (Şaşmaz, 2022: 130-131, 136-137).

Yıkılmanın nedenleri arasında hanedanın 1902 sonrası anayasal monarşi taleplerine boyun eğememesine rağmen 1906'da anayasa ilanını on sene ileriye atması gösterilebilir. Halk ve aydın kesim bu durumdan rahatsız olur; hazırladıkları talep mektupları ile anayasa ilanı ve meclis seçimini öne aldırma çalışmalarına başlar. Bu politik ortamda Jön Türkler'in başarısı, anayasal bir reform olarak haber yapılmaya başlanmıştır. Shen bao 申报 gazetesi anayasa haberini 1908'de duyururken yazıyı "Çin, bundan böyle dünyadaki tek despot ülke!" sözleri ile bitirmiş (Wenqian, 2019: 36); "Türkiye'nin Anayasallaştırıldıktan Sonraki Büyük Sevinci 土尔其立宪后之大快乐" başlığı altında yazar ismi verilmeden çıkan diğer bir yazıda, Jön Türklerin beklentileri anlatılırken Sultan'ın çıkardığı aftan bahsedilmiştir (1908: 10). Dagong bao大公报 gazetesinde ise Ağustos, 1908'de çıkan "Türkiye Anayasası Üzerine论土尔其立宪" başlıklı yazıda Osmanlı reform hareketinin Batılı ülkelerin gözlerini Çin topraklarına çevirmesine yol açabileceği şüphesi dile getirilmiştir. Türklerin bir zamanlar kader ortağı oldukları Qing Hanedanı'nın geri kalmış durumuna bakıp güldükleri yazılan haberde ayrıca: "Muhammed'in torunları bundan böyle Batılı ülkeler arasında gururla durabilir; geçmişin utancını temizleyebilir" ifadeleri bulunmaktadır (Wenqian, 2019: 36).

Monarşi taraftarı Kang Youwei ise sürgün yıllarında Kanada'da dünyada politik anlamda etki gücü en yüksek Çinli cemiyetlerinden biri olan "İmparatoru Koruma Topluluğunu保皇会 (1899)"nu kurmuş; topluluğa güç toplamak için Amerika, Avrupa'ya da seyahatler düzenlemiştir (Wenqian, 2019: 27). 1908'de, II. Meşrutiyet Osmanlı topraklarında ilan edilirken İstanbul kıyılarına varmış (Kang, 1995: 562); yaşanan reform dalgası ile idari sistemi yerinde gözlemlemiş; kaleme aldığı "Türk Seyahatnamesi" ise ancak 1913'de "Bu Ren" dergisinde yayımlanabilmiştir (Fidan, 2016: 239). Yazısında, İstanbul'un on sene evvel kaçtığı Pekin'den bir farkı olmadığını, aynı derecede bitap göründüğünü belirten Kang (Wenqian, 2019: 29), Çin'le Osmanlı'yı karşılaştırmış; eğitim, askeriye, ekonomi, Batılılaşma, yabancıların ülkedeki etkisi, din, politik durum ve özellikle 1908 Jön Türk Devrimi'nin oluşma koşulları ve halk tarafından kabulü konularına yer vermiştir (Kang, 2006). Seyahatname'de ülkesinin Osmanlı ile "ortak hastalığını" (Kang, 2006: 8/436) vurgulayarak iki hükümdarlığın benzerliklerini belirtmiş; Osmanlı'yı Çin'e yakınlığının devam etmiş; Osmanlı'nın zayıflama nedenlerini ise şu ifadeler ile açıklamıştır:

"Türkler Avrupa'da, Almanya ve Fransa'dan iki günlük araç yolculuğu ve Avusturya'dan birkaç yüz kilometre uzakta yer almaktadır. Ne var ki son iki yüz yılda Avrupa ve Batılı ülkeler son sürat ilerlemiş ve medeniyetlerini çok güçlü hâle getirmiştir. Biz Doğu Asya ülkeleri on binlerce kilometre uzaktayız. Şokta olmamıza rağmen değişmeyi düşünmüyoruz. [Batılılarla] yakın komşu olmalarına rağmen Türkler'in, derin bir uykuda, yok olmaya meyilli biçimde yerlerinde sayıyor olmaları şaşılacak bir durum değil midir! Müslümanlık tarafından baskılanmış bile olsalar bu derece karanlıkta olmaları düşündürücüdür" (Kang, 2006: 8/438).

Osmanlı'nın tutumunu "üzücü" bulduğunu belirten Kang (1995: 537), İstanbul'un güzel, ancak bir o kadar da bakımsız ve fakir olduğunu (Kang, 2006: 8/438); "anayasa ilanını ise "en çok askerlerin" istediğini aktarmıştır (Kang, 2006: 8/453). Adalet sisteminde yolsuzluğun kol gezdiğini, hapishanelerin hıncahınç dolu olduğunu, kanunlar Avrupalılaştırmış olsa da kanunları uygulaması gereken sistemin çökmüş olduğunu belirtmiştir (Fidan, 2013: 29-34). Kang'a göre iki ülkenin "güçsüzlüklerinin" asıl sebebi kötü idari ve politik yapılaşmalardır ki hükümdarlar ne

kadar aydın olursa olsun, yapılacak her türlü reform çalışmasına direnilmeye devam edilecektir (Wenqian, 2019: 30). Vergi sisteminin ağır oluşundan ve fakirliğin boyutundan bahseden Kang (Fidan, 2016: 233; Kang, 1995: 560), Türklerin reformlar anlamında Avrupalıları yüzeysel bir biçimde taklit etmekten öteye gitmediğini (Fidan, 2013: 59); “ülkenin despotizm ile yönetildiğini” belirtir (Kang, 1995: 560).

1908 anayasası ve hızla seçilen parlamentodan da bahseden Kang, Osmanlı’da önemli idari görevlerde bulunmuş Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923) ile anayasa hakkında görüşmüş; Jön Türkler’in son otuz yılda ülke içinde-dışında anayasa ilanı için yaptıkları çalışmaları, Sultan’ı II. Meşrutiyeti (1908-1920) ilan etmeye nasıl zorladıklarını dinlemiş; dirayetlerine “hayranlığını” aktarmıştır (Fidan, 2013: 73-74, 79-82; Kang, 1995: 563). Sultan’ın Anadolu ve diğer bölgelerdeki gücünün, Jön Türkler tarafından nasıl zayıflatıldığını seyahatnamesinde özetleyen Kang, ülkedeki Türk ve azınlık gazetelerinin anayasa propagandası yaptıklarını ifade ederken: “Türk halkı meşrutiyetin ne olduğunu bilmiyor; koşulsuz özgürlük olduğunu zannederek yerleşik politika ve adetleri yok sayacak kadar bilinçsizler” (Kang, 2006: 8/454) ifadeleriyle toplumun duruşunu özetlemiştir. Durum ona göre, “altı doldurulamamış bir anayasa” ve sonrasında “yaşanacak kargaşaların” habercisidir ki Fransız özentisi olduğuna inandığı için eleştirdiği 1908 anayasası ve reformların (Kang, 2006: 8/439), Fransız ihtilali benzeri bir çalkalanma getirebileceğini öngörmektedir (Fidan, 2013: 85-88; Kang, 2006: 8/454). Kang’ın, Jön Türkler ve Osmanlı’yı: yapılan reformların yüzeysel ve kapsamsız olmaları, Batı’nın yalnızca bilimsel bilgi, askeriye, eğitim alanlarının taklit edilerek alınmaya çalışılması bağlamlarında eleştirdiği anlaşılmaktadır. Hastalıklarının aynı olduğunu ifade ettiği Osmanlı-Qing ikilisinin zayıflamalarının ardında reform ve yeniliklerin geç ve içselleştirilmemiş olmasının, kültür, gelenek-göreneklerine körü körüne tutunmak adına sosyal reformlara ve kültürel değişime büyük direnç göstermelerinin yattığını düşündüğü söylenebilir. Kang’ın düşüncelerinin geç dönem Osmanlı hakkında araştırmaları ile tanınmış M. Şükrü Hanioğlu’nun fikirleri ile bağdaştığı söylenebilir. Hanioğlu (1995: 28, 31-32): “Jön Türkler için anayasa fikri Batı modernleşmesinin romantik bir sembolü hâline geldi” demiş, asıl amacı gerekli görülen reformların önünü açmak olan anayasa ilanının, kısa süre içinde, entelektüel kesim tarafından amaçlanan “bilimsel yönetimi” elde etmeye yeterli olmadığını anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu anlamda Hanioğlu ve Kang Youwei’in Jön Türkler dönemine dair ortak zayıflıkların altını çizdikleri görülmektedir.

1910 ve 1911 yıllarında ise, Qing Hanedanı üst düzey görevlilerine yazdığı mektuplarda, Jön Türkler’in anayasa ilanı için Osmanlı ordusu ile iş birliği yaparak Sultan’ı anayasa ilanına zorladıklarını anlatan Kang Youwei, Batılı devletlerin ordularından aynı şekilde faydalanmayı bir seçenek olarak sunmuştur (Wenqian, 2019: 33). Bu doğrultuda, Kang’ın politik görüşünün reform yapma isteğinden Batılı devletlerin manda ve himayesine girmekle sonuçlansa bile anayasal bir düzene geçme, fikrine doğru kaydığı görülmektedir. Jön Türk Devrimi’nin askerî bir başarı olarak kabul etse de Sultan’ı anayasa ilanı için zorlamanın merkez otoritenin gücünü geri kazanılamaz biçimde zayıflattığını düşünen Kang’ın, 1908 Anayasası’nı geç ve yetersiz bulduğu, askerî müdahalenin önemini vurguladığı görülmektedir.

Dongfang Zazhi gazetesinde de 1909 yılı ve sonrası art arda Türkiye ile alakalı yazılar yayımlanmıştır. Misalen, 1909 yılında, 6. Tomar, 5. ve 6. sayıların son sayfalarında 1876 Kânûn-ı Esâsî’nin çevirisi ve yapılan yeni düzenlemeleri “Türkiye Yeniden Anayasa Maddelerini Düzenledi土耳其重颁宪法条文” başlığı ile yayımlanmış; 7. sayıda, İstanbul’da yaşananları anlatan “Türk Padişah Abdülhamid’in Tahttan İndirildiği Dönemki Koşullar 记土皇哈美退位时之情况” içinde devrimci parti (Jön Türkler) ve Sultan’ın arasında geçenler anlatılmıştır. Aynı sayıda çıkan Sultan’ın devrimcilere yaklaşımının anlatıldığı ve iki ülke düzeninin karşılaştırılmasına yer verilen “Son Zamanlarda Türk Devriminin Gerçek Durumu最近土耳其革命之真相” başlıklı yazıda: “Türk devrimi herkesin kalbini titretti. Bu elbette senenin büyük bir olayıydı. İnsanları düşünmeye sevk edecek kadar [büyük]. Ancak ne yazık ki halkların dili birbirine bu kadar uzak olduğu için ülkemizde yeterince anlaşılammıştır” ifadeleriyle devrimin etkisinden ve neden Çin’de daha fazla ilgi görmediğinden bahsedilmiştir. 8. sayıda ise Sultan’ın tahttan

indirilmesinin günlüğünü ve ilk anayasayı da konu alan, yazarı belirtilmemiş, “Türkiye’deki Hükümet Darbesinin Güncesi土耳其政变日记” başlıklı bir yazı daha yayımlanmıştır. 1908-1913 yılları arası gazetede, Jön Türk Devrimi’ne dair toplamda on üç yazının yayımlandığı görülmektedir (Bkz. <http://dongfangzz.cicn.net.cn>). Bu anlamda, Jön Türk Devrimi’nin Çinli aydınlar arasında bir örnek olarak yükseldiği söylenebilir.

Hedefleri, Mançuları ülkeden çıkarmak, Çin’i yeniden canlandırmak, cumhuriyet rejimine geçmek, toprağı eşit bir biçimde paylaşmak olarak sıralanabilecek Sun Yat-sen 孙中山(1866-1925)’in 1905’te kurduğu “Çin Demokrasi İttifakı中国同盟会(ismi 1912’de Guomindang olarak değişmiştir)” ise Çin’de “devrimci-cumhuriyetçi” kanadı temsil eden en önemli gruplaşmadır. Sun Yat-sen’in öne sürdüğü “Halkın Üç Prensibi; milliyetçilik, demokrasi, halkın refahı” düsturları devrimciler arasında dilden dile yayılsa da 1905-1911 arası, monarşi taraftarları tarafından Sun Yat-sen’in devrimci politikasının ülkeyi böleceği, hanedanı korumanın gerekli olduğu savunulmaya devam edilmiştir. Sun Yat-sen 12 Eylül 1908’de onlara cevaben, “Devrimin Bölücü Olacağından Korkarak Konuyu Anlamayanlara İlişkin Görüşlerim论惧革命召瓜分者乃不识时务者也” isimli “Restoration Daily中兴日报”de yayımlanan yazısında, Jön Türk Devrimi’nin gelişimini anlatarak örnek göstermiş; tartışmaları koyulaştırmıştır:

“Türkiye, Doğu’nun Hasta Adamı görülmektedir. Fethettikleri topraklar onlarca yıldır Büyük Güçler tarafından kendi bölgeleri yapılarak yahut bağımsızlıkları ilan ettirilerek ele geçiriliyor ki böylece Türklerin Avrupa’daki bölgeleri bölünüyor. Elleri bir tek bölge, Makedonya (Makedon milletinin yaşadığı yer) kalmış durumda. Büyük Güçler, buraya da el attılar; idari personel, polis gönderdiler; bölgenin egemenliği Türk olmayanlara geçmek üzereydi. Buna mukabil, Türk Devrimci Partisi, Büyük Güçler’in bulunduğu yerlerde bir ayaklanma çıkarmak için müdahalelerde bulundu. Bir adımda Türk Sultanı’nın generalini yakaladılar. Böylece, Türk askerlerini de ayaklandırarak Devrimci Parti’ye katılmalarını sağladılar. [Büyük Güçler’den] ülkeler, devrimi bahane ederek olaylara müdahil olmadı; hatta yapılacak müdahalelere de engel olup beklediler. Sultan’ın gücü yara aldıktan ve devrim başarı sağladıktan sonra bu ülkeler, politik görevlilerini ve polislerini geri çekerek devrimcilerin özgür hareket etmesine olanak sağladılar. Şimdi, Türk halkını tebrik edip bu gayretleri için övgüler bile düzüyorlar... Mevcut durumda, Yakın Doğu’nun Hasta Adamı Türkiye’nin bölünme problemi, devrimi takiben çözülmüştür” (Sun, 1981: 1/380,382).

Qing Hanedanı’nı yıkmayı amaçlayan devrimci kanat arasında Jön Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmayı amaçlamadığı için bütünüyle tasdik görmemiştir. Buna rağmen, Jön Türkler ve askeriyenin Sultan karşısında kazandığı zaferin Batılı güçlerin ülke iç işlerinden ellerini çekmelerine yol açtığı düşünüldüğünden, 1911 öncesi ilham kaynağı olarak görülmüştür denilebilir. 1905-1911 arası Sun Yat-sen’in destekçileri, kaleme aldıkları ve devrimin bölünmeyi durduracağını, engelleyeceğini savundukları yazıları ile ülkede gün geçtikçe güçlenmiştir. Bu güçlenmede, birbiri ardına geç modernleşen ülkelerde ki Osmanlı, İran, Rusya da bunlar arasındadır, çıkan ayaklanmaların ve devrimlerin etkili olduğu da söylenebilir (Zürcher, 2019: 486-495).

Xinhai Devrimi’nden hemen önce, devrimci kanattan Hu Hanmin’in kaleme aldığı 1910’da “Halkın Gazetesi民报”nde “Türk Devrimi’nin Ülkemin Askerlerine Anlattıkları就土耳其革命告我国军人” başlığı ile yayımlanan makalede Jön Türk Devrimi’nde askerlerin Sultan’ın tahttan indirilmesindeki rolü ve ordunun bir ülkenin siyasi yapısını her daim etkileme gücüne sahip olduğu “Türk örneği” üzerinden anlatılmıştır. Hu, Türk örneğini Çin’e bağladığı yazısında, Mançuların sağduyulu devrimcileri durdurmak için orduya güvенеceğini, askerlerin ise sağduyunun temel savunucuları olmaları gerektiğini ki bunun da devrimi ateşleyeceğini söylemiştir. Yazıda, Jön Türklerin izinden gitmek gerektiği belirtilirken “askerler yanımızda değilse, gelecek

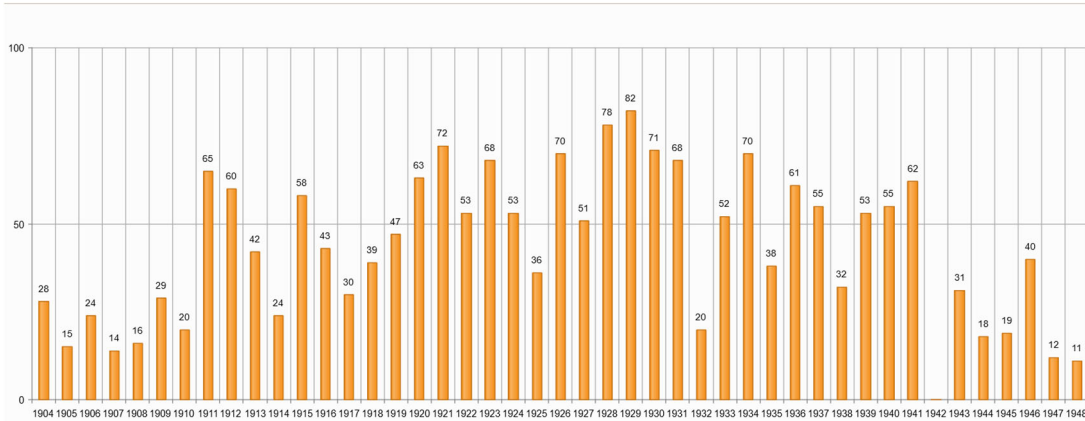

çok karanlık!” vurgusu yapılmıştır (Xiong, 2002: 1/21). Bu anlamda Jön Türk Devrimi'nin Cumhuriyetçi-devrimciler tarafından da örnek gösterildiği ve Xinhai Devrimi sırasında Qing Hanedanı ilk modern ordusunun başında bulunan General Yuan Shikai袁世凯(1859-1916)'ın devrimci saflarına çekilmesi düşüncesinin de bu örnek üzerinden filizlendiği düşünülebilir. Ancak Osmanlı'dan farklı olarak Çin'de yeni kurulan rejimin başına geçirilmesi karşılığında devrim hareketine Kuzey Orduları ile destek veren Yuan Shikai'in idaresi altında, cumhuriyet görünümlü askerî bir dikta rejimine geçilmiştir. Bunun temelinde Yuan'in devrimden ziyade güç peşinde, kısmen Batılılaşmış bir gelenek savunucusu olması yatmaktadır (Schell-Esherick, 1972: 51) ki ölümünden sonra ülke, “Mahalli Diktatörler Dönemi 民国军阀 (1916-1928)” ismi ile bilinen kaotik bir döneme girmiştir.

Jön Türk Devrimi'nin Çin topraklarında hem Kang Youwei gibi anayasal monarşi hem de Hu Hanmin gibi devrim ve cumhuriyet taraftarları tarafından özellikle “ordunun siyasi gücü” anlamında öne çıkarılması, etki alanının büyüklüğünü göstermektedir denilebilir. Yuan Shikai'in başa geçmesi ve ölümünün ardından yaşananlar ise, Kang Youwei (1908)'in Osmanlı'da eleştirdiği “anayasanın altının doldurulamaması” durumunun Çin'de de yaşandığını; cumhuriyet rejiminin gerçek anlamda özümsemediğini kanıtlar niteliktedir.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye Algısı (1919-1930)

20. yy'ın ilk yarısına gelindiğinde, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) liderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı, Lozan Barış Konferansı (1922–1923) ve Türk ulus-inşası sürecinin 1919-1930 arası gazete ve dergilerde, Türkiye hakkında çıkan haber sayıları incelendiğinde, Çin aydınlarının yakın takibinde kaldığı söylenebilir. Misalen, bu araştırma sırasında “Çin Cumhuriyeti Süreli Yayın Koleksiyonu Veri Tabanı 民国期刊总辑文数据库”nın açık erişimli “Dongfang Zazhi” bölümünde, 1904-1948 yılları arası, içinde “Türkiye土耳其” sözcüğü geçen toplam 1948 makale ve/veya resim bulunmuş; bunların arasında 744 tanesinin 1919-1930 yılları arasına tarihlendiği, 138 yazının başlığında ise “Türk, Türkiye” sözcüklerinin kullanıldığı saptanmıştır (Grafik I).

Grafik I: 1904-1948 yılları arası Dongfang zazhi'da içinde “Türkiye土耳其” sözcüğü geçen yazı ve resimlerin yıllara oranı (<http://dongfangzz.ccn.net.cn/chart> adresinden 23.01.2023 tarihinde alınmıştır).

Araştırma sırasında, 1919 sonrası Türkiye'de yaşanan gelişmelere dair tartışmaların, milliyetçiler ve komünizm taraftarları tarafından yapılmaya başlandığı saptanmıştır. Cai Hesen 蔡和森(1895-1931), Gao Junyu 高君宇(1896-1925), Hu Shiqing 胡石青(1880-1941), Shi Zhaoji 施肇基(1877-1958) ve Hu Hanmin 胡汉民(1879-1936); Türkiye, Ankara'nın başkent oluşu, Lozan'da Türkiye, Türkiye'de yapılan reform ve devrimleri konu alan yazılar kaleme almıştır. 1920'lerde Çin'in, Türk iç ve dış politikasında yaşanan gelişmeleri yakın takibe aldığı söylenebilir. Atatürk'ün önderliğinde işgalcilere karşı verilen mücadele, Türk toplumunu Batı tahakkümünden kurtarması bağlamında tüm dünyada ses getirmekle kalmamış aynı zamanda

ardından gerçekleştirilen ekonomik, politik, dinî ve kültürel alalardaki radikal ve hızlı reformlar, Çin’de de duyulmuştur. 1920-30 yılları arası Çinli entelektüeller Türk devrim ve reformlarını defalarca masaya yatırarak modern bir devlet modeli olarak örnek göstermiş; kendi ulus-inşalarında kullanıp kullanamayacaklarını çeşitli gazete, dergi ve seyahat yazılarında tartışmışlardır.

Kurtuluş Savaşı, kazanılması ve Lozan’da Türkiye ile alakalı Çin komünist kanadının 1922’de çıkarmaya başladığı “Kılavuz (Xiangdao)” isimli dergide yazılar yayımlanmıştır. Bunlardan ilki derginin üçüncü sayısında Cai Hesen’in “Türk Milliyetçi Partisi’nin Zaferini Kutlarız! 祝土耳其国民党的胜利!” başlıklı yazısıdır. Burada kullanılan “Türk Milliyetçi Partisi” kavramı, Kuvâ-yı Millîye ile Cumhuriyet Halk Fırkası’nı anlatmaktadır denilebilir (Fidan, 2019: 2-3). Cai, yazısında 1914’ten önce emperyalizmin Türkiye ve Çin üzerindeki negatif etkisinden bahsederek “kader ortaklığı” mevzusunu vurgulamış; İstanbul Hükümeti Sevr Antlaşması (1920)’yla topraklarının büyük bölümünü kaybedip can çekişirken büyük devrimci Kemal Paşa ve Milliyetçi Partisi’nin Kurtuluş Savaşı’nı başlattıklarını, Ankara Hükümeti’ni kurduklarını anlatmıştır. Yazıda, Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti ile İran, Afganistan, Sovyet Rusya arasında imzalanan ve Batılı güçlere imtiyazlar veren eşitliklessiz anlaşmalara direniş gösterme amaçlı Sovyet Rusya’nın Müslüman ülkelerin bağımsızlığını tanıdığı ve onlara yardım sözü verdiği anlaşma, önemli bir yer tutmaktadır. Sovyet Rusya’nın doğusunun ve Türk Kurtuluş Savaşı’nın 20. yy’da kutlanmaya değer iki önemli olay olduğundan bahseden Cai, Türkiye’nin başarısının altında Sovyet Rusya ile yapılan iş birliği ve emperyalistler arası çekişmeleri kendi lehine kullanabilmiş olmasının yattığını; Türk-Sovyet Rusya iş birliğinin Fransız politik gücüne darbe vurduğunu belirtmiştir. Yazısının sonunda: “Dört yüz milyon kardeşimiz dikkatle bakınız, ezilen Türkler, emperyalist güçlere karşı büyük bir zafer kazandılar! Milliyetçi Partileri onlara zafer kazandırdı! Onlara gıpta ile bakarken bir yandan da onlardan ders almalıyız: Bizim partimizi de Sovyet Rusya ile iş birliğine çağırınız!...” (Cai, 1922; Fidan, 2019: 5-10) ifadeleriyle “Türk örneğini” öne sürdüğü görülmektedir. Cai (1924: 1/128, 131), derginin 14 ve 15. sayılarında çıkan “Lozan Konferansı ve Türkiye 洛桑会议与土耳其” isimli yazılarına ise “Türklerin Zaferi 土耳其的胜利!” sözcükleri ile başlamış; Türk ordusunun kazandığı zaferi, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin durumunu anlatmış; kazanılan askerî zaferlerin Lozan’daki Türk delegelerin çekişer yaklaşımları yüzünden kaybedilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Aynı dergide çıkan Gao Junyu高君宇(1896-1925)’nün “Türk Ordusunun Kazandığı Zaferin Uluslararası Değeri土耳其国民军胜利的国际价值” başlıklı yazısında ise Batı emperyalizmine direnmekte zorluk çeken ülkelere umut ışığı olduğu ifade edilen Türkiye’nin askerî başarısı anlatılmış ve zaferin dünyadaki etkisine dair şunlara değinilmiştir:

“Ankara Hükümeti ordusunun zaferi, Smirna’nın doğusundaki İngiliz emperyalistlerin ajanı “Yunanlıların” gücünü yok etti... Bu seferki zafer, Müslümanların Hıristiyanları yenmesinin zaferi değildir, sarı ırkın beyaz ırkı yenmesinin zaferi değildir, Asyalıların Avrupalıları yenmesinin zaferi değildir; bu, baskı ve zulüm gören Türk milletinin Avrupa emperyalizmine direnerek onu yok etmesinin zaferidir... Ve bu gerçeklik en çok aynı acı durumla yüzleşen zayıf ve güçsüz ulusları cesaretlendirmiş, ayaklanmaları için onların morallerini yükseltmiştir; emperyalizme direniş hareketini körüklemiştir... Bu zafer, savaşan tüm halkların kurtuluşlarında yalnızca Sovyet Rusya’nın gerçek ortakları olduğunu teyit etmelerini sağlayacaktır” (1924: 1/36-38).

Giray Fidan (2019: 11-13), Gao Junyu’nün aynı dergide 1924’te çıkan başka bir yazısında ise Türklerin emperyalizmden kurtulma umudu taşıdıklarını; bunun da zayıf/ezilen uluslar için bir ışık olduğunu; Türk ordusunun İngilizleri başarısız kılarak politik gücünü etkilediğini; ezilen ulusların hepsinin Sovyet Rusya’nın dostları olduğunu ifade ettiğini ve Avrupa savaşının ezilen ulusları birleştirdiğini; Türk zaferinin kutlanması gerektiğini yazdığından ve bu anlamda örnek olarak gösterdiğini iletmiştir.

Dergide ayrıca Cai Hesin, Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin durumu ile ilgili kaleme aldığı “Lozan'da Türkiye'nin Tek Destekçisi洛桑会议中土耳其民族唯一的帮助者” başlıklı 1922 yılında çıkan yazısında emperyalist güçlerin Türkiye planlarından ve çıkar çatışmalarından bahsetmiş ve Rusya'yı ise Türkiye'nin destekçisi olarak şu cümleler ile öne çıkarmıştır:

“...Fransa, Amerika ve Japonya emperyalizmin güçlü hırsızları arasındadır, onların aldıkları nefesin bile İngiliz emperyalizmi ile iç içe bağlantılı olduğu düşünülürse Türkiye'ye yardım etmeyecekleri açıktır. Keza, özünde tüm emperyalist ülkeler, Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketini bastırmak istemektedir. Bu nedenle Lozan Konferansı'nda Türk milletinin tek destekçisi Sovyet Rusya'dır. Rusya, Türk milletinin bağımsızlığını ve özgürlüğünü desteklemekte ısrarcı olmuş ve Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğinin tamamen iadesini şiddetle savunmuştur” (Cai, 1924: 1/109).

Çin komünist kanadın 1920'nin ilk yarısında Türk Kurtuluş Savaşı'nı desteklemekte ve takip etmekte olduğu söylenebilir. Komünist kanat üyelerinin, Türkiye örneğini vurguladıkları, başarılarını kutlamanın yanında Türkiye'yi “zayıf ve güçsüz” uluslara umut olmuş bir örnek olarak gösterdikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, komünist kanat Çinli aydınlarının gözünde “Türkiye algısının” kader ortaklığı kavramından örnek alınması gereken bir konuma doğru yükseldiği düşünülebilir. Yazarların diğer bir vurgusunun da Sovyet Rusya ile iş birliği üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye örneği bu noktada, Çin'de Sovyet Rusya'nın etki alanını genişletmek ve bir kurtarıcı olarak onları hedef göstermek amacına da hizmet etmiştir denilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, milliyetçi kanada mensup önemli Çinli diplomatların Türkiye seyahat notları ise farklı bir perspektif sunmaktadır. 1923-1930 yılları arası, Hu Shiqing, Shi Zhaoji ve Hu Hanmin'in birbiri ardına yaptıkları seyahatlerde Türk bürokratları ile yaptıkları görüşmeler ve sordukları sorular ile He Yaozu'nun Türk ulus-inşası sürecini Sun Yatsen'in Üç Halk Prensibi ile karşılaştırdığı yazısı, Guomindang hükümeti destekçisi aydınların Türkiye algısını netleştirmektedir denilebilir. Bu anlamda yazılar, Çin milliyetçi-komünist ayrışmasında Türkiye'nin yerini anlamak açısından önemlidir.

Hu Shiqing, Türkiye günlüğünde gezdiği şehirleri tasvir ederken tarihçelerini de kaleme almıştır. Yazısında, her yeni indiği limanda birkaç kez karakola gidip izin alması gerektiğinden sık sık bahseder ki ülkesi ile Türkiye'yi bu anlamda kıyaslamış, ülkesinde yabancıların elini kolunu sallayarak gezebiliyor olmasından utanç duyduğunu belirtmiştir. Gözlemleri sırasında: Türklerin milliyetçi politikalarından etkilendiğini; Çin topraklarında yabancılara verilmiş ayrıcalıkların ülkesi için utanç kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde Malatya Milletvekili Albay Mahmud Nedim Bey ile iki görüşme yapan Hu, milletvekilimize: halifelik, dış politika, bütçe ile alakalı sorular yöneltmiştir. İlk görüşmede, Müslümanları yeniden tek vücut yapacak bir organizasyonun kurulma olasılığını soran Hu'ya cevaben Nedim Bey: bunun mümkün olmadığını; halifelik devrinin kapandığını belirtmiştir. Çin-Rusya meselesi, Çin'deki Müslümanların durumlarının da konuşulduğu görüşme sonrası ikinci bir görüşme daha ayarlanmış, üç soru sorulmuştur: 1. Türk ulusal bütçesinin ana hatları; 2. Türkiye'deki toprak mülkiyeti sistemini, toprak ağalarının olup olmadığı; 3. Türk hükümetinin tarımı destek amaçlı bir politikası olup olmadığı. Nedim Bey sorulardan yalnızca ikisine cevap vermiştir. Nedim bey: Tarımsal arazilerin genel olarak küçük ölçekli olduğunu, büyük olanların ise ağalara ait olduğunu; tarımsal üretimi arttırmak içinse makine ithali gerektiğini söylemiştir (1933[1924]: 2/544-558). Hu'nun sorularından Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına ilgi gösterdiği görülmektedir. Çin Cumhuriyeti'nde var olan bozuk vergi, maliye, para sistemi, modern tarıma geçişte yaşanan sıkıntılar (Fairbank-Twitchett, 1983: 12/720), Hu'nun Türkiye ekonomik durumu ve kalkınmasına gösterdiği ilginin sebebi olarak görülebilir ki bu doğrultuda, kendi sistemlerini düzene sokmak için bir örnek arayışında olduğu da anlaşılmaktadır. Müslümanlar ve halifelikle alakalı sorular ise Osmanlı'nın son döneminde izlediği “Panislamizm” (Toros, 1982: 309) politikasının devam ettirilip ettirilmeyeceğini merak etmesine ve ülkesindeki Müslümanlarla alakalı Türkiye tarafından izlenecek politikaları ve etkilerini öngörmeye çalışmasına bağlanabilir.

Hu'nun günlüğüne yazdığı: "Kemal buradan Sultan'lığı iki kez kaldırmış; halifeliği ve saltanatı kaldırmıştır. Dış güçlerle yapılan antlaşmayı reddetmiş, Yunan'ı yenerek Avrupa'daki üç bölgeyi yeniden topraklarına katmış; Çanakkale Boğazı'nı dış güçlerin kontrolüne bırakmamıştır. İngiliz ve diğer yabancı orduları İstanbul'dan çıkarmış; "demir kabine" lakabına sahip İngiliz kabinesine korku salmış; birliklerini Ankara'da konuşlandırmıştır" (1933[1924]: 2/559-560) ifadeleri ise Atatürk'e hayranlığını göstermektedir denilebilir.

1925 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ilk Çin büyükelçisi General He Yaozu贺耀祖(1889-1961)'nin, "Dışişleri Dergisi外部周刊"nde Türk-Çin ulus-inşasına değinen bir yazısı yayımlanır. Türkiye'nin yabancı saldırganlığına karşı koyabilmesinin ardında yatan nedeni "güçlü ulusal idealler" olarak vurgulayan He, Türk ulusunun "özüne dönmeyi" seçerek savaşı kazandığını ifade etmiştir. Başkent'in Ankara'ya taşınma sebeplerinden biri olarak gösterdiği "millî benliğe dönme ihtiyacının gücünü", mübadelenin başlaması sonrası Türklerin ülkeye her şeylerini geride bırakıp gelerek ispatladıklarını düşünmektedir. He'ya göre bu durum, "millî kültürün" savunulması anlamında büyük bir başarıdır. Milliyetçiliğin bu kadar güçlü olduğu bir ülkede komünizmin tutunmasının hayal olduğunu ifade eden He, Türk-Rus ittifakının, Rusya'nın güney kesimlerini güvence altına almak amaçlı yapıldığının altını çizer. Türkiye'nin komünizm-faşizm arasında denge kurduğunu; milliyetçiliğin tanımını ise ülkede yaşayan tüm insanlara uyarlayarak genişlettiklerini ifade eden He, Çin'de ise milliyetçiliğin bulunmadığını belirterek bir kıyaslamaya girer. Türkiye'nin anayasasını, kuvvetler ayrılığı sistemini (yasama, yürütme, yargı) başarılı biçimde işlerliğe kavuşturmasının "model" alınabileceğini; iki ülke arasındaki benzerliklerden faydalanılması gerektiğini söyler. Düzeni sağlayıp ekonomiyi düzeltmeye yönelen Türkiye'nin, tarımla ülkeyi kalkındırdığını, maliyeyi organize ederek ihracatı desteklediğini, millî bir ekonomi modeli oluşturduğunu, yabancı müdahalesini sınırlayarak yüksek gümrük ve kota sistemini getirdiklerini, yerli ürünü teşvik ettiklerini, bu minvalde, sanayinin güçlenmesini sağladıklarını anlatmıştır. Ulusal ekonomiyi geliştiren politikalarla halkın refahını arttıran hükûmetin, Türkiye'de komünizmin gelişmesine de ket vurduğunu belirtmiş; hükûmetinin tüm politikalarının Sun Yat-sen'in "Üç Halk Prensipleri" ile açıklanabileceğini; Sun Yat-sen'in teorisinin "Türkiye örneği" üzerinde kanıtlandığını yazmıştır (Fidan, 2019: 88-99). Bu anlamda, He Yaozu'nun da hem milliyetçilik hem de Çin'in ekonomik, tarımsal ve idari sorunlarına cevap anlamlarında Türkiye'yi örnek gösterdiği görülmektedir.

Aynı yıl Türkiye'ye gelen Çin Cumhuriyeti'nin ilk Amerika Büyükelçisi Shi Zhaoji ise "kapitülasyonlar" hakkındaki görüşleri ve sert tutumu ile tanınır. Diplomatın, 1928'de yayımlanan Türkiye notları, 20. yy'ın ilk çeyreğinde Çinli milliyetçilerin Türkiye algısını netleştirmektedir. Shi, Çin-Türkiye ikilisinin kıyaslanabileceği noktaları belirlemenin önemli olduğunu ve Türklerin sorunlarla başa çıkma yöntemlerinin Çin için bir ayna olabileceğini belirtmiştir. Türklerin yabancıların ülkeye girip karmaşa çıkarmalarını engellediğini; yabancıların pasaportlarıyla yalnızca İstanbul'da, on beş gün kalma izni olduğunu; diğer şehirlere geçişlerin ve süre uzatımının sadece polise başvurup izin alarak yapıldığını; tedbirin, Türk iç işlerine yabancıların müdahil olmasını engellediğini; sorun çıkaran yabancıların derhal sınır dışı edildiklerini anlatır. Türklerin dirayeti sayesinde üç yıl gibi kısa bir sürede yüzlerce yıllık sorunları bertaraf ederek kapitülasyonları kaldırmalarına gıptayla bakan Shi, emperyalistlerin iki ülkeye de kapitülasyonlarla alakalı aynı argümanları sunduklarını belirtmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Türk ekonomisi, sanayisi, toplum yapısının düzeldiğini bildiren Shi, "Türkiye örneği" üzerinden, reformları ve ülkelerin gelişimini engelleyen sorunun "kapitülasyonlar" olduğunu savunmaktadır. Türkiye'de halk-hükûmet birliğinin, Çin için referans noktası olabileceğinin vurgulayan diplomat, iki ülkenin koşulları aynı olmadığı için çözümlerinin de aynı olamayacağını, ancak incelemelerle Çin yapısına uygun çözümler türetilebileceğini ifade etmiştir (Fidan, 2019: 53-60).

Çin Cumhuriyeti'nin önemli politikacılarından olan Hu Hanmin'in 1928 Türkiye yolculuğu sonrası kaleme alınan birkaç yazısı ise Türkiye algısının 1930'lara doğru yeniden değişmeye başladığını göstermektedir. Gazetecilere verdiği cevaplardan derlenen, "Hu Hanmin Türkiye'nin Yakın Dönemdeki Durumunu Anlatıyor" yazısı içinde Türk halkının hükûmete itaatinden, dış güçlere karşı tek vücut olabilme yetisinden övgü ile bahseden Hu, şapka devriminin

uygulanma hızını buna bağlamıştır. Türk Milliyetçi Partisi'nin güçlü konumunu, ülkenin milliyetçilik ilkesi üzerine kurulduğunu vurgular. Komünistlerin Türk devriminden sonra dışlanmalarının merkezî otoritede neden bir etki yapmadığına dair sorulan soruya ise Türk milliyetçiliğinin çok güçlü olduğu ve Türkiye henüz sanayileşmemiş olduğu için etkinin sınırlı olduğu cevabını verir. Hu Hanmin tarafından Adana Milletvekili İsmail Safa ile ve sonrasında yaptığı görüşmelere dair yazılar ise 1930'da yayımlanmıştır. Hu, milletvekilimize: din, milliyetçilik, halkın hak ve özgürlükleri ile refahı üzerine sorular sormuş; bu anlamda o da Sun Yat-sen'in üç prensibine vurgu yapmıştır. “Milliyetçilik, İslam inancının yerini alabilir mi? Halkın medeni hak ve yaşam koşullarına önem gösterilmemektedir. Gelecekte bu alanlara yoğunlaşacak mısınız?” sorularına, vekilimiz: dinî ideolojiyi istemediklerini; halkın hak, özgürlük ve refahı sorunlarının ise kademe kademe çözülebileceğini; üretime başlama için planlama yaptıklarını; yabancılar tarafından açılan işletmelerde Türk personel çalıştırılmasının zorunlu kılınarak istihdam sağlanmasına önem gösterdiklerini belirtmiştir. Hu, İsmet Paşa ile yaptığı bir görüşmeyi de aktarmış; Lozan Konferansı sırasında elde edilen diplomatik başarı üzerine konuşmuştur. Paşa, başarının diplomatik olmadığını; ulusun tek yürek hâlde yeniden savaşa hazır oluşunun, başarının asıl sebebi olduğunu ifade etmiştir. Türk hükûmetinin özelliklerine de değinen Hu, hükûmetin karakterini: eğitim yaygınlaştırma politikası ile halkın eğitim düzeyini modern seviyeye çekme çalışmaları, maliyeyi tek noktada toplayarak yolsuzlukları engelleme çalışmaları, idarenin birleştirilerek tek komutada toplamış olması üzerinden değerlendirmiş; Çin'de de acilen halkın kanunlara koşulsuz uymasını sağlayacak politikalar belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Hu, 2014: 283-286).

Milliyetçilik perspektifinden Guomindang taraftarlarının görüşleri incelendiğinde, Türkiye'nin kuruluşunun ve devrimlerinin hızına gıpta ile baktıkları görülmektedir. Türklerin tek vücut olma kabiliyeti takdir toplamış; halkın hükûmete sorgusuz itaati ilgilerini çekmiştir. Türk milliyetçiliğinin sağlam temelleriyle komünizmin ülkede yerleşmesinin önüne geçtiği düşüncesinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Laiklik konusu üzerinde özellikle duran milliyetçi kanat, Türk toplumunda milliyetçiliğin dinin yerini alacağı düşüncesine odaklanmıştır denilebilir. Sun Yat-sen'in Üç Prensibi üzerinden Atatürk'ün devrimleri ile paralellik kurma çabasında olan Cumhuriyetçiler, yaptıkları görüşmelerden tatmin olmuş görünmektedir. Türklerin yabancıların ülke içinde hareketlerini kısıtlayıcı kanunlarının, örnek alınması gereken unsurlar olarak saptadıkları; yapılan reformlar ve izlenen yolun örnek olarak kullanılmasını düşündükleri söylenebilir. Çin'deki politik fikirlerin deneme sahası olarak görülen Türkiye, bu noktadan sonra “bire bir taklit” edilmesi yahut edilmemesi gereken “örnek” statüsünden çıkmış; izlenecek yol anlamında, Çinli cumhuriyetçiler için bir “referans noktası” konumuna yükselmiştir denilebilir.

Çin Komünist Parti liderlerinden Qu Qiubai瞿秋白(1899-1935) ise kaleme aldığı, kültürel reformların yürütücüsü “Xinqing Nian新青年(1915-1926) dergisinde 1924'de yayımlanan “Milliyetçi Devrimin Türkiye'si国民革命之土耳其” isimli yazısında, Türk devrimlerini eleştirmiştir. Qu Qiubai (1924: 42-50), Cumhuriyet kurulduktan sonra parti üyelerinin sosyal devlet, halkın geçim ilkesi gibi önemli unsurları görmezden gelerek tümüyle kapitalizme kaydıklarını ifade etmiş; Türk devrim hareketinin komünizm ve sol görüşten menfaatleri doğrultusunda faydalanıp onları bir köşeye attığına değinmiştir. Hükûmet rejiminin diktaya kaydığını Türkçülük, İslamcılık ilkelere tekrar dönüldüğünü; burjuvazinin ele geçirdiği yönetimin yeniden yüksek zümrenin eline geçtiğini; işçi sınıfının destek görmediğini yazmıştır.

1920'lerin ortalarında özellikle komünist kanatta farklı görüşler belirmeye başlar; “Türkiye algısı” yeniden şekil değiştirmektedir. Liu Keshu柳克述(1904-1987) ise 1926'da kaleme aldığı “Yeni Türkiye新土耳其” isimli kitabında, Osmanlı-Türk modernleşme tarihini ve modern topluma dönüşme sürecini ele almaktadır. Çin-Türkiye ikilisinin modernleşme çağında yaşadıkları tecrübelerin birbirlerine faydası olacağına inanan Liu, eseriyle “Çin toplumunu uyarmak ve uyandırmak” istediğini ifade etmiştir. Kitapta Çin'in modernleşme yolculuğunda ki Batılılaşma ve modernleşmeyi eşanlamlı kullanan Liu'nun bağımsızlıkla beraber güçlü, zengin olma amaçlarını vurguladığı görülmektedir. Türklerin “geleneksel ve İslamcı geçmişinden” kendini sıyırmasını övgülerle anlatan Liu (1926: 330-360)'ya göre, İslam her daim tepkisel bir güç

konumundadır; Kemal'in laik devlet düzeni kurgusu ise İslam'ı ülkeden sürmek anlamına gelmektedir. Liu'nun kitapta bu anlamda Türkiye'yi, 1920'lerde dünya medeniyet seviyesine erişmesi bağlamında kutladığı; Osmanlı'yı yerdığı; Türkiye modelini takip etmeyi salık verdiği görülmektedir. Kitapta, Osmanlı'nın reform çalışmalarını emperyalizmin aracı gördüğü; halka inmedikleri için eleştirildikleri; ulusun güvenini kazanan Kemal'in devrimlerinin ise halktan geldiği ve İstanbul menşeli yüksek zümreden çıkan Jön Türk Devrimi'ne nazaran orta ve alt zümreleri kucakladığı düşünüldüğünden tasvip gördüğü ifade edilmiştir. Liu'ya göre, liderlerin görevi onlara göre halkın iradesini canlandırmak olmalıdır ki Kemal ve silah arkadaşlarının Türkiye'de yaptığı da budur (Liu, 1926: 263-265, 353-356).

"The China Times 时事新报"ın başyazarı komünist Kanada yakın Cheng Chengbo程中行(1903-1990)'nun tarihçi Arnold J. Toynbee'den çevirisini ve editörlüğünü üstlendiği 1928 basımı "Türk Devrim Tarihi 土耳其革命史" başlıklı kitaba eklediği "Önsöz" bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan devrimler ile alakalı şunları yazmıştır: Çinliler son birkaç yılda, Türk devriminin başarı sağladığını; ancak bu başarının devam ettirilemediğinin farkına vardılar. Bu sebeple Çin halkı, ülkemizin devriminin de başarısız olacağı; başarının tam anlamıyla paylaşamayacağı endişesine kapıldılar. Bu kitabın amacı, Türk devriminin tarihini ortaya koymak; onu okuyan halkımızı bilinçlendirmektir (Zan, 2022: 27, Cheng, 1928'den).

Komünist Kanada'nın 1920'lerin orta ve sonlarına doğru yazdıkları yazılardan "Türkiye algısının" bir değişim geçirmekte olduğu, 1920'lerin başındaki iyi örnek konumunu 30'lara doğru yavaş yavaş kaybetmeye başladığı fark edilmektedir. Komünizmin Çin'de güç kazanırken Türkiye'de güç kaybediyor olması, Çin topraklarındaki Türkiye algısının komünist kanat içinde bir fikir ayrılığına yol açtığını ortaya sermiştir. Bir taraftan Türk devrimlerinin gücünü örnek almak isteyen ve bu doğrultuda onları öven bir yaklaşım ortaya çıkarken diğer bir taraftan Türk hükümetinin sol Kanada bastıran tutumunu eleştiren sesler yükselmeye başlamıştır. Türkiye'de halkın ezilmeye devam ettiğini savunanlar, Sovyet Rusya ile Türkiye arasında yaşanan uzaklaşmanın etkilerini ve Türk komünistlerinin baskı altında olmalarını, Cumhuriyetçilere karşıt görüş olarak sunmaya başlamıştır. Uzaklaşmanın, Rusların Çin'e yakınlaşmasının da önüne geçebileceği düşüncesi, komünist kanatta hâkimdir. Ancak gözden kaçırdıkları asıl husus, Li Jiabai, Liang Qichao, Shi Zhaoji'nin de bahsettikleri, Türk-Çin toplum yapılarındaki farklılıkların gözden kaçırılmaması noktasıdır denilebilir. Nüfus, sanayileşme, askeriye, Batılı devletlere uzaklık benzeri etmenlerin hepsi, bir ulusun ideolojilere verdiği yanıtları değiştiren şeylerdir. Bu anlamda: tarım toplumu olan, Kurtuluş Savaşı sonrası nüfusu Çin'in yaklaşık otuzda biri olan, tarihi boyunca savaşçı-asker yetiştirmiş Türklerin; son yüzyılda sanayileşmiş, binlerce yıldır ticaret ile ilgilenmiş, tarihi boyunca savaşmaktan ziyade politik anlaşmalar yapmayı tercih etmiş, himaye sistemi üzerinden idare edilen Çin toplumu ile komünizm ve milliyetçiliğe verdikleri cevabın aynı olması beklenmemelidir.

Sonuç

Bu çalışmada, 1908-1930 yılları arası incelenen yazılarda: reformcu Kang Youwei'in "ortak kader"e vurgu yaptığı; devrimci Sun Yat-sen'in Jön Türkler Devrimi'ni "model" olarak devrim yapılması gerektiğini savunduğu; milliyetçi Kanada mensup Hu Shiqing, Shi Zhaoji ve Hu Hanmin'in Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin başarısına, milliyetçi felsefesine ve devrimlerde askeriyenin rolü konularına odaklandıkları; komünist Kanada mensup Cai Hesun, Gao Junyu'nün ise Türklerin Batı kiskacından kurtuluşuna odaklandıkları ve Türk-Rus ortaklığının altını çizdikleri görülmüştür.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Çin topraklarında hem anayasal monarşi hem de devrim taraftarları tarafından Jön Türk devriminin "kendi ideolojilerini" desteklemek adına kullanıldığı görülmektedir. Anayasal monarşi taraftarları, Türk anayasası ve parlamentosunun benzerinin Çin'de ne şekilde hayata geçirebileceğini düşünürken devrim taraftarları ise, askeriyenin devrimdeki etkisine odaklanmıştır. İki kanat arası gazetelerde yaşanan atışmalarda: anayasal monarşi taraftarları, devrim yapmanın ülkeyi böyleceğine dair endişelerini dile getirmiş; devrim

tarafkarları ise anayasayı ilanı sonrası Türkiye’de yaşananları örnek göstermiş; Batılı devletlerin, yeni bir düzen kurulmasının ardından ülkeden güçlerini çekeceklerini savunmuştur. II. Meşrutiyet sonrası Kang Youwei (1908), bilinçsizce yapılan anayasa ilanının ve taklit modernliğin Osmanlı’yı çöküşe sürükleyeceğini düşünmesine rağmen, Jön Türk modelinin taklit edilmesini salık vermiş; Çin’de anayasa ilanı için askerî müdahaleyi dahi göz önünde bulundurmamıştır. Devrimci kanat da Xinhai Devrimi öncesi askeriyenin kullanılması gerektiğini savunmaya başlamış; hatta devrimde askerî yardım almıştır. Bu doğrultuda, Çinli aydınlar arasında “Türkiye algısının” 20. yy’ın başlarında kötü örnekten iyi örneğe kaymaya başladığı ve hatta taklit edildiği söylenebilir.

1920’lerde Kurtuluş Savaşı ve ardından kurulan Cumhuriyet rejiminin ise Çin topraklarında heyecan yarattığı; Xinhai Devrimi ile kendi sorunlarını çözememiş olan Çin aydınlarının, kapitülasyonlar, ulus-inşası, sanayileşme, ekonomi, eğitilmiş insan sorunu gibi geç modernleşen ülkelerde olan temel sorunlara hızla bulunan çözümleri takip ettikleri; Çin’e uygulanabilirliklerini sorguladıkları görülmüştür. Sorgulamanın başlaması, taklit evresinden çıkıldığını; Türk modernleşmesinin, Çinlileştirilmeye başladığını anlatmaktadır. Dönemde Çin’de var olan milliyetçi-komünist kanatların her ikisinin de, aynı önceki dönemde anayasal monarşi ve devrim taraftarlarında görüldüğü üzere, Türkiye’yi rol model olarak kullanma konusunda ısrarcı oldukları tespit edilmiştir. Milliyetçiler, Türk toplumunun bağımsızlık mücadelesindeki dirayetini, tek vücut olma kabiliyetini, yönetici kesimin politik gücünü feyz alırken; komünistler, kazanılan zaferde Türk-Sovyet Rusya iş birliğinin etkisini örnek almaktadır. 1930’lara doğru Çin’de komünist kanat güçlenirken “Türkiye algısı” bir değişim daha geçirmiş, Çinlileştirilebilecek bir referans noktasından tekrar eleştirilen bir örneğe dönüşmüştür. Bu son dönüşümde Türkiye’de komünizmin güç kaybetmesinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırmada 1908-1930 yılları arası Çinli reformcu, devrimci, milliyetçi ve komünist aydınların değişen “Türkiye algısı” incelenmiş; kötü rol modelden taklit edilmesi gereken iyi bir örneğe, taklit edilen örnekten uyarlanması gereken bir referans noktasına ve son olarak da komünist kanat arasında eleştirilere maruz kalan kötü bir örneğe doğru değişim geçirdiği saptanmıştır. Çıkarılan sonuç, Çin aydınlarının karşıt görüşlü olup olmadıkları fark etmeksizin, dönem tarihi içinde, Osmanlı-Türkiye örneğini kendi çıkar ve ideolojileri doğrultusunda kullanma eğiliminde olduklarıdır.

KAYNAKLAR

- “Amerikan Araştırmacı Li Jiabai Beyefendinin Konuşması美儒李佳白先生讲义”. (1903). *Shen Bao 申报* (26.05.1903).
- CAI, H. (1924). “Lozan Konferansı ve Türkiye 洛桑会议与土耳其”, *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 128-131; 133-135. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 20.01.2023)
- CAI, H. (1924). “Lozan’da Türkiye’nin Tek Destekçisi 洛桑会议中土耳其民族唯一的帮助者”, *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 108-109. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 13.01.2023)
- CAI, H. (1924). “Türk Milliyetçi Partisi’nin Zaferini Kutlarız! 祝土耳其国民党的胜利!”. *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊第一集(第一期至第五十期)* C.1, 34-36. Beijing: Renmin Chubanshe人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 11.01.2023)
- CHEN, P. (2018). “Modern Dönem Çinlilerin Türkiye Algısını Yeniden İncelemek 近代中国人土耳其观的再认识”. *Modern Dönem Tarih Araştırmaları 近代史研究*, (1), 55-72.

- FAIRBANK, J.K. (ed.) (1978). *The Cambridge History of China, Late Qing, 1800-1911, Part I* C.10. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAIRBANK, J.K. and TWITCHETT, D.C. (Der.) (1983). *The Cambridge History of China, Republican China, 1912-1949 (Part 1)* C.12. Cambridge/Newyork: Cambridge University Press.
- FİDAN, G. (2013). *Çin'den Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang Youwei'in Türk Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- FİDAN, G. (2016). "The Turk Travelogue: Kang Youwei's Journey to the Ottoman Empire". *Bilig*, 76, 227-242.
- FİDAN, G. (2019). *Cumhuriyet'in Çinli Misafirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GAO, J. (1924). "Türk Ordusunun Kazandığı Zaferin Uluslararası Değeri 土耳其国民军胜利的国际价值", *Xiangdao Dergisi (1-50. Sayı) 向导期刊 (第一期至第五十期)* C.1, 36-39. Renmin Chubanshe 人民出版社, <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=07089792&source=card> (Erişim tarihi: 15.01.2023)
- HANİOĞLU, M.Ş. (1995). *The Young Turks in Opposition*. New York: Oxford University Press.
- HU, H. (2014). *Çin Modern Düşünürleri Koleksiyonu - Hu Hanmin Cildi 中国近代思想家文库·胡汉民卷*. Beijing: Renmin Daxue Chubanshe 人民出版社.
- HU, S. (1933[1924]). *38 Ülkeye Seyahat Notları 三十八国游记* C.2. Shanghai: Kai feng kai ming yin shua ju dai yin 开封开明印刷局代印. <https://taiwanebook.ncl.edu.tw/en/book/NCL-9900010189/reader> (Erişim tarihi: 05.01.2023).
- KALKAN, Ç. M. (2022). *Erken Modern ve Modern Dönemde (1644-1911) Çin'de Bilimsel Metin Çevirilerinin Gelişimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- KANG, Y. (1995). *Çeşitli Ülkeler Seyahatnameleri 列国游记*. Shanghai: Renmin Chubanshe 人民出版社.
- KANG, Y. (2006) *Kang Youwei Bütün Eserleri 康有为全集* C.8. Beijing: Renmin Daxue Chubanshe 人民出版社.
- LİANG, Q. (1989). "Bölünme Tehlikesi Örnekleri 瓜分危之案". *Yin Bingshi Koleksiyonu 饮冰室合集* C.4, 29. Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局. <https://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=09003702&source=card> (Erişim tarihi: 10.12.2022).
- LİU, K. (1926). *Yeni Türkiye 新土耳其*. Beijing: Commercial Press 商务印书馆. <http://cadal.edu.cn/cardpage/bookCardPage?ssno=H8308042&source=hj> (Erişim tarihi: 20.12.2022)
- QU, Q. (1924). "Milliyetçi Devrimin Türkiye'si 国民革命之土耳其". *Yeni Gençlik 新青年*, (4), 42-56. <https://archive.org/details/xinqingnian-1924.12.20/mode/2up> (Erişim tarihi: 17.12.2022).
- SCHELL, O. and ESHERICK, J. (1972). *Modern China: The Making of a New Society, From 1839 to The Present*. New York: Random House Incorporated.
- "Son Zamanlarda Türk Devriminin Gerçek Durumu 最近土耳其革命之真相". (1909). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C.6, (7), 173-179.
- SUN, Z. (1981). *Sun Zhongshan Bütün Eserleri 孙中山全集* C.1. Beijing: Zhonghua Shuju 中华书局.
- ŞAŞMAZ, A.Y. (2022). *Modernleşme Çağında Çin'de Çeviri Edimi: Kurgusal Metinler ve Dil Politikaları (1895-1927)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- TOROS, T. (1982). "Çin'e giden Nasihat Heyeti". *Yakın Tarihimiz*, (20), 307-309.
- "Türk Padişah Abdülhamid'in Tahttan İndirildiği Dönemki Koşullar 记土皇哈美退位时之情况". (1908). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C. 6, (7), 166-171.
- "Türkiye'deki Hükümet Darbesinin Güncesi 土耳其政变日记". (1909). *Doğu Dergisi - Muhtelif Yazılar 东方杂志·杂俎*, C. 6, (8), 130-139.
- "Türkiye'nin Anayasallaştırıldıktan Sonraki Büyük Sevinci 土耳其立宪后之大快乐". (1908). *Shenbao 申报*, (201), 10.

- WENQIAN, Z. (2019). *The Turks are the Most Similar to Us: Chinese Intellectuals' Conceptions of the Ottoman Movements*. Yayınlanmamış doktora tezi, Central European University.
- WU, W. (2011). *Modern Dönem Çin'in Türkiye Algısı (1842-1930) 近代中国人的土耳其观 (1842- 1930)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pekin Üniversitesi.
- XIONG, Z. (2002). "Xinhai Orduları Hakkında Kısa bir Tartışma 浅议辛亥革命之新军", *Zhou Wenshi Cong Kan 州文史丛刊*, C. 1, (1), 18-21, <http://www.xhgmw.com/m/view.php?aid=6120&pageno=3> (Erişim tarihi: 10.01.2023).
- ZAN, T. (2022). "Çin-Türkiye Arasındaki Manevi Bağ: Tarih ve İmgelem". *Asya Araştırmaları Dergisi* (Çev. Aylin Yılmaz Şaşmaz-Çile Maden Kalkan). C.6, (1), 17-40.
- ZÜRCHER, E.J. (2019). "The Young Turk Revolution: Comparisons and Connections". *Middle Eastern Studies*, C. 55, (4), 481-498.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doç. Dr.
Cüneyt ÖZATA

Ordu Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Yabancı Diller Böl.
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD.

cuneyt.ozata@hotmail.com

 0000-0002-9179-9537

 10.56387/ahbvedebiyat.1272384

Gönderim Tarihi: 28.03.2023

Kabul Tarihi: 12.05.2023

Alıntı: ÖZATA, C. (2023) "Alan Ayckbourn's Exploration of Transhumanism And Posthuman Condition: *Henceforward*". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 27-34.

ALAN AYCKBOURN'S EXPLORATION OF TRANSHUMANISM AND POSTHUMAN CONDITION: *HENCEFORWARD*

ABSTRACT: One of the finest and most prolific writers and directors in England, Alan Ayckbourn walks the line between humor and despair in his plays while emphasizing people from the middle class and addressing issues with the family unit and marital difficulties that may or may not arise in society. The purpose of this research is to provide an explanation of the 'post-human condition' by focusing on transhumanist theory and the post-human scenario in the play *Henceforward* (1987), which was dramatized by Ayckbourn with a gloomy outlook on the future. In the context of transhumanism, which represents the transition from humanism to post-humanism, in Ayckbourn's *Henceforward*, Jerome is addicted to technology but lost his productivity and falls into a void due to his wife's abandonment having an isolated life in a shelter equipped with technological tools, but hopelessly tries to produce something but he fails. In addition to the character of Jerome, who is trying to regain his family in desperation by trying to create, a woman Android (NAN 300F), which is the creation of modern man and is programmed to take care of a baby, takes part in the main action of the study. The second part of this research examines the post-human nature of the characters as well as their behavior patterns, focusing on how the man-made and human-like robots interact and communicate with actual humans. Considering the plot of the play, the study examines whether the human-machine conflict is possible in the foreseeable mechanical future, whether real humans or man-made androids with artificial intelligence will dominate each other in the near future, and whether human-designed and human-like machines are acceptable for the future of humanity.

Keywords: Transhumanism, Posthumanism, Technology, Human, Love.

ALAN AYCKBOURN'ÜN TRANSHÜMANİZMİ VE POSTHUMAN DURUMUNU KEŞFİ: *HENCEFORWARD* (ŞİMDİDEN SONRA)

ÖZ: Komedi ve umutsuzluk arasındaki çizgide ilerleyen, oyunlarında genel olarak orta sınıftan gelen karakterleri merkeze alarak, aile kurumunu ve eşler arasında yaşanan/yaşanabilecek toplumsal sorunlara uzanan Alan Ayckbourn, İngiltere'nin en yetkin ve üretken oyun yazarları ve yönetmenleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı geleceğe yönelik karamsar bir bakış açısıyla Ayckbourn tarafından kurgulanan *Henceforward* -Şimdiden Sonra (1987) oyununda transhümanist düşünce ve post-insan durumu merkeze alarak, 'insan sonrası durumu' aralamaya çalışmaktır. Hümanizmden post-hümanizme geçişi temsil eden transhümanizm bağlamında, Ayckbourn'ün Şimdiden Sonra oyununda, insanın gelecekteki durumuna yönelik yaratılan teknoloji bağımlısı ve üretkenliğini kaybetmesinin yanı sıra karısının kendisini terk etmesiyle bir boşluğa düşmüş, teknolojik aletlerle donatılmış bir sığınakta izole olmuş bir biçimde yaşayan ancak yine de sanat yaratmaya çalışarak çaresizlik içerisinde ailesini yeniden kazanma çabası içerisinde olan Jerome karakterinin yanı sıra modern insanın yaratımı olan ve gerçekte bebek bakması için programlanmış bir kadın Android (NAN 300F) çalışmanın temel eyleminde yer alır. İnsan yaratımı olan teknolojinin günümüzde insanları nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermenin yanı sıra oyun karakterleri aracılığı ile karakterlerin insan sonrası doğası, yaratılan ve görünüm olarak insana benzeyen makinelerin gerçek insanlarla nasıl ilişki ve iletişim kurdukları, davranış biçimleri bu çalışmanın ikinci bölümünde incelenmektedir. Çalışma, oyunun olay örgüsü göz önünde bulundurularak, öngörülebilir mekanik bir gelecekte insan- makine çatışmasının mümkün olup olmayacağını, gerçek insanların mı yoksa yapay zekâya sahip insan yapımı androidlerin mi yakın gelecekte birbirlerine baskın olacaklarını ve insan geleceği için insan tasarımı olan ve insana benzeyen makinelerin kabul edilebilir olup olmayacağını araştırır.

Anahtar Kelimeler: Transhümanizm, Posthümanizm, Teknoloji, İnsan, Sevgi.

Introduction

*“As humanism freed us from the chains of superstition,
let transhumanism free us from our biological chains”*
(Young, 2006: 24)

As a recently-developed field of study, transhumanism may not have yet had a clear enough definition and discussion. It is, however, admittedly defined as an “interdisciplinary approach to studying and assessing the prospects for improving the human situation and the human body opened up by the advent of technology” (Bostrom, 2005b: 3). It is a school of thought that has been more popular over the last several decades in the world. To broaden the boundaries of what is possible for human existence is the driving force behind transhumanism. This expansion involves “radical extension of human health span, eradication of disease, elimination of unnecessary suffering, and augmentation of human intellectual, physical, and emotional capacities” (Bostrom, 2005b: 3). Transhumanists are those who think that human nature is always changing and that it has the potential to change for the better by the use of science, technology, and other methods. Transhumanists, in a sense, want to find a way to evolve into a ‘posthuman’ form with more capabilities than the people alive now. The term “posthuman” refers to the improved form of the human race that may be produced through technological advancements (Ranisch & Sorgner, 2014: 7). Ranisch and Sorgner (2014: 8) also contend that the ‘transhuman’, which is a synonym for ‘transitional human,’ is the connection between the human and the posthuman. Based on their reasoning and Bostrom’s declaration that “transhumanism has its origins in rational humanism” (2005a: 3), transhumanism might be defined as a modern rebirth of humanism.

Transhumanism may be traced back to the enlightenment principles that were prevalent throughout the French Renaissance, according to Jean Pierre Fillard. In addition, he notes that Darwin proposed that the “human race had not yet arrived at its most advanced evolutionary stage” (Fillard, 2020: 4). The idea that the human body may be enhanced and elevated to a higher state of being has been greatly influenced by scientific progress and the development of technology. Therefore, the Enlightenment’s motto, “Dare to know!” has inspired people to apply their minds more efficiently and go beyond their understanding. The potential advantages of cutting-edge technology that may enhance people’s capacities and quality of life consequently have given rise to the transhumanist worldview. Ray Kurzweil, a futurist, emphasizes humanity’s ambition to elevate itself and characterizes people as species that strive to expand their horizons. In addition, Kurzweil asserts that no other species has ever done so and that humans have not yet discovered any advanced civilization elsewhere in the cosmos (Kurzweil, 2005: 366).

A Transhumanist and Posthuman Perspective on the Future of Humanity

Since the dawn of the modern era, people have attempted to go beyond the constraints imposed by their current human situation because they are dissatisfied with their limits. People now imagine having better physicality and mind thanks to technological advancements, which would enable them to dominate the world. Protagoras’ renowned maxim “*Man is the measure of all things*” appealed to humanist philosophers and the notion of humanism. Ideas from the Enlightenment, including science, reason, individuality, and the belief in rational progress, have inspired people to go beyond their ‘human’ constraints. Due to this motivation, people have realized that they have the potential to alleviate suffering and improve conditions for mankind. Bostrom asserts that humans have always sought methods to broaden their social, geographic, or mental horizons. This urge is as ancient as the human species itself, he claims. The Enlightenment’s catchphrase is the motto of Enlightenment ‘Dare to know! Have the courage to use your own intelligence!’, which in this respect establishes the roots of transhumanist thought (Bostrom, 2005a: 4). Harari argues, as does Bostrom, that, success fosters ambition and that recent human accomplishments have motivated people to set even more ambitious

goals for the future, such as aiming to “upgrade humans into Gods and turn Homo Sapiens into Homo Deus” (2016: 29-30).

In *The Order of Things*, Foucault argues that the human is a transitory idea that might quickly vanish, stating: “*Man is a new creation, possibly approaching its end.*” (2002: 422). From an anti-humanist stance, Foucault gives us crucial means with which to evaluate the idea of human uniqueness. Furthermore, he believes that “*if the fundamental arrangements of knowledge change again just as they did at the end of the eighteenth century, man would be erased, like a face drawn in sand at the edge of the sea*” (p. 422). Therefore, unless “*the essential arrangements of knowledge*” are modified, as asserted by Foucault, the human notion established by the Enlightenment philosophy is doomed to vanish. Therefore, it is anticipated that once the ‘post-human condition’ brought on by transhumanism emerges, the category of ‘human’ will no longer exist from now on.

Nietzsche’s investigation into the human sparked a re-examination of humankind’s position in the cosmos by several other thinkers. Several transhumanist thinkers notice parallels between Nietzsche’s idea of ‘the über human’ and the post-human view of the human being. Sorgner, for example, claims that transhumanism’s idea of the posthuman and Nietzsche’s concept of the über human are connected (2009: 29). On the other hand, Max More asserts that there is not just a resemblance but also a direct effect of Nietzschean thought on transhumanist philosophy (2010: 1). However, Nietzsche expresses worry about human beings’ lack of morality and virtue when he states, “Human being is something that shall be conquered” (Del Caro & Pippin, 2006: 34). Transhumanism aims to improve human beings in terms of their biological limitations with the help of technological means. Leading transhumanist Bostrom admits that Nietzsche was an influence for transhumanism and that his idea of the ‘über human’ has some superficial parallels with transhumanism, but he believes that Nietzsche’s über human did not aspire to revolutionize society via technology (2005a: 4). It is possible to perceive the liberty, advancement, and perfection of human in both Nietzsche’s philosophy and transhumanism despite the striking comparison claimed by Bostrom.

Julian Huxley, an English biologist, is the first to use the term ‘transhumanism’ in his *New Bottles for New Wine*. He states his belief that human beings can transcend themselves entirely, not only individually but also as humanity. He names this belief as ‘transhumanism’ which means “man remaining man, but transcending himself, by realizing new possibilities of and for his human nature” (Huxley 1957: 17). However, since Huxley, the definition of transhumanism has gone through some changes and become “the keyword for the transgression of human’s biological boundaries by means of technologies” (Ranisch & Sorgner, 2014: 10). Getting rid of the organic body and leaving the human condition behind have become the primary goal of transhumanism. Not only does Hauskeller argue that human beings can free themselves from biological constraints but he also emphasizes that mind-loading is the ultimate survival technique of transhumanist thinkers (2014: 5). As understood from the views of the transhumanist philosophers, the point of transhumanism is to bring nature under human control and to empower it to serve human beings because the only way of human enhancement is based on pushing technology and nature to the limit.

A posthumanist philosopher, Cary Wolfe asserts that “transhumanism should be seen as an intensification of humanism” (2009: xv). In this respect, transhumanism can be regarded as an extension of humanism, which affirms the freedom, progress, and enhancement of individuals. Another posthumanist philosopher Francesca Ferrando, who claims that the main focus of transhumanism is a human enhancement, explains its symbol as ‘H+’, an acronym for ‘Humanity Plus’. Ferrando further explains that within the literature of transhumanism the term ‘posthuman’ refers to a stage that may advance after the current transhuman period according to posthumanism. “Posthumanism is concerned with a technology-saturated society (technoculture) and a profound shift in civilization and human experience or rethinking man’s interaction with nature and the world” (Güneç 2022:202). The posthuman is regarded as “a paradigm shift which is already occurring by approaching and performing the human in post-humanist, post-anthropocentric, and post-dualistic ways” (Braidotti, & Hlavajova, 2018: 439).

Hence, it is possible to say that the term posthuman expresses a complete process in transhumanism while it expresses a process of becoming in posthumanism. Human existence and enhancement are more important than anything else according to transhumanism even if it means ignoring nature and non-human beings to reach the state of 'post-human'. Although it has some negative implications regarding the use of technology and science to the service of humans, it does not mean that dedication to technology is wrong or harmful; it is to become too absorbed in this passion and succumb to personal ambitions. The next part of this study analyses the play *Henceforward* by the English playwright Alan Ayckbourn within the philosophy of transhumanism by scrutinizing the characters and their indifferent use of technology to reach their ambitions.

Ayckbourn's Mechanized Future: *Henceforward*

Alan Ayckbourn is a British writer who has written more than eighty plays. The majority of his plays fall in between the genres of comedy and tragedy. He is often regarded as the most prolific dramatist to emerge from the United Kingdom after Shakespeare. Through the juxtaposition of contrasting situations, Ayckbourn investigates the darker side of human nature in his plays by using comic elements. "He has never ceased to entertain; but it is through entertainment that his work provokes and disturbs us, hits us where we live," says Alexander Leggatt (Luckhurst, 2006: 269). Ayckbourn is clearly more than just a comedy dramatist since he employs dark humour to express society's everyday fear and desperation in his plays. His plays mostly target marital problems and reflect the problems and weaknesses of British middle-class culture. He illustrates how challenging and complicated it is to be a person and engage in social interaction in the majority of his plays. In his plays, he often returns to the topic of marriage as a central motif. In his most recent plays, he has concentrated on a critique of the aspects of British culture notably in terms of family dynamics, the disintegration of marriage, and the effects on children. This research gives insight into the primary character of *Henceforward*, Jerome, who is a failed parent due to his artistic ambitions. It also sheds new light on Nan, an android that Jerome purchases and educates to serve his intentions. Both of these characters are discussed in detail in this study. In his dramatic career, *Henceforward* is Ayckbourn's first play that incorporates science-fiction themes into its plot. In this futuristic comedy, Jerome, a musician who has just separated from his wife and daughter, struggles to find creative motivation after experiencing emotional and psychological depletion. Jerome is unable to compose music when his daughter is not around for some time, a tragic loss of his artistic capacity attributed to the fact that he draws his creative energy from her. Contrarily, his ex-wife bans him from seeing his daughter because she thinks Jerome is abnormal. Jerome has an addiction to recording every single moment so that he uses the recorded sounds he captures to create his compositions, which is the reason why his ex-wife left him. Jerome and Corinna are former spouses who were unable to communicate well with one another, which ultimately leads to the dissolution of their marriage. Corinna is the one who complains about their relationship, while Jerome is the unsusceptible one who ignores her problems. This is a recurring issue in Ayckbourn's plays discussing the interactions between women and men. Jerome has resentment for Corinna and defends his behaviour toward her when he explains it to Zoe, an actor that he hires to assume the role of his partner in the following way:

JEROME : ... *I have cause. I have cause to be vindictive... She's not the one who's been forbidden to see her daughter. Denied all those precious moments watching her child grow up. She is not the one who's been left to live alone in an empty flat. Unable to work – unable to write a single note of music for four years. Four years!* (1987: 31).

Jerome gets ready to meet with his ex-wife Corinna and a child welfare official to persuade them that it would be suitable for his daughter Geain to see her father. Jerome looks for assistance from an android that he calls Nan and modifies it so that it can behave like a human. He instructs Nan to become his partner so that he may demonstrate to Corinna and the officer that he can maintain a secure environment for his daughter at home and gain their approval. He authorises Nan in such a manner that she eventually becomes, in his perspective, the epitome of the ideal partnership. Viewed from this perspective, Nan can also be accepted as

a modern Galatea, a mythological ivory-made female figure who, in Çelik's words, can be taken as a female archetype shaped by man to his own taste, pleasure, purpose and desire (2019: 125). When Nan's human state is unable to deal with the situation, he attempts to find a solution in a manner that is beyond the bounds of what a human being is capable of doing. Viewed from this angle, Jerome's relationship with technology may be understood within the context of transhumanist philosophy. The fact that he turns to technology when confronted with the constraints of his human situation is consistent with the goals of transhumanist philosophy, which promotes the concept that technology is at the behest of humans to improve their circumstances. The Transhumanist Declaration, written in 1998 by transhumanists such as Nick Bostrom, Max More, and David Pearce, questions the limits of humanity and promotes the improvement of the human condition by technological methods:

We favor allowing individuals wide personal choice over how they enable their lives. This includes the use of techniques that may be developed to assist memory, concentration, and mental energy; life extension therapies; reproductive choice technologies; cryonics procedures; and many other possible human modification and enhancement technologies (8th article of the version of March 2009) (Bostrom, 2005a: 26).

In her book *Cyborg Manifesto*, Donna Haraway makes the following statement: "*The boundary between science fiction and social reality is an optical illusion*" (1991: 149). The play *Henceforward* may be examined within the rhetoric of transhumanist philosophers since Ayckbourn imagines a technologically feasible mechanized future. Nan, a woman android, is used in the play *Henceforward* to provoke us into critical consideration about the future of the human species. This is accomplished by having Nan play the role of a human being, although there are times when she is unable to do so because she is being asked to go beyond her capabilities. As Nan is originally programmed to look after children, but as Jerome is the only company living in the apartment with her, she often acts like a child and plays with him instead. Nan may be a posthuman because she does not have a body made of biological material and Jerome has programmed her mind to react in a manner consistent with his expectations of her. Every time she funnily interacts with him, Jerome needs to adjust her settings as follows:

JEROME : *Nan, stop.*
NAN : *Stopped, Nan.*
JEROME : *Nan, register.*
NAN : *Register, Nan.*
JEROME : *(Standing in front of her so he can scan his face) Not child. Not child.*
NAN : *Not child. Registered, Nan.*
JEROME : *Nan, take a nap.*
NAN : *Take a nap, Nan.*
JEROME : *(Muttering) I don't know why I bothered to switch you on again, really. (She heads back to the bedrooms.) (Ayckbourn, 1989: 9).*

The action of the play takes place in "a recognizable future" (Billington, 1990: 199) in which "law and order have broken down and people live in computerized bunkers enslaved by the very machines they have created" (1990: 165). Ayckbourn paints a picture of the future that seems to be "a place where both technology and people fail to function in the way they were intended" (Allan, 2001: 228). It is also a dystopian future in which Jerome "cannot find a good reason to opt for humanity" (McGrath, 2017: 67). He is a composer who works in isolation, and although he is surrounded by machinery, he has no human companionship nearby.

The first scene of the play takes place in Jerome's apartment, which is shown in a manner that highlights the contradictions in his existence, which are caused by the presence of machines. Even though the electronic equipment is organized and clean, "*the rest of the room -the living area- is in fair chaos*" (Ayckbourn, 1987: 1). Because of his isolation, he has no choice but to program an android to perform by the requirements of his selfish desires. Many of the women in Ayckbourn's plays are victims of self-obsessed men who do not notice the damage they are doing to women (Holt, 1999: 27). Nan may not be a real woman, but much like the majority of Ayckbourn's other female characters, she suffers from the effects of having

a male figure in her life. Nan is a robot that was intended to be a 'nanny', but it has certain dysfunctional features that Jerome is attempting to repair by following the instructions in the handbook that he got from the manufacturer where he purchased Nan. Within the context of the play, she is referred to as "Jekyll and Hyde" which refers to someone who seems to have two distinct personalities, as Ayckbourn suggests in the stage direction: "*Her sunnier nature is the result of her initial 'nanny' factory programming; her darker side the result of subsequent modifications by Jerome himself*" (Ayckbourn, 1987: 7).

In addition, Jerome asks Zoe, an actress who is currently without a job, to play the role of his partner so that he might persuade his ex-wife Corinna and the officer from the Child Welfare Department to allow his daughter Geain to live with him. When Zoe arrives at Jerome's flat for the interview, it is understood that she was attacked by the Daughters of Darkness in the neighbourhood - a metaphor that Ayckbourn uses throughout the play to show the consequences of living in a mechanical society. They provoke tension in the public locations and instil a sense of fear among those who come to the neighbourhood; this behaviour might be seen as a foreshadowing of something of a mechanical dystopian society in the near future. According to what is shown in the play, human connections are damaged, and the characters are always on guard against the threats that may originate from the outside world. Whenever Zoe leaves the front door open, Jerome is startled and he quickly runs to check to see whether it is secure. He then gives Zoe a severe warning not to leave the door open:

JEROME : (*He rushes out of the room into the hall, seizing his walking stick as he goes. Zoe, alarmed, flinches slightly as he dashes past her. Jerome appears briefly on the video screen. We see that his stick is in fact a swordstick which he has now drawn. He checks to left and right, then closes the door...*) *Never leave my front door open.*

ZOE : (*Muted*) *No. I'm sorry. (Pause.) You see, there were these people...*

JEROME : *I know there are these people. Why the hell do you think I keep it shut?* (Ayckbourn, 1989: 11).

As can be observed in most of his works, Ayckbourn generally writes plays with a tone that is somewhere between comedy and despair. Although *Henceforward* is the most desperate play he has written, he still manages to make the audience laugh despite the prevailing gloomy and pessimistic vision (Billington, 1990: 194). Ayckbourn portrays a future in which we are no longer the ones to make use of technology; rather, the technology that we have created is the one to make use of us. He also illustrates that human beings are more complicated and contradictory than robots can ever be. Jerome finds himself in such a paradoxical position that he cannot see that he is avoiding rather than pursuing the things he wants. He is in pursuit of love and is attempting to compose a musical piece to represent pure love, but at the same time, he would much prefer to be in the company of machines than real humans. Jerome makes it clear in the play that he disapproves of the majority of people on Earth when he suggests: "If human beings behaved a bit less like human beings and a bit more like machines, we'd all be better off" (Ayckbourn, 1987: 89).

Conclusion

While humanism is the philosophy that promotes human superiority, Posthumanism suggests that human beings are not favoured; instead, there is some interconnection and mutual reliance. This results in the fact that all species are treated on equal terms. As a result of this equality across all species, the borders between humans, non-humans, and Inhumans are beginning to blur. On the other hand, within the framework of transhumanism, we call into question what may be considered natural. The concept of transhumanism may be described as either a belief or a theory in which it is postulated that the human race is capable of developing beyond its present-day physical and mental constraints. Therefore, in contrast to posthumanism, transhumanism can be said to be a man-centred philosophy.

Alan Ayckbourn, who is most known for his dark comedies, generally centres his works on the challenges that people face in their day-to-day lives, and, with his play *Henceforward*, he shifts his attention to the future, resulting in an environment that is both technically challenging and spiritually depressing. In Ayckbourn's canon, the play *Henceforward* is the first

one that offers such a picture despite this fact because it dramatizes Ayckbourn's fears and projects us not into a science fiction fantasy future but rather into an almost recognizable future. Even though the play's first act is relatively tentative, *Henceforward* makes us think over whether we are, quite literally, engrossed by our word processors and personal computers, and whether we do genuinely prefer logical machines to irrational human people in our daily lives. On the other hand, *Henceforward* is more along the lines of a dramatic early warning system that has a large degree of potential for prediction. Not only does Ayckbourn challenge the changing idea, but he also queries what transhumanism means when he asks what is natural. In the same way, Jerome alters the sounds to obtain his perfect song and designs Nan according to his image of what an ideal lady should be like. Nan is a genuine person whom he makes by recording Zoe's voice and clothing that belonged to his ex-wife. He utilizes Zoe's attitude and historical background to make her seem more desirable and exploits her face. As a sculptor would do, he fashions a sculpture to locate the perfect example of the ideal lady he has in mind. However, Geain is the only one who is aware that Nan is a computer program or an android. As a result, ideas that we hold such as what is normal, what is beautiful, what is love, and what it means to be a mother are challenged and questioned in the play. In a nutshell, change occurs not only in human beings but also in conceptions and meanings as a result of technological advancements. Ayckbourn aims to draw attention to evolving ideas through the characters he creates, and he wants his readers to rethink what it means to be human. What makes someone a human being?

BIBLIOGRAPHY

- ALLAN, P. (2001). *Alan Ayckbourn: Grinning at the Edge*. London: Bloomsbury.
- AYCKBOURN, A. (1989). *Henceforward*. London: Faber and Faber.
- BILLINGTON, M. (1990). *Modern Dramatists - Alan Ayckbourn*, Macmillan: 2nd Edition.
- BOSTROM, N. (2005a). "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology*, 14(1), 1-30.
- BOSTROM, N. (2005b). "Transhumanist Values", *Review of Contemporary Philosophy*, vol.4, 1-12. <https://www.nickbostrom.com/ethics/values.html>
- BRAIDOTTI, R. & HLAVAJOVA, M. (Eds.). (2018). *Posthuman Glossary*. London: Bloomsbury.
- ÇELİK, Y. (2019). "Cennetteki Kadından "Evdeki Melek"e; Ataerkil Toplumda İdeal Bir Kadın Yaratmanın/Eğitmenin Şifreleri", Er, A. & Çelik, Y. (ed.) *Edebiyatta Kadın ve Eğitim*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 123-143.
- DEL CARO, A. & PIPPIN, R. (Eds.). (2006). *Nietzsche: Thus Spoke Zarathustra*. Cambridge University Press.
- FILLARD, J. P. (2020). *Transhumanism: A Realistic Future?*. London: World Scientific.
- FOUCAULT, M. (2002). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London & New York: Routledge Classics.
- GÜNENÇ, M. (2022). "The Posthuman Turn in Postdramatic Theater", Antakyalıoğlu, Z. (ed.) *Post-Theories in Literary and Cultural Studies*. Lexington Books: London.
- HARARI, Y. N. (2016). *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. New York: HarperCollins Publishers.
- HARAWAY, D. (1991). "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century", *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1991, 149-181.
- HAUSKELLER, M. (2014). *Sex and the Posthuman Condition*. London: Palgrave Macmillan.
- HOLT, M. (1999). *Alan Ayckbourn*. Plymouth: Northcote House.
- HUXLEY, J. (1957). *New Bottles for New Wine*. London: Chatto & Windus.
- KURZWEIL, R. (2005). *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*. London: Duckworth Overlook.
- LUCKHURST, M. (2006). *A Companion to Modern British and Irish Drama*. Oxford: Blackwell Publishing.

MCGRATH, M. (2017). "Ayckbourn's Artificial People", *Foundation: The International Review of Science Fiction*, 46(128), 60-72.

MORE, M. (2010). "The Overhuman in the Transhuman", *Journal of Evolution and Technology*, 21(1), 1-4. <https://jetpress.org/v21/more.htm>

RANISCH, R. & SORGNER, S. (2014). *Beyond Humanism: Trans- and Posthumanism*, Peter Lang Edition.

SORGNER, S. (2009). "Nietzsche, the Overhuman and Transhumanism", *Journal of Evolution and Technology*, 20(1), 29-42.

WOLFE, C. (2009). *What is Posthumanism?*. London: University of Minnesota Press.

YOUNG, S. (2006). *Designer Evolution: A Transhumanist Manifesto*. New York: Prometheus Books.

AUTHORS' CONTRIBUTION LEVELS: First Author 100%.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL: Ethics committee approval is not required for the study.

FINANCIAL SUPPORT: No financial support was received in the study.

CONFLICT OF INTEREST: There is no potential conflict of interest in the study.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Öğr. Gör.
Deniz UZUNLAR

Ağrı İbrahim Çeçen Üni.
Yabancı Diller YO.

dnzdeniz84@gmail.com

 0009-0007-2718-9359

 10.56387/ahbvedebiyat.1296904

Gönderim Tarihi: 14.05.2023
Kabul Tarihi: 06.06.2023

Alıntı: UZUNLAR, D. (2023) "To Be a Woman in Men's World: Anne Sexton's Manifesto of Iconoclasm". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (35-45).

TO BE A WOMAN IN MEN'S WORLD: ANNE SEXTON'S MANIFESTO OF ICONOCLASM

ABSTRACT: World history is the history of rebellions and revolts experienced since the devil's rebellion against God, described in holy books. Among the most striking examples of this turbulent and dynamic process are man's revolt against the church with Renaissance, people's against the king with French Revolution, and women's against patriarchal order and men with Modernism. The rights not given to the rebels by their rulers are indeed behind all these rebellions. In fact, the last one is referred to as a women's rights struggle that started in the 19th century and spread to the 20th century in western culture. Anne Sexton, with her poem titled "Her Kind" and analysed in our study, presents her works as one of the cornerstones of American women's poetry in the last century. In this poem in which she challenges the roles of obedient housewife, chaste mother and faithful wife imposed on women for thousands of years due to Eve archetype, Sexton also opposes the social exclusion, accusation and stigmatization of women who get rid of these roles shaped by traditional male perspective. She writes the manifesto of the free and independent woman by stating firmly on the last line of each stanza "I am her kind". In our study, the manifesto that Sexton produces in this poem is examined with a focus on its precursors, and it is concluded that this rebellion actually stemmed from long years of obedience. Writing with the belief that God imposes this obedience on women with His holy books, the state with its laws, society with its traditions and men with their physical and economic power, Sexton rejects all these traditional and stereotyped female identities, secondary to men. Thus she proves to be one of the iconoclast female figures of the 20th century, thereby writing her name in the history of women's struggle.

Keywords: Patriarchy, Woman, Rebellion, Witch, Anne Sexton.

ERKEKLERİN DÜNYASINDA KADIN OLMAK: ANNE SEXTON'IN İKON KIRICILIĞA DAİR MANİFESTOSU

ÖZ: Dünya tarihi kutsal kitaplarda anlatılan, şeytanın Tanrı'ya başkaldırısından itibaren yaşanmış isyan ve başkaldırıların tarihidir. Bu çalkantılı ve devingen sürecin en dikkat çeken örnekleri arasında; Rönesans'la insanın kiliseye, Fransız Devrimi'yle halkın krala ve Modernizmle kadının ataerkil düzene ve erkeğe başkaldırısı yer alır. Aslında bu başkaldırıların hepsinin arkasında, başkaldıran kitleye, onu yöneten kitle tarafından o güne dek verilmemiş haklar bulunmaktadır. Nitekim bunların sonucusu Batı kültürü içinde etkin olarak 19. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyıla yayılan bir kadın hakları mücadelesi şeklinde geçer. Çalışmamızda incelenen "Onlardan Biri" başlıklı şiiriyle Anne Sexton, son yüzyılda Amerikan kadın şiirinin mihenk taşlarından biri olarak eserlerini ortaya koyar. Binlerce yıldır Havva arketipi nedeniyle kadına dayatılan itaatkâr ev kadını, namuslu anne ve sadık eş rollerine meydan okuduğu bu şiirinde Sexton, geleneksel erkek bakış açısıyla şekillendirilen bu rollerden sıyrılan kadının toplum tarafından dışlanmasına, suçlanmasına ve damgalanmasına da karşı çıkar. Her kıtanın sonunda "Ben de onlardan biriyim." diyerek özgür ve bağımsız kadının manifestosunu yazar. Çalışmamızda Sexton'ın bu şiirinde ortaya koyduğu manifesto, onu ortaya çıkaran koşullar odağında incelenmiş ve bu başkaldırının aslında çok uzun yıllar süren bir baş eğişten kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Bu baş eğişi Tanrı'nın kutsal kitapla, devletin kanunlarla, toplumun geleneklerle ve erkeklerin de fiziksel ve ekonomik güçle kadına kabul ettirdiği inancıyla yazan Sexton, erkeğe göre ikincil planda yer alan tüm bu gelenekselleşmiş ve kalıplaşmış kadın kimliklerini reddeder ve 20. yüzyılın ikon kırıcı kadın figürlerinden biri olarak kadın mücadelesi tarihine adını yazdırır.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Kadın, Başkaldırı, Cadı, Anne Sexton.

Introduction

The story of a woman is accepted to have started with the creation of Adam and Eve by Lord God as a helper to the man created before her. This is first noted in the "Genesis" in the Hebrew and Christian Bibles:

The Lord God said, "It is not good for the man to be alone. I will make a helper suitable for him." ... But for Adam no suitable helper was found. So the Lord God caused the man to fall into a deep sleep; and while he was sleeping, he took one of the man's ribs and then closed up the place with flesh. Then the Lord God made a woman from the rib he had taken out of the man, and he brought her to the man. The man said, "This is now bone of my bones and flesh of my flesh; she shall be called 'woman', for she was taken out of man (Genesis/2: 18-23).

It is not only the role of man's helper assigned to the woman by God but also the temptation of the woman in the biblical parables that has stigmatized her as secondary to man in the world. More important than the former is, however, the latter case for Eve as an archetypal figure for the women succeeding her on the earth. That part of the story starts with the attempt of the Serpent, which is controlled and guided by Satan, to tempt Eve, who resists eating the forbidden fruit at first. *God knows that when you eat from it your eyes will be opened, and you will be like God, knowing good and evil,* (Genesis/3: 4) says the Serpent to tempt and trick Eve into eating the forbidden fruit. Hearing that the fruit of the tree is "good for food, pleasing to the eye, and necessary for gaining wisdom" (Genesis/3: 6), Eve takes one and eats it, inviting Adam to eat it as she has just done. Upon eating the fruit, Eve and Adam see each other naked, which points to the fact that their eyes are opened to see that they are converted from spirit to body. This is the beginning of the whole story of woman suppressed, oppressed and repressed by man in the world due to the fact that she is seen as the reason why human is banished from the paradise onto the earth as mortal sinners.

Throughout the historical process, negative gender-oriented approaches towards women in social life are largely attributed to the Serpent's temptation of Eve and her role as a tempter of Adam and they have led to the emergence of ideas that reduce women to almost nothing in daily life. From the past to the present, women have always faced a situation of neglect and oppression, being kept in the background and always under the domination of man lest she should tempt man or be tempted by those around her. In ancient civilizations such as India, Greece, and Egypt, the main task of the woman was, in parallel to the narratives in the holy book of Christians, limited to the domestic space, making children, taking care of them, cleaning the house, marrying and serving her husband, thereby staying obediently under her husband's domination or as a sexual object for him. In fact, says Chris Weedon, *it was very difficult for women to achieve economic independence, and so marriage was one of the few ways in which women could secure their future* (1987: 4). This was tantamount to the woman's unquestionable and unconditional dependence on her husband to survive or lead her life. In Ancient Greek society, the woman was denied all civil rights and freedom, and she could claim no rights. Moreover, the ancient Greeks had no respect for women. No different from an object and property to buy and sell, a woman could be inherited or donated to or sacrificed for someone else for any purpose.

The whole history of mankind has witnessed such minimizing and degrading attitudes of men towards women in almost all societies, in which she has always been excluded from the outside world, or public sphere accepted to be the battlefield of men, and pushed between the four walls where she belongs, which is labelled as domestic sphere available for her due to her alleged vulnerability to the hard and harsh life outside. This social system is named as patriarchy, literally meaning "the rule of the father". Gerda Lerner, a feminist who probes into the foundation of patriarchy as a social system, dates it back to the Middle East of the 2000s B.C. (1986: 2). Below is her description of her work entitled *The Creation of Patriarchy* in an interview with Jeffrey Mishlove on "Thinking Aloud":

Other groups that were subordinated in history -- peasants, slaves, colonials, any kind of group, ethnic minorities -- all of those groups knew very quickly that they were subordinated, and they developed theories about their liberation, about their rights as human beings, about what kind of struggle to conduct in order to emancipate themselves. But women did not, and so that was the question that I really wanted to explore. And in order to understand it I had to understand really whether patriarchy was, as most of us have been taught, a natural, almost God-given condition, or whether it was a human invention coming out of a specific historic period. Well, in "Creation of Patriarchy" I think I show that it was indeed a human invention; it was created by human beings, it was created by men and women, at a certain given point in the historical development of the human race. It was probably appropriate as a solution for the problems of that time, which was the Bronze Age, but it's no longer appropriate, all right? And the reason we find it so hard, and we have found it so hard, to understand it and to combat it, is that it was institutionalized before Western civilization really, as we know it, was, so to speak, invented, and the process of creating patriarchy was really well completed by the time that the idea systems of Western civilization were formed (Napikoski, <https://www.thoughtco.com/patriarchal-society-feminism-definition-3528978>).

Another popular definition of patriarchy comes from Weedon in *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*:

The term 'patriarchal' refers to power relations in which women's interests are subordinated to the interests of men. These power relations take on many forms, from the sexual division of labour and the social organisation of procreation to the internalised norms of femininity by which we live. Patriarchal power rests on social meaning given to biological sexual difference (1987: 2).

Within this system, says Yavuz Çelik, men have often resorted to written works, traditional practices and narratives in the Bible, as well as the laws they themselves have enacted, in order to persuade or force women into adopting this identity and social role:

Just as God seeks, after expelling Adam and Eve from the heaven, to shape them mentally, spiritually and bodily through the holy books like Towrat, Bible and Qur'an in which He informs them about what to and not to do there, so men have been in a ceaseless attempt to give shape to women and their behaviours on the earth by means of bans, restrictions and instructions (2019: 124).

On the other hand, a British feminist, Sylvia Walby comes up with six key structures that serve to support the existence of patriarchal order: These are *the family household, paid work, politics, culture, violence, and attitudes toward sexuality* (1990: 20-21). Despite so many supporting devices of patriarchy for long, the first blows against the dictatorial and authoritarian attitude of the patriarchal system to women can be said to have been shaken or shattered in the real sense of the word during the Industrial Revolution of Europe, when women first found a place for themselves in the public sphere having been kept exclusive to men by then on the whole. For the first time, women took an active role as part of the social production process in factories for so-called womanly professions such as weaving, ironing and cooking. Coupled with the epoch-making French Revolution, the Industrial Revolution is deservedly credited with having changed the social structure of the society in many fields ranging from family to politics. A move of migration from villages to urban areas enabled the transition from the traditional family structure to the nuclear family, thus leading to radical changes in the former. However, it cannot be said that the whole process of developing has become useful for women, as they had to work quite long hours to earn money and keep their lives going. Not only these hard conditions for women but also inequality between their working hours and wages and those of men threatened the female body, health and psychology as well as their social identity. This could be accepted as the spark of the process whereby feminist groups began to emerge and not to accept all this unfair system. Their main goal was initially to ensure that men and women should work, earn and live under equal conditions. With the advent of early feminist groups,

women gained some political, social and legal rights in the public sphere, though gradually, but even so they were still not equal to men. Women were still an object of men's exploitation and oppression in various fields. Bell Hook, an influential feminist writer, is careful to remark that feminism is not equal to being against men or male world, but rather it is "a movement to end sexism, sexist exploitation, and oppression" (2000: viii).

It is within this context that a number of female writers and poets came up with their works questioning the place of women in their society from the 1920s on in particular, which could as well be accepted as part of the modernist movement. There has been a strong increase in the amount of feminist literature that embraces women's equality and ideals in a stronger and more conscious way since then. Nevertheless, feminism as the title of women's struggle for a better world for them, not as secondary to men but equal to them in the society shared by both groups, is still a controversial topic today because women still continue to be oppressed in different parts of the world largely because patriarchy has a much longer history than feminism. Despite this debatable status of feminism and feminist writing, today women writers write tremendously to enrich the essence of English literature and express their sensibilities through their writings. Feminism has increased women's self-confidence and provided the identity of individuality in patriarchal society. In addition, as the feminist movement developed over the centuries, the style of writing changed, and the writers felt the need to address themes such as sexuality, homosexuality and freedom. Especially in the twentieth century, when women finally gained the right to vote and respect in society, and came to be more equal to men, writers approached new topics more openly and freely, which is one of the important innovations in the development of literature. Anne Sexton is one of such female poets who thought and wrote aloud on women and the problems faced by them in the middle of the 20th century in America. Her choice to be boisterous in her thinking and talking on such issues was also what made her receive the label of 'confessional' in poetic circles.

Anne Sexton as a Confessional Poet

Anne Sexton (1928-1974) is one of the most important feminist American poets of the twentieth century. Having a troubled and barren childhood in the absence of parental love and interest, which she herself repeatedly confesses in her interviews and writings, Sexton starts to be rebellious and self-willed from her early adolescence on. In Çelik's words, she finds herself in incessant pursuit of support from her girlfriends and love from her boyfriends, which is grounded in the fact that she grows up in loose and loveless contact with her parents (2018: 175). This attitude of hers is largely attributable to the lack of father love in her childhood. Linda Nielsen, in her study on the lack of father love in a daughter's growing period, utters a general remark in support of this common assumption about her:

Daughters who grow up in the absence of a father, either physically or emotionally, often seek for sex very quickly with other men, partner with many different men, make wrong decisions about whom to date, and even engage in relationships with men who are much older than them to fulfil the father role, thus seeking for support and attention (2012: 90).

Largely due to an unhappy childhood aloof from her father in particular, Sexton adopts a somewhat polyamorous¹ way of life, which means the practice of or desire for romantic relationships with more than one partner at the same time, and often with the informed consent of all partners involved. This is also clear in her own words: *Ever since (my father), ever since my mother died, I want to have the feelings someone's in love with me* (Mitchell, 2000: 116). As can be expected, this is rather eccentric of young girls and women in an age and society still largely ruled by patriarchal rules and laws. She flirts with a number of school friends in her school life, but secretly marries Alfred Muller at the age of nineteen though Muller is betrothed

¹ A term invented in the 1980s and popularized by Deborah Anapol to refer to *the whole range of love styles that arise from an understanding that love cannot be forced to flow or be prevented from flowing in any particular direction* (Anapol, 2010: 1).

to someone else at that time. However, she, aware of her physical beauty and attractiveness to men, does not have much difficulty in finding other partners for herself and she betrays on her husband several times when he is in the army. In doing so, she rebels the dictations and impositions of the society on a woman, especially a married woman. It is through her bold portrayal and narrative of what she herself does in her real life that she gains her title as a confessional poet. Just as she defies the social taboos and norms that confine and restrict woman to the domestic sphere in real life, so she challenges the taboos of poem writing by writing about womanly issues and her own unwomanly – from the perspective of male-dominated society around her – experiences. It is therefore natural that she writes poems especially about women. With her poems, she tries to shed light on the second-class life and position of women living in the shadow of man in the patriarchal order. Adrienne Rich, another important American woman poet, writes of Sexton as follows:

She was not in any narrow or politically "correct" sense a feminist, but she did some things far ahead of the rebirth of the feminist movement. She wrote poems alluding to abortion, masturbation, menopause, and the painful love of a powerless mother for her daughters, long before such themes became validated by a collective consciousness of women, and while writing and publishing under the scrutiny of the male literary establishment (2012: 7).

However, her aim with her poems is not to start some kind of revolt against men, but she just wants to show how women have long been treated as second-class citizens compared to men and how they have been excluded by the society all over the world throughout history. This centuries-old humiliating attitude of man to woman is reflected in what is today called Cinderella complex, as Özata refers to it: "Women who are raised under the pressure of male domination are individuals who cannot develop an idea for liberation, cannot be fully independent, feel the need to lean on a man under any circumstances, and have developed a Cinderella complex in their inner world" (2021: 52). This sort of need, traditionally imposed and dictated on woman, is what Sexton and other feminists attempt to eliminate from the mind and memory of the society. While Cinderella means a voluntary acceptance of male-dictated rules, Sexton's struggle is for a willing and conscious objection to and rejection of these rules. Therefore, she becomes the voice of women in society through her poems during her life. As in her quotation from Goethe's letter to Schopenhauer as an epigraph to *To Bedlam and Part Way Back* that it is the courage to make a clean breast of it in the face of every question that makes a philosopher (Sexton, 1960: 2), she proves courageous enough to reveal herself outspokenly. To really get at the truth of something is the poem, not the poet, she says in an interview (Marx, 1966: 562) to express her determination to tell the reader all about herself in as clear a language as possible. Her poems thus help to change the general perspective on women and give them a powerful voice over men. Contrary to the general opinion of the society, it gives women more authority and the opportunity to stand strong as an individual and reveals the reality of women. While Sexton herself is not directly associated with the feminist movement, she can be considered to be a large part of the feminist movement and a leading figure in the confessional poetry movement of the mid-twentieth century. Though she often rejects the label of 'confessional' for herself, she has been described as the 'High Priestess' and the 'Mother' of confessional poetry, and as 'the most persistent and daring of the confessionalists', says Gill (2004: 425).

Confessional poetry is, briefly speaking, the poetry of the personal. It focuses on the private areas, experiences and inner worlds of individuals. It is quite different from traditional poetry in that it allows poets to express their inner feelings and unspoken words and thoughts through their writings; that is, it serves as a means of confession and therefore differs from traditional poetry. Largely due to this aspect of it, it provides the poet with an atmosphere of a psychologist's or psychiatrist's room where s/he can pour all her/his inner troubled and troubling waters. It may be taken as a sort of discharge or disburdening mechanism for her/him due to the fact that its poet pours all her/his suppressed realities, fears, anxieties, traumas,

taboos, secrets, etc. into her/his lines in a therapeutic manner. In doing so, the poet is disburdened of the external conflicts, traumas, depressive mood, pressure, etc. on her/him, caused by traditional, moral, religious values and laws or regulations surrounding her/him. M. L. Rosenthal, who claims to be the first critic to use the term 'confessional' for the poetry of Robert Lowell, defines this sort of poetry as "therapeutic" in its intent and effect, "autobiographical" in the speaker's identity in poems and "truthful" in terms of its uncompromising honesty (1959: 154). With such a self-expressive quality, confessional poetry gains fame with both male and female poets from the 1960s on. P. Lal attributes the origin of this sort of poetry to the strong urge of many young poets *to turn away from the transcendental-mystical stream of poetry, to deal with the concrete experiences of men living in the world of their own time* (1969: xi). Also, Kurup describes confessional poetry as *revealing the tension resulting from their acute self-awareness and the restraint upon them by the hostile environment and becomes a private quest for values and an effort to peer into the dark abysmal contents of the poet's own mind* (1991: 6). However, the theme of female poets was initially different from that of male poets in writing and style. This is because confessional poetry served the women poets as an environment where they could set their souls, suppressed and enslaved for centuries, free. It is for this reason that Sexton may be said to have chosen to write poems with confessional, or in her own words 'personal', qualities. In an interview with her, she assumes herself to be explicit in her choice to do so: *My poetry is very personal. I don't think I write public poems. I write very personal poems* (Moore, 1985: 50). Caroline Hall also argues on Sexton's poetry that it is representative of her attempts to express her personality rather than an escape from it: *In its use of apparently biographical personae and speakers and in its themes of sexual love, oedipal hate, personal anguish, unbearable suffering, and emotional breakdown, this poetry represents not an escape from personality but an expression of it* (1989: 34).

Sexton, like most women of her time, lived in an age when women had to claim their femininity in the face of a lot of problems plaguing them. Moreover, she was a woman of an era when it was necessary to understand that women were not only women but also human beings. The fact that women feel and think like men because they are essentially humans was slow to penetrate into the minds of men who had been accustomed to the superiority of men to women for centuries. This slow quality of man's acceptance and even refusal of women's cries for equality and recognition of their identity in a male-dominated society was the trigger for many women writers to create rebellious women characters, and Sexton was just one of them. And she wrote one of her most significant poems entitled "Her Kind" in an attempt to cry out against the enslaving and dominating norms of her still patriarchal society.

"Her Kind"; A Manifesto of Female Rebellion

Sexton starts writing poetry upon the recommendation of her psychiatrist, Dr. Orne, that she should write her feelings and thoughts in a cathartic or cleansing manner. She obeys her doctor's suggestion and publishes her earliest poems under the title *To Bedlam and Part Way Back* in 1960. This book contains some of Sexton's most anthologized poems. "Her Kind", the subject of this study, is one of the famous poems in this book. At first reading, the poem is about a woman who is in search of her life, fighting for recognition in a male-dominated world and opposing her own domestication and intimidation. The woman, the speaker indeed, opposes the expectation of the society from women that they should be stereotypically beautiful, domestic, loyal, serving, obedient, etc. In a sense, she rejects societal expectations of what she should be like. She is a woman who chooses independence over addiction and dependence, self-confidence over family ties and sheer loyalty, extraordinary versus ordinary and usual, and death versus surrender and renunciation. Thus, this study is intended to examine this poem as Sexton's manifesto of self-liberation and/or rebellion against men's rule.

Sexton divides this poem into three separate but seemingly similar stanzas, and each stanza has an equal number of seven lines, each showing a particular side of the female character's personality in the poem. *Content dominates, but style is the master. I think that's what makes a poet. The form is always important*, she says in an interview with her (Marx, 1966:

567), which is visible in this poem as well. The repetitive ending of three stanzas with the same rhyming pattern for each (ababcbcb) creates a sound harmony while the identical length of the lines produces a visual harmony. Besides her stylistic unity, she expresses herself in the content of her poem. In the first stanza, the speaker presents herself as a lonely suburban witch. She is a lonely housewife or mother in the second one. And in the last one, she portrays herself as a daring adulterer who is courageous enough to face execution for this. With a different portrayal of womanhood in each stanza, "Her Kind" is more like a self-declaration, an affirmation of an identity, rather than a simple narrative of the character's life. It is a woman's rebellion against the dictates of a society that tries to restrict her identity by telling and imposing who, what and how she should be. It is a portrait of a woman who does not fit into society. Three different women of the poem are each independent and strong, a point which violates the societal expectations of women on one hand and the social order based on family including a woman in it on the other. These women's violation of the social identity and gender roles attributed to women usually suffices for them to be labelled as outcast. Viewed from this perspective, the poem "Her Kind" reveals the expectations that society imposes on women and how their denial of these expectations leads to their alienation and exclusion from society.

Throughout history, women who did not meet the standards and expectations of the society were ostracized and even burnt at the stake, both literally and figuratively. In fact, it is a sad fact that women who are seen as extraordinary are declared as witches by the society and burnt at the stake. This response of the male-dominated society to such women's extraordinary behaviours and actions could be taken as a witch hunt and as a reaction of the male-dominated society to the women's revolt in Maria Mie's words (Nathan–Xiaogang, 1998: 59). This social condemnation often stems from people's obsession or prejudice with the perfect woman that has been the puppet or slave of men's houses for centuries which they have come to define and describe as 'home' with a woman in its centre. According to this prejudice or obsession of men, a perfect woman is required to be domestic, motherly, obedient and wary of going to extremes.

The first stanza of the poem portrays one aspect of society's expectations from women, which the speaker clearly, loudly and boldly defies:

*I have gone out, a possessed witch,
haunting the black air, braver at night;
dreaming evil, I have done my hitch
over the plain houses, light by light:
lonely thing, twelve-fingered, out of mind* (Sexton, 2007: 15).

The speaker speaks with the first-person pronoun 'I' in the poem and defines herself as 'a possessed witch' which has a dual meaning. The first one is denotative, implying that she has an owner, possibly referring to the identity as its owner that society gives her. This identity considers the ownership and management of her by her husband if she is married, and by her father if she is single. The second meaning is, however, connotative and related to the adjective 'possessed', which means being totally controlled by an evil spirit. The speaker seems to have chosen this word especially because in this way she manages to create the perception that she is considered 'a witch' by the society, also implied by the words 'haunting the black air', 'braver at night', 'my hitch over the plain houses' and 'twelve-fingered'. The speaker's implication of the gothic and supernatural, even the grotesque, can be taken as tantamount to a witch that alludes to the medieval age practices of burning the women who were against the social impositions and restrictions on them. This is best seen in her reference to the nights when she feels brave as she is barely seen then. For she finds herself surrounded by traditions, rules, laws and moral values in her society and by her husband and children in her family. All these practices confine her to the so-called domestic or private sphere of her home day and night. A woman's going out at night is, therefore, a behaviour beyond and against the male-

dominated society's usual expectation of "woman sitting at home". This situation is contrary to the stereotypical 'angel at home' image used to describe women in the traditional sense in the Victorian era, for example. Traditionally, society expects women to lead a sheltered life in the absence of or beyond the reach of men other than their husband. Women should be obedient, quiet and reserved, as they are the "exclusive property" of men in patriarchal system. Nevertheless, here we are confronted with the image of a woman who, instead of being shy and avoiding the outside world, is bold, strong and independent and who identifies herself with witches excluded from society and burnt. She challenges the society's isolation of her, for which she is categorized and considered to be crazy or 'out of mind' by society. This is the strategy of the powerful in a society, which is that the rulers or those who have power or authority laden the ruled and the weak with negative labels and names if they rebel, violate or ignore the dictations and impositions on them. Thus, in the first stanza dominated by darkness and strangeness, the speaker portrays herself as an extraordinary woman who is not accepted in society. While the sixth line "A woman like that is not a woman, quite." refers to the tendency of the society not to accept such women as women but as someone unnatural or weird, the speaker challenges the society's pejorative categorization of such unruly women and rebels it, saying "I have been her kind." (Sexton, 2007: 15). Even the choice of the present perfect tense for this line seems to be deliberate as she intends to convey her message to the reader that she has been such a woman for a long time.

It could be said that society is afraid of the idea of a strong woman as a strong female figure is a threat in a male-dominated society. It follows that men are apt to lose their control over women. For this reason, the male-dominated society tries to isolate the women. A woman who is kept aloof from the society and left alone within the boundaries of house tends to feel powerless and vulnerable, which is in the nature of punishing the woman who goes beyond the traditional norms and rules. This is why women have not been able to fully prove their identity for centuries. During the crazy witch trials of the European Inquisition in the late 16th century, for example, heretics, namely the women who opposed accepted beliefs and doctrines, were tortured and killed. These women, called witches, were no more than women who differed from society's expectations. It is therefore perfectly appropriate to stereotype the modern woman as a kind of witch. In her work on witchcraft and women, Madej-Stang declares that the witch can overthrow the patriarchal system by questioning and challenging the existing social and political system, with her omens and spells, and therefore writes that she is a symbol of the feminist movement (Madej-Stang, 2015: vii). This is the visible fear of patriarchy as men have enjoyed the luxury, comfort and ease of ruling over the women by then. In this poem, however, Sexton says through the speaker that she is even content to be crazy in a society where men have influence and authority (Gill, 2004: 436).

The second stanza focuses on the role of a lonely housewife who takes care of her home and children. The feeling of confinement felt by the woman living within the boundaries deemed appropriate for her and how lonely and unhappy she feels in this narrow life are emphasized. Considering the primitive life in the forests and the struggle of animals, far from the civilized city life, the speaker "associates the society in which men have a say with primitiveness" (Çelik, 2018: 193). The 'warm caves' she finds in the forest can be interpreted as her marriage and home. The household items used in the next two lines are the items that a woman often uses in the house. These items, which resemble a young girl's dowry, also represent the transition from a young girl to a housewife, because the way she decorates and fills the hot caves with these items is the behaviour that society indirectly dictates to her. Upon marrying, a young girl is expected to be the woman or servant of her house, taking care of her children and serving her husband. It is also possible to see the sense of keeping order as it transforms a place far from civilization in the forest into a traditional house recognizable with modern furnishings. "A woman like that is misunderstood," says the speaker in the sixth line of the second stanza to express the distress and discomfort suffered by the woman while whining in the process of arranging the irregular at home, which is the role expected of her as a mother and wife. What makes her misunderstood is not the way she regulates the mess at home but the fact that she

whines while doing so, because the woman should always be pleased with serving her husband and children at home established, afforded and guarded by the man.

For the poet Sexton, who secretly ran away against the will of her parents with the man she loved at the age of nineteen, it is perfectly natural that such a house should be a warm cave in a male-dominated society. However, her use of the plural noun 'caves' instead of 'cave' here may also indicate the places where she took refuge outside of marriage and where she went with the voice of her heart and impulses, or rather the extramarital affairs she lived in. Based on the confessional identity of Sexton and her life story, it can be said that this interpretation is not wrong or exaggerated. From this point of view, the caves mentioned in the poem also symbolize her rejection of the society, listening to the voice of her own soul, and in a sense, her revolt against the female identity, monogamous marriage or the female character that is created and imposed on women by the male-dominated society. In other words, the speaker addresses her reader as a woman who, despite her mind and reason, common sense and traditional role, namely her superego, has followed her unbridled passions, or id, by surrendering to her heart and feelings. She reveals her choice in an interview with her as follows: *The great theme we all share is that of becoming ourselves, of overcoming our father and mother, of assuming identities somehow* (Sexton, 1977: 28). For this reason, it could be said that Sexton is trying to change the social perception limits foreseen for women here. In addition, the housewife image that we encounter in this stanza represents a woman who tries to please her home, children and husband in accordance with the expectations of the society. For example, in a detailed study on 571 housewives living in the city and slums of the Chicago area in the 1960s, when the poet Sexton lived, H. Z. Loftapa determined that the typical American housewife has three priorities; being a mother, wife and housewife (Ogden, 1986: 181). In addition, her study revealed that the issue that determines their status is the profession of their husbands. However, the facts that they complain about the life they lead and that they do not get the value they deserve in the society, along with their desire to improve their position in the family, cause such women to be misunderstood and even condemned in the society. The speaker of the poem again challenges this prejudiced attitude of the society to such women, saying again that she has been her kind. It is not a matter of shame or regret for her to be misunderstood by the society for her attempt to reform herself, but a source of pride and power. She seems determined to shatter the walls and barriers built by the society on the way to her self-efficacy and self-identity by portraying the women figures denounced and ostracised for their rebellion against the standardized or traditionalized passive and obedient roles identified with them.

In the last stanza of the poem, we see a woman who is not ashamed or even afraid of dying. On the contrary, she breaks the age-old silence about her life and body and rebels against all oppression by opposing this shame. The sexually suggestive expressions we encounter present a different image of woman. The person the speaker calls 'driver' is obviously a man. The fact that she is in his car expresses her being dragged by a man as a victim of the male-dominated society, and this car and the scene depicted with 'nude arms' may be telling about her going to a mental hospital, her nudity or her revealing herself clearly. However, the most important expression in this continent is the expression 'survivor'. Despite everything men do, her being or staying alive as a woman shows her strength and determination. It is more than a miracle that she can survive as she really wants to be not as she is wanted to be in the world of men.

Perhaps for Sexton, life itself is the driver to get him where he wants to go, but the speaker completely disdains this road and wants to set her own path. In this way, she isolates herself from the society that progresses like a flock of sheep and cannot go beyond stereotyped boundaries and ideas. So it could be said that this is a woman who spoils and disturbs the social landscape. Women artists of all kinds have been critically judged by men for centuries. Their emotions were called hysteria, and their creativity was considered to be less important than men's achievements. However, unlike others, Sexton cares about her own feelings and promotes her identity as a woman, regardless of the feelings and thoughts of others. The

speaker here challenges the driver who represents the men, the society and traditions that punish him for his actions. She is determined to follow her true feelings and passions, whatever it may cost. She is one of the excluded women, and as such she runs along her own bed like a river. She is freed from the shackles that have been put on herself, her identity, and her womanhood. The feminist poetess Rich speaks of her strong will: *I see Anne Sexton as a sister whose work tells us what we must fight in ourselves and in the images that patriarchal society shows us* (Rich, 2012: 7). In addition, as is known from the confessions in her own life, it can be said that Sexton, who has cheated on her husband many times, is describing the free and independent woman in her body in the last stanza.

Perhaps because Sexton developed her art not with sacrifice but under the psychological influence of a mother identified with writing, she was the first to touch upon the constraints women felt in conforming to the prevailing feminine stereotypes in society. The last poem Sexton wrote for the Bedlam manuscripts, "Her Kind" shows that she was trying to do just that (Middlebrook, 2000: 5). In her book *All My Pretty Ones*, Sexton quotes from Franz Kafka in an attempt to say that her purpose in writing poetry is to create a shock to the reader's senses:

The books we need are the kind that act upon us like a misfortune, that make us suffer like the death of someone we love more than ourselves. A book should serve as the axe for the frozen sea within us (Sexton, 1962: 2).

Conclusion

It goes without saying that Sexton uses her poetry as a defence, spokesperson, and advocate for the common social problems of women. That is, Sexton not only infiltrates into the society with her feelings and thoughts, desires and passions, but also uses poetry rather than prose as a tool of rebellion and a mirror of social problems. She glorifies the female identity with and in her poems. On the other hand, by opposing men's hegemony over women, their oppression, control, restriction, rules and traditions, and by living her own life as she herself wants, not as men want, she revolts to the patriarchal system and society in which she lives. The first stanza, in this sense, presents her as rebelling against the society in that she proves voluntary and eager to be a witch unwanted and ostracized by it. Following her destruction of the iconized figure of 'passive and silent woman at home' in the first stanza, she attacks the traditional icon of married woman in the second; here her rebel is against the society again and the man as her husband. Not only does she challenge the traditional rules and roles of the society but she also ignores the restrictions and sanctions of her husband. And finally, she rebels against God by ignoring His strong ban on adultery and suicide. All in all, she defies and shatters all the sources of hegemonies on women in this poem; God, society and man. These three figures seem to collaborate in shaping, guiding and controlling the woman with reference to the first archetypal myth of Eve, implying to them that the woman should be kept under control at all times. To prove that she is also a member of that society and a subject of God who should be free to do what man can do, she portrays an iconoclast in this poem and manifests the reasons for the need and the ways to do so. With no field left for her to breathe and live in the outside world, she finds herself right in asking for a larger space and a bigger freedom.

BIBLIOGRAPHY

- ANAPOL, D. (2010). *Polyamory in the Twenty-First Century: Love and Intimacy with Multiple Partners*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- ÇELİK, Y. (2018). 20. *Yüzyıl Amerikan Şiirinde Arayış Şairleri: 12 Kadın Şair ve 12 Şiir*. Ankara: Kur-gan Edebiyat.
- ÇELİK, Y. (2019). "Cennetteki Kadından 'Evdeki Melek'e: Ataerkil Bir Toplumda İdeal Kadın Yarat-manın/Eğitmenin Şifreleri". Er, A. & Çelik, Y. (ed.). *Edebiyatta Kadın ve Eğitim*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

- GILL, J. (2004). "Anne sexton and Confessional Poetics". *The Review of English studies, New Series*, Vol. 55, No. 220, June, 425-445.
- GILL, R. (1995). *Mastering English Literature*. 2nd Edition. London: Macmillan Press Ltd.
- GRAY SEXTON, L. (1977). *Anne Sexton: A Self-Portrait Through Letters*. Boston: Houghton Mifflin.
- HALL, C. (1989). *Anne Sexton*. Boston: G.K. Hall.
- HOLY BIBLE, <https://www.bible.com/bible/111/GEN.2.NIV>
- HOOK, B. (2000). *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*. Cambridge: South End Press.
- KURUP, P. K. J. (1991). *Contemporary Indian Poetry in English*. Delhi: Atlantic Publishers.
- LAL, P. (ed.). (1969). *Introduction to Modern Indian Poetry in English*. Calcutta: Writers' Workshop, x-xii.
- LERNER, G. (1986). *The Creation of Patriarchy*. Oxford: Oxford University Press.
- Madej-Stang, A. (2015). *Which Face of Witch: Self-Representations of Women as Witches in Works of Contemporary British Women Writers*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- MARX, P. (1966). "Interview with Anne Sexton". *The Hudson Review*, Vol. 18, No. 4, 560-570.
- MIDDLEBROOK, D. W. (2000). "On Her Kind". *Modern American Poetry*, Nelson, C. (ed.). Department of English, University of Illinois at Urbana.
- MITCHELL, J. (2000). *Mad Men and Medusas*. New York: Basic Books.
- MOORE, H. (1985). "Interview with Anne Sexton". Colburn, S. E. (ed.). *No Evil Star: Selected Essays, Interviews and Prose – Anne Sexton*, Michigan. University of Michigan Press.
- NAPIKOSKI, L. (2020). "Patriarchal Society According to Feminism: Feminist Theories of Patriarchy". <https://www.thoughtco.com/patriarchal-society-feminism-definition-3528978>
- NATHAN, D., KELKAR, G. & XIAOGANG, Y. (1988). "Women as Witches and Keepers of Demons: Cross-Cultural Analysis of Struggles to Change Gender Relations". *Economic and Political Weekly*, 33(44), (October), 50-51.
- NIELSEN, L. (2012). *Father-Daughter Relationships: Contemporary Research and Issues*. London: Routledge.
- OGDEN, A. S. (1986). *The Great American Housewife: From Helpmate to Wage Earner, 1776-1986*. Westport: Greenwood Press.
- OLSON, L. M. (2003). "Virginia Woolf's Cotton Wool of Daily Life". *Journal of Modern Literature*, Vol. 26, No. 2, (Winter), 42-65.
- ÖZATA, C. (2021). "Cinderella Complex Created through Male Dominance in Shakespearean Context: The Taming of the Shrew". *Tokat Gaziosmanpaşa Dergisi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, June, Summer Issue, 49-55.
- RICH, A. (2012). "Anne Sexton: 1928-1974". *American Poetry Review*, November/December, 7.
- ROSENTHAL, M. L. (1959). "Poetry as Confession". *The Nation*, 189, 154-5.
- SEXTON, A. (1960). *To Bedlam and Part Way Back*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- SEXTON, A. (1962). *All My Pretty Ones*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- SEXTON, A. (2007). *The Complete Poems: Anne Sexton*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- SEXTON, L. G. (1977). *Anne Sexton: A Self-Portrait Through Letters*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- WALBY, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- WEEDON, C. (1987). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Cambridge: Blackwell.

AUTHORS' CONTRIBUTION LEVELS: First Author 100%.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL: Ethics committee approval is not required for the study.

FINANCIAL SUPPORT: No financial support was received in the study.

CONFLICT OF INTEREST: There is no potential conflict of interest in the study.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör. Dr.
İlkay AKLAN

Çukurova Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Arkeoloji Böl.

iaklan@cu.edu.tr

 0000-0002-8817-8895

 10.56387/ahbvedebiyat.1282372

Gönderim Tarihi: 13.04.2023

Kabul Tarihi: 05.06.2023

Alıntı: AKLAN, İ. (2023) "Orta Anadolu'da Geç Tunç Çağı Sonu ve Demir Çağı Üzerine Bir Değerlendirme". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 47-61.

ORTA ANADOLU'DA GEÇ TUNÇ ÇAĞI SONU VE DEMİR ÇAĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bu makale Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde gerçekleştirilen Ovaören Demir Çağı Mimarisinin Orta Anadolu Demir Çağı Mimari Gelenekleri İçindeki Yeri ve Önemi adlı doktora tezinden geliştirilmiştir.

ÖZ: Anadolu'nun merkezinde, stratejik konumu ile geçiş noktası olma özelliği taşıyan Orta Anadolu Bölgesi, tarih boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmış ve bu yüksek platolar sahası Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Hitit Devleti'nin çekirdek bölgesini oluşturmuştur. MÖ 17. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun büyük bir bölümünde siyasi birliği sağlamayı başaran Hitit Devleti'nin, MÖ 13. yüzyıl sonu ile 12. yüzyıl başında Doğu Akdeniz Havzası'nda gerçekleşen ve kriz yılları olarak adlandırılan süreçte güç kaybedip akabinde tarih sahnesinden çekilmesi ile söz konusu topraklarda yeni ancak istikrarsız bir dönem başlamıştır. Bu dönemin başlangıcını oluşturan ve yazılı kaynakların eksikliği nedeni ile Karanlık Dönem olarak da adlandırılan Erken Demir Çağı, göçlerin yanı sıra materyal kültürün değişime uğradığı bir süreç ve dağınık şekilde yaşayan kırsal topluluklar ile temsil edilmektedir. Orta Anadolu Bölgesi'nde uzun bir aradan sonra güç unsurlarının görüldüğü ve politik aktörlerin çoğaldığı Orta ve Geç Demir Çağı ise önce Frig, Tabal, Asur ve Urartu, ardından Lidya, Med ve Persler gibi güçlerin mücadelelerine sahne olmuş ve bu hâkimiyet çabası bölgenin tarihsel sürecini belirlemiştir. Bu çalışmada Orta Anadolu'da Geç Tunç Çağı sonundan Demir Çağı'nın bitişine kadar yaşanan süreç yazılı kaynaklar ve arkeolojik kanıtlar ışığında incelenmiş ve bölgenin geçirdiği süreç üzerine genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Erken Demir Çağı, Frig, Tabal, Asur, Pers.

AN ASSESSMENT OF THE END OF LATE BRONZE AGE AND IRON AGE IN CENTRAL ANATOLIA

ABSTRACT: The Central Anatolia Region, which serves as a transition point with its strategic location in the center of Anatolia, has hosted a lot of cultures throughout history and this area of high plateaus formed the core region of the Hittite State since the Late Bronze Age. The Hittite state, which had achieved political unification of a large part of Anatolia from the 17th century BC onward, lost power in the process, called the "crisis years" between the late 13th century and early 12th century BC in the Eastern Mediterranean Basin; this process culminated in the withdrawal of the Hittite state from the historical arena, thus initiating a new but unstable period for the lands in question. The Early Iron Age, the beginning of this period that is called the Dark Age due to the lack of written sources, is represented by a process in which material culture changed, by migrations and by rural communities living in a dispersed way. The Middle and Late Iron Age, in which figures of power were seen and political actors increased in the Central Anatolian Region after a long time, witnessed the struggles of powers such as Phrygian, Tabal, Assyrian and Urartian first, and then Lydia, Medes and Persians. This contest for domination effort determined the historical process of the region. In this study, the process from the end of the Late Bronze Age to the end of the Iron Age in Central Anatolia is examined in the light of written sources and archaeological evidence, and the study is intended to make a general assessment on the process undergone by the region.

Keywords: Hittite, Early Iron Age, Phrygian, Tabal, Assyrian, Persian.

Giriş

Geç Tunç Çağı sonunda gerçekleşen ve bazı araştırmacılar tarafından “kriz yılları” (Ward- Joukowski vd. 1992) olarak tanımlanan süreç, Anadolu topraklarının batısında Miken, Anadolu’da ise Hitit Devleti’nin çöküşü ile sonuçlanmış, bunun yanı sıra bu süreçten Levant kıyısındaki pek çok kent de zarar görmüştür. Kriz yıllarının yıkıcı etkisi Mezopotamya’nın iç bölgelerine ulaşmamasına rağmen, bu süreçte bölgedeki ticari belgelerin sayısındaki azalma ve inşa faaliyetlerindeki düşüş, Asur Devleti’nin de söz konusu kriz ortamından etkilendiğini ve ekonomik bir gerileme yaşadığını ortaya koymaktadır (Kertai, 2009: 38). Kriz yıllarının Anadolu’nun çevresindeki uzak bölgelerde yarattığı etki ile birlikte daha büyük boyutlu bir sürecin yaşandığına vurgu yapan çalışmalar, söz konusu döneme bütüncül ve geniş kapsamlı bir bakış açısı sağlamaktadır (Aydingün, 2014: 26-32). Genel olarak bu dönem üzerine çalışma yapan bilim insanlarının üzerinde hemfikir olduğu konu, kuzeyde Balkanlar, güneyde ise Ege Denizi üzerinden gerçekleşen büyük göç dalgalarıdır. MÖ 13. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl başına tarihlenen Mısır belgelerinde, yağmacı ve korsan olarak tanımlanan ve “Deniz Kavimleri” (Sandars, 1985: 9; Woudhuizen, 2006) olarak adlandırılan söz konusu toplulukların etnik kökeni ve yarattıkları etkiden ziyade, son dönemde bu halkları göç etmeye zorlayan nedenler üzerinde durulmakta ve bu kaotik ortamın arkasındaki süreç, bölge genelinde bir bütün olarak değerlendirilmektedir (Aydingün, 2014: 159-170; Zangger, 2016: 143).

Yukarıda genel hatları ile değinilen kriz ortamından, diğer bölgeler gibi Anadolu da etkilenecek ve bu süreç MÖ 12. yüzyılın başında, Orta Anadolu merkezli Hitit Devleti’nin siyasi ömrünü tamamlaması ile sonuçlanmıştır. Hitit otoritesinin hangi süreçte, nasıl ve hangi sebeplerle sona erdiğine dair olaylar dizisi net olarak bilinmemekle birlikte (Balza-Mora, 2015: 427) Hitit kentlerinin tahrip edilerek yıkıldığına dair eski görüşlerin (Drews, 2014: 9-11) aksine, başkent Hattuşa ve çevresinin organize bir şekilde terk edildiği anlaşılmaktadır (Seeher, 2010: 220).

Geç Tunç Çağı Sonu-Erken Demir Çağı

Boğazköy ve çevresinde ele geçen Hitit belgeleri, Geç Tunç Çağı sonunda Hitit yönetimi için bir sorun haline gelmeye başlayan iç gelişmeler ve dış tehditler ile ilgili genel bir izlenim sağlamaktadır. Bu dönemde doğuda Hitit otoritesini tehdit eden ve Fırat’ın doğusunda giderek güçlenen Asur Devleti’nin yanı sıra, batıda Ahhiyawa tarafından isyana teşvik edilen topluluklar ve bunların yarattığı huzursuzluk ortamı dış tehditlere, Hitit başkenti Hattuşa’daki taht mücadeleleri ise içte yaşanan olumsuz gelişmelere örnek olarak gösterilmektedir (Yakar, 2006: 34). Buna ek olarak başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar sebebi ile azalan savaş gelirlerinin yanı sıra bu dönem ticari faaliyetlerindeki düşüş de Hitit ekonomisinin zayıflamasına neden olmuştur (Özkan, 1998: 72; Özkan, 1995: 215-217). Bu kapsamda Hitit kralı IV. Tudhaliya (MÖ 1240-1220) ile Asur kralı I. Tukulti-Ninurta (MÖ 1244-1208) arasında gerçekleşen savaşta (Singer, 1985: 101-123; Yamada, 2011: 202) Hitit ordusunun başarısızlığı ile II. Şuppiluliuma’nın Alaşiya seferine yönelik zafer ifadesinin inandırıcılıktan uzak olduğu görüşü (Yakar, 2006: 37) göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu mücadelelerin gerek ekonomik gerekse politik bir zayıflık yarattığı düşünülebilir. Bununla beraber Hitit yönetiminin bir stratejisi olarak ülkenin eyaletlere bölünmesi ve söz konusu eyaletlerin yöneticilerine büyük ayrıcalıklar tanınması da Hitit Devleti’nin yıkılmasına etki eden faktörler arasında sayılmaktadır (Özkan, 1998: 76). Bu süreçte Hitit merkezi ile Kargamış arasında herhangi bir politik uyumsuzluk görülmezken, yazılı kaynaklardan anlaşıldığına göre Tarhuntaşşa, Hitit siyasi otoritesi için bir sorun olarak görülmektedir. Bu görüşe paralel olarak, Hitit İmparatorluğu’nun vasal devletler üzerindeki ekonomik ve askeri baskıları da, kriz yıllarındaki huzursuzluk ortamını ve ayaklanmaları tetikleyen faktörler arasında yer almaktadır (Harita 1) (Aydingün, 2014: 54).

MÖ 13. yüzyılda Hitit başkentinde yaşanan gelişmeler ve değişim de, bu süreçte Hititlerin içinde bulunduğu durum ile ilgili bir izlenim vermektedir. Söz konusu dönemde, Yukarı Şehir’deki tapınakların büyük bir bölümü terk edilmiş ve bunların yerlerini atölyeler ile bitişik karakterdeki küçük mekânlar almıştır (Neve, 1990: 29). Yukarı Şehir’de görülen bu radikal

değişiklik, kentin dinsel karakterinin azalması olarak yorumlanmış (Neve, 1990: 30) ve bu duruma sebep olarak da başkent in MÖ 13. yüzyılın ilk çeyreğinde II. Muwattalli tarafından Tarhuntaşsa'ya taşınması gerekçe gösterilmiştir (Schachner, 2019: 78). Sebebi ne olursa olsun, başkent in II. Muwattalli tarafından Hattuşa'dan Tarhuntaşsa'ya taşınması ve kısa bir süresonra

III. Hattuşili'nin tahtı ele geçirip III. Murşili'yi (Urhi-Teşup) sürgüne göndermesi, çift başlı bir yönetim anlayışına ve politik uyumsuzluğa sebep olmuştur. Bu gelişmeler tek başına imparatorluğun yıkılışına etki etmese de, çok bileşenli faktörler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Yukarıda genel hatları ile bahsedilen tüm bu gelişmeler, Hattuşa'da uzun zamandan beri kriz yaşayan siyasi otoritenin MÖ 12. yüzyıl başında çökmesine neden olmuş ve Hititlerin Orta

Harita 1 Geç Tunç Çağı'nda Anadolu (Mielke, 2021)

Anadolu merkezli, bütüncül yapısını sona erdirmiştir (Yakar, 1993: 3). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok araştırmacı başkent in konumundan dolayı, Hitit Devleti'nin yıkılmasının deniz kavimleri ile ilişkilendirilemeyeceğini savunmuş ve bu durumun daha çok Balkanlar ve Anadolu'nun kuzeyinden gelen göçlerle ilgili olduğunu önermiştir. Söz konusu araştırmacıların bir bölümü Frigleri ön plana çıkarırken (Götze, 1957: 184; Akurgal, 1955: 112-113; Mallory, 1989: 30-31; Strobel, 2005: 195-196) bir grup araştırmacı da, ekonomik ve politik olarak zayıflamış durumdaki Hitit başkentine son darbeyi vuranların Kaşkalar olduğunu belirtmiştir (Singer, 2007: 166; Macqueen, 2013: 56). Bu görüşlerin aksine bazı araştırmacılar Hitit başkentine saldırı ve akınlardan ziyade Hattuşa'da kent dokusuna ve yapılarına etki eden içsel bir bozulma süreci üzerinde durmaktadır (Genz, 2003: 187). Nitekim Boğazköy'de gerçekleştirilen kazılar sonucunda, yerleşmedeki yapılarda görülen yangın izlerinin ve tahribatın, bir saldırıdan ziyade yapılar terk edildikten sonra gerçekleştiği ve bu durumun yalnızca tapınak ve saray gibi kamu yapılarında takip edilebildiği önerilmektedir (Seeher, 2010: 221). Ayrıca incelenen yapıların buluntu yönünden zayıf olması da söz konusu yapıların ancak terk edildikten sonra yakılmış olabileceğini kanıtlar niteliktedir (Schachner, 2019: 92).

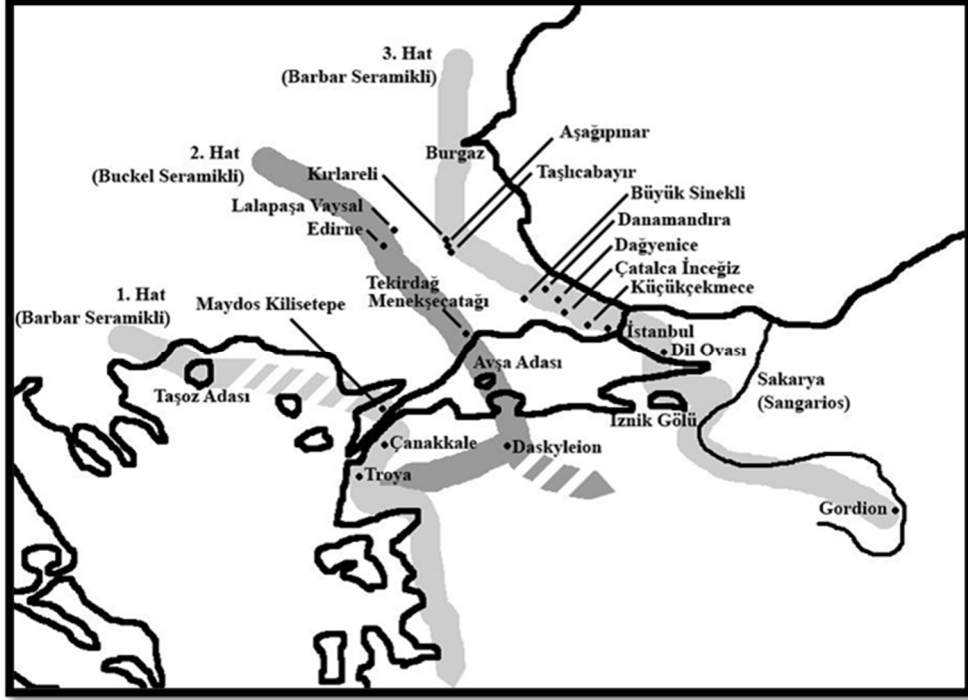
Boğazköy kazılarında ele geçen seramik buluntuları, merkezi otoritenin sona ermesinden sonra Hitit geleneğinin sürdürülmeye çalışıldığını göstermesine rağmen, söz konusu süreç

kısa sürmüştür. Diğer yandan Hitit egemenliği altında kırsal bölgelerde yaşayan ve geçim ekonomileri tarım-hayvancılık ve madencilik gibi aktivitelere bağlı küçük topluluklar, kısa süre içinde farklı politik gelişmelere ve kültürel çeşitliliğe uyum sağlamaktan ziyade, olasılıkla mevcut durumlarını korumuştur (Yakar, 1993: 3). Bu görüşe benzer bir şekilde bölgenin güneyindeki Kapadokya bölümünde, daha kapsamlı bir organizasyon çerçevesinde yerel idari kurumların ve toplulukların başını çektiği bir devamlılık süreci yaşandığına dair görüşler de mevcuttur (D'Alfonso, 2014: 233). Bu bağlamda Hitit merkezlerinin hepsinin tahrip edildiğini veya terk edildiğini söylemek güçtür. Siyasi otoriteye yönelik görüşler ise, dağılma süreci ve takip eden dönemde, Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda bağımsız kent devletlerinin çıktığı noktasında birleşmektedir (Yakar, 1993: 4). Söz konusu dönemde Kargamış ve Tarhuntaş'a da görülen örgütlenme ve organizasyon Hitit kültürünün tamamen yok olmasını engellemiştir.

Orta Anadolu Bölgesi'nde bu döneme ait yazılı kaynakların eksikliği nedeni ile Hitit Devleti'nin yıkılışının ardından geçen yaklaşık 300 yıllık süreç "Karanlık Dönem" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu sürece dair pek çok soru işareti olmasına rağmen, bölgede Hitit yönetiminin sona ermesinden sonra görülen materyal kültüre ait kalıntılar, politik, ekonomik ve kültürel bir değişimi yansıtmaktadır. Bu değişimin başlıca sebebi olarak, Balkan kökenli bir topluluk olan Frigler görülmektedir. Ancak Friglerin Troia VIIa tabakasını yıktıktan sonra iç bölgelere uzanıp Hitit başkentini istila ettiği yönündeki eski görüşler (Akurgal, 1955: 111; Strobel, 2005: 195), son yıllarda gerçekleştirilen Gordion, Boğazköy, Kaman-Kalehöyük, Çadır Höyük ve Ovaören kazıları ışığında geçerliliğini yitirmiştir. Nitekim söz konusu merkezlerden Gordion'da seramik, mimari ve beslenme kültüründe gözlemlenen değişim temel alınarak Erken Demir Çağı'nda Balkanlar üzerinden Anadolu'ya yoğunlaşan göçlerin barışçıl nitelikte olduğu vurgulanmaktadır (Voigt-Henrickson, 2000: 42-46). Genel kabul edilen görüşe göre de, Mısır kayıtlarında geçen deniz kavimlerinin aksine, Balkanlar'dan Anadolu üzerine olan hareket, bir istiladan ziyade, barışçıl nitelikte bir göç hareketidir (Aydingün, 2014: 167). Son yıllarda İstanbul ve çevresinde yapılan araştırmalarda ele geçen verilerden yola çıkılarak, Marmara'nın kuzeyinde, İstanbul-Kocaeli üzerinden Frig coğrafyasına yeni bir göç hattı üzerinde durulmakta ve buna kanıt olarak da Balkan topluluklarına ait arkeolojik materyaller gösterilmektedir (Harita 2) (Aydingün-Aydingün, 2013: 73-74). Bu duruma ek olarak bazı araştırmacılar, yazılı belgelerde Hitit otoritesine sorun çıkardığı ve Hititlerin yıkılışında payı olduğu düşünülen Kaşkaların saldırgan değil, yalnızca kendi bölgesini savunan bir topluluk olduğu görüşünü benimsemiştir (Aydingün, 2014: 164). Nitekim kültürel bir değişimin ilk adımlarına rastlanan Oluz Höyük'ün 7B tabakasında, herhangi bir yangın ve yıkım izinin olmaması da bölge özelinde bu görüşü destekler niteliktedir (Dönmez-Abazoğlu, 2019: 239-240).

Yazılı belgelerde, Erken Demir Çağı Anadolu'sunda karşılaşılan bir diğer topluluk da Muşkiler'dir. Adlarına Asur kralı I. Tıglat-Pileser dönemi (MÖ 1115-1077) sefer kayıtlarında rastlanan Muşkilerin, Alzi ve Purulumzu ülkelerinde 50 yıldır var oldukları belirtilmektedir. Söz konusu Asur kralı, Anu-Adad tapınağında bulunan yazıtında, tahta geçişinin ilk yılında söz konusu topluluk üzerine gerçekleştirdiği seferinden ve Muşki Ülkesi'nin beş kralı ile 20.000 askerden bahsetmektedir (Luckenbill, 1926: 74; Grayson, 1991: 14). Bu verilere dayanarak Muşkilerin MÖ 12. yüzyılın ilk çeyreğinde Elazığ ve çevresinde yaşayan bir topluluk olduğu önerilmiştir (Sevin, 1988: 54-55). Ancak Muşkilerin Kafkasya kökenli bir halk olduğu görüşlerinin (Çilingiroğlu, 1994: 20) yanı sıra, II. Sargon (Luckenbill, 1927: 4, 8,22) yıllıklarında geçen Muşkili Mita ifadesindeki Mita'nın Frig kralı Midas ile eşitlenmesi, Friglerle Muşkilerin aynı topluluk olduğu görüşünü ortaya çıkarmış (Kopaniyas, 2015: 215, 216, 218) ve bu görüş yaygın olarak kabul edilmiştir. Aynı metinde geçen halklardan bir diğeri, Hitit metinlerinde de sıkça karşılaşılan Kaşka'lardır (Kaşku/Kaşki). Orta Anadolu'nun kuzey kesiminde yaşadıkları düşünülen Kaşkalar, olasılıkla Hitit Devleti'nin sona ermesinin ardından daha rahat hareket etme imkânı bulmuş olmalıdır (Murat, 2016: 112). Söz konusu metinde Asur hâkimiyetine isyan eden ve Asur'a ait bazı kentleri ele geçiren "4000 adam" içinde Kaşkalar dışında Urumi ve Hatti Ülkesi'nin askerleri de yer almaktadır (Luckenbill, 1926: 77). I. Tıglat-Pileser'in anlatımına göre,

Kaşkaların da içinde bulunduğu bu isyan Asur kralının galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Ancak kralın bazı yıllar iki kez olmak üzere Fırat Nehri'ni geçip bölgeye 28 sefer gerçekleştirmesi, merkezîyetçi olmayan topluluklar üzerinde kalıcı bir hâkimiyet sağlanmadığını göstermektedir (Kertai, 2009: 42).

Harita 2 Trak Göçleri ve muhtemel yollar (Aydınğün ve Aydınğün, 2013)

Orta Demir Çağı

Anadolu'da siyasi örgütlenmelerin uzun bir aradan sonra tekrar görüldüğü ve politik aktörlerin çoğaldığı Orta Demir Çağı'nda, Frig/Muşki, Urartu, Tabal, Lidya ve Geç Hitit devletleri arasındaki hâkimiyet çabası Orta Anadolu Bölgesi'nin tarihsel süreci üzerinde belirleyici olmuştur. Özellikle söz konusu dönemde giderek güçlenen ve sınırlarının ötesinde hâkimiyet kurmayı amaçlayan Yeni Asur Devleti'nin, MÖ 9. yüzyıldan itibaren Orta Anadolu toprakları üzerindeki baskıcı tutumu, bölgenin tarihsel sürecini fazlasıyla etkilemiştir. Bu dönem, başta Asur kaynakları olmak üzere Orta Anadolu sınırları içerisinde ele geçen Luvi hiyeroglifli yerel yazıtlar ışığında da, kısmen de olsa takip edilebilmektedir.

Hitit Devleti'nin sona eriş ve merkezi otoritenin ortadan kalkmasının ardından, Anadolu'nun güneydoğusunda ve Kuzey Suriye'de görülen bölgesel devletler, Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılmaktadır. Daha önce de belirttiği gibi MÖ 12. yüzyıl ortaları ile MÖ 8. yüzyıl sonları arasındaki süreçte, Hitit kültürünün hayatta kalmasını sağlayan söz konusu politik oluşumların en batıdaki temsilcisi ise Orta Anadolu sınırları içerisinde yer alan Tabal Krallığı'dır. Orta Demir Çağı'nda Frig/Muşki ve Yeni Asur Devleti arasında bir tampon bölge görevi gören Tabal'ın hâkimiyet alanının zaman içinde bölgede meydana gelen gelişmelere bağlı olarak değiştiği bilinmektedir (Kurt, 2010: 128). Genel olarak batıda Frig bölgesi, kuzeyde Kızılırmak kavsî, doğuda Melid ve Urartu, güneyde ise Hilakku ve Que ile sınırlı yüksek plato, Tabal coğrafyası olarak adlandırılabilir (Melville, 2010: 87). Günümüz il sınırları esas alındığında ise sınırları batıdan doğuya doğru Aksaray, Nevşehir, Niğde ve Kayseri illerini kapsayan Tabal'ın (Akçay, 2011: 5), yazılı belgelere ilk yansıması ise, MÖ 9. yüzyıl ortalarında, Asur kralı III. Salmanassar (MÖ 858-824) (Luckenbill, 1926: 207) döneminde gerçekleşmiştir.

Çoğunlukla Asur yazılı kaynakları ve kısmen de J. D. Hawkins tarafından üç gruba ayrılan yerel yazıtlar ışığında (Hawkins, 2000: 429-432) bilgi sahibi olunan Tabal tarihsel süreci,

MÖ 9. yüzyılın ikinci yarısı ile MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı arasındaki bir zaman dilimini kapsamaktadır. Söz konusu yazılı belgelerin sayısı, Asur krallarının bölge üzerindeki politik ve ekonomik amaçları ile eş zamanlı olarak III. Tiglat-Pileser (MÖ 744-727) döneminden itibaren artmaya başlamıştır. Asur yazılı kaynaklarının artışında Frig/Muşki, Tabal ve Urartu yöneticilerinin, Asur baskısına karşı önlem alma ve kendi aralarında ittifak kurma girişimlerinin de önemli bir payı vardır (Akçay, 2011: 40). Yeni Asur Devleti'nin Tabal coğrafyası üzerinde amaçladığı politik dayatma ve ekonomik baskının yoğun şekilde gerçekleştiği bu dönem, bölgedeki yerel yazıtların da geliştiği dönem (MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı) ile örtüşmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde konfederatif bir yapıya sahip Tabal coğrafyasında hâkimiyet kurmayı amaçlayan Asur Devleti, bu politikasını III. Salmanassar, III. Tiglat-Pileser ve II. Sargon dönemlerinde çeşitli stratejiler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. MÖ 9. yüzyılda daha çok ekonomik kazanımlar amacıyla şekillenen stratejiler, bu dönemden kısa bir süre sonra, bölgede Frig/Muşki, Tabal ve Urartu gibi güçlerin gelişmesi ve izledikleri siyaset ile değişmiştir. Sonuç olarak bölge ve çevresinde oluşan siyasi iklim sonucunda, Tabal toprakları üzerinde temelleri ekonomik sömürüye dayanan, politik bir baskı kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla ilk girişim III. Salmanassar (MÖ 858-824) döneminde gerçekleşmiş ve kral 22. saltanat yılında, Fırat Nehri'ni geçip Hatti Ülkesi ve Melidite'den haraç aldıktan sonra, Timur Dağı'nı aşarak Tabalı Tuatti'nin topraklarına saldırmıştır (Akçay, 2014: 39). III. Salmanassar, Siyah Obelisk ve Nimrud Heykeli yazıtında anlattığı seferinde, Tabal şehirlerini yakıp yıktığını, korkuya kapılan Tuatti'nin, krali şehri Artulu'ya sığındığını ve Tuatti'nin oğlu Kikki'den haraç aldığını belirtmektedir. Bu sefer sonucunda Tabal'ın 20 kralının da III. Salmanassar'a hediye verdiği ifade edilmiş iken, Siyah Obelisk'te hediye alınan Tabal krallarının sayısı 24 olarak verilmiştir (Luckenbill, 1926: 206).

Nimrud Heykeli yazıtı ve Siyah Obelisk'te geçen ifadelerden yola çıkarak Tabal'da görülen organizasyon ve bölgenin siyasi örgütlenmesi hakkında da fikir sahibi olmak mümkündür. Metinlerde, Tabal sınırları içerisinde pek çok kraldan bahsedilmesi çoklu bir politik örgütlenmeye işaret etmekle birlikte, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlayan Tabal yerel yazıtları da, bu organizasyonun şehir devletleri niteliğinde olduğuna ışık tutmaktadır. Bölge ile ilgili kapsamlı bir çalışma gerçekleştiren A. Akçay (Akçay, 2011: 17), Tabal'ın farklı hâkimiyet alanlarına sahip kralları ile ortak düşmana karşı birlikte hareket eden konfederatif bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Benzer bir şekilde söz konusu örgütlenmenin, Tuatti hânedanlığının öne çıktığı, kent devletlerine sahip yerel krallar ve beyler niteliğinde bir yapıya sahip olduğu da önerilmektedir (Kurt, 2010: 130). Tabal topraklarına gerçekleştirilen ilk sefere ait kayıtlardan çıkarılabilecek bir diğer sonuç ise III. Salmanassar'ın "Artulu şehrini kuşattım" ifadesinde görülmektedir. Sefer kayıtlarındaki söz konusu ifade doğrultusunda, Tabal topraklarında Asur saldırılarından önce de savunmalı kentlerin olduğu ifade edilmiş ve bu yerleşmelerin dış tehditlerden ziyade, yerel çekişmelere karşı yapılmış olduğu önerilmiştir (Melville, 2010: 89). Bazı araştırmacılar III. Salmanassar'ın sefer kayıtlarındaki ifadeden yola çıkarak metinde geçen "Artulu" şehrinin Kayseri civarında olması gerektiğini önermektedir (Aro, 1998: 96; Bryce, 2012: 142). Bu bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda yazıtlar ve heykeltıraşlık eserleri (Akçay, 2020: 11-28) ile öne çıkan Kültepe, Kululu ve Sultanhan gibi merkezler bulunmasına rağmen, söz konusu merkezlerdeki arkeolojik araştırmaların yetersiz oluşu, Tabal yerleşimlerine dair bilinenleri sınırlamaktadır. Ancak metinlerde "Tuatti'nin krali şehri Artulu" ifadesi ile verilen yerleşimin, anlatımdaki coğrafi detaylar dikkate alındığında bir başkent veya krali şehirden ziyade Urartu ve Melidite sınırında yer alan bir sınır kenti olması daha uygundur.

III. Salmanassar, 23. saltanat yılında da Fırat Nehri'ni geçip Anadolu topraklarına sefer düzenlemiş ancak söz konusu sefer Melidite krali Lalla ile sınırlı kalmış, Tabal kralları ise Melidite'ye gelerek Asur kralına hediyelerini sunmuştur (Yamada, 2000: 214-215). Yukarıda kısaca bahsedilen seferlerden, Tabal krallarının Asur Devleti'ne ekonomik kazanımlar sağlanması amacıyla baskı altında tutulduğu, bölge ve çevresine düzenlenen seferlerin önceliğinin haraç ve vergi olduğu anlaşılmaktadır. Tabal Ülkesi'nin maden yatakları açısından zengin bir konumda oluşu, dönem için önemli ticaret yolları ve geçitlere yakınlığı, yalnız Asur için

değil Urartu gibi giderek güçlenen devletler için de cezbedici olmuş ve bu sebeple bölge üzerinde büyük güçlerin ilgisi eksik olmamıştır. Özellikle Bolkardağları civarında yoğunlaşan gümüş, bakır ve kurşun yataklarının yanı sıra bölgedeki demir yatakları (Dönmez, 2012: 178-179) MÖ 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Asur'un hedefi haline gelmiş ve bu ilgi III. Salmanassar'ın seferlerinde görüldüğü üzere Asur yazıtlarına da yansımıştır. Ancak bu dönemdeki hâkimiyet çabası çok uzun sürmemiş, Siyah Obelisk ve Nimrud Heykeli yazıtından anlaşıldığı kadarı ile bölgeden yalnızca 2 kez vergi alınmıştır.

III. Salmanassar döneminin sonlarında Asur'da yaşanan iç karışıklıklar, oğlu V. Şamsi-Adad'ın (MÖ 823-811) saltanatının ilk yıllarında da devam etmiştir. Her ne kadar V. Şamsi-Adad, sayıları 20'den fazla olan kentlerdeki isyanı Babil desteği ile bastırda, bu dönemde Asur Devleti'nin çok fazla güç kaybına uğradığı anlaşılmaktadır (Kuhrt, 2009: 146). Asur kaynaklarında, III. Salmanassar dönemi ile III. Tiglat-Pileser dönemi arasındaki yaklaşık 80 yıllık sürede Tabal ile ilgili bilgilere rastlanmaması, Asur merkezindeki düşüş ile paralellik göstermektedir. Bu süreç içerisinde yalnızca III. Adad-Nirari dönemine (MÖ 810-783) tarihlenen ve net olarak okunamayan kırık bir tablet parçası üzerinde Tabal ifadesine rastlandığı belirtilmektedir (Akçay, 2011: 76). Tabal tarihi için başlıca kaynak olan Asur yazıtlarının bu dönemde susması, bölgenin tarihsel sürecinin bir bütün olarak incelenmesini engellerken, Asur'un güç kaybı yaşadığı söz konusu dönemde, gelişen ve yayılcı bir politika benimseyen Urartu kralı I. Argiştî'nin (MÖ 785/780-760) batı seferinde, Tabal ülkesinden kısmen bahsedilir. Horhor yazıtı ışığında I. Argiştî, babası Menua döneminde başlayan ve olasılıkla bölgenin yeraltı zenginliklerine sahip olmayı amaçlayan (Çilingiroğlu, 1994: 65) batı seferleri kapsamında Melidite'den vergi aldıktan sonra batıya devam etmiş ve kendi ifadesi ile "Tuatti boyunun ülkesine" girmiştir. Kralın bu ifadesi ile III. Salmanassar döneminde karşımıza çıkan ve hayatta olmayan Tuatti'ye gönderme yaptığı düşünülmüş (Akçay, 2014: 42) ve I. Argiştî'nin söz konusu batı seferinde Kayseri dolaylarına kadar ilerlediği önerilmiştir (Hawkins, 1979: 164).

Asur özelinde 80 yıllık duraklama döneminin ardından, III. Tiglat-Pileser (MÖ 744-727) döneminde gerçekleştirilen politik ve askeri nitelikli yenilikler ile tekrar güç kazanılmış, bir başka ifade ile imparatorluğa giden yol açılmıştır. Bu dönemde esas rakip, Menua ve Argiştî dönemlerinde gittikçe güçlenen ve gerek batıda gerekse güneyde Asur'un çıkarlarını tehdit eden Urartu Devleti olmuştur. Urartu Devleti ve Kuzey Suriye kent devletlerinin, maden kaynakları ve ticaret yollarını tehlikeye atacak şekilde dönem dönem Asur karşıtı koalisyonlar oluşturması Que, Hilakku ve Tabal gibi bölgelerin önemini arttırmıştır (Dezsö, 2018: 154). Bu durumla eş zamanlı olarak, Asur'un Anadolu topraklarında uyguladığı stratejinin de değiştiği görülmektedir. Yukarıda III. Salmanassar döneminde birinci adım olarak görülen bölgeden haraç alma geleneği, yerini bölgeyi vasal yöneticilerle yönetme anlayışına bırakmıştır. Bu doğrultuda III. Tiglat-Pileser'in Nimrud/Kalhu'da ele geçen ve MÖ 738 yılına tarihlenen yıllıklarında, haraç alınan pek çok ülke arasında Tabal da yer almaktadır (Hawkins-Postgate, 1988: 37). Kral kendisine vergi ödeyen Tabal kralları arasında Taballı Uassurme, Tunnalı Ushhitti, Tuhanalı Urballa, Istundalı Tuhamme ve Hubisnalı Urimme'nin adlarını saymaktadır (Luckenbill, 1926: 276). Söz konusu metin, Tabal coğrafyasında ele geçen Luvi hiyeroglifli yerel yazıtlar ile eşleştirildiğinde, Taballı Uassurme'nin Tabal büyük kralı Wasusarma, Tuhanalı Urballa'nın ise Tuwana kralı Warpalawas ile aynı kişiler olduğu anlaşılmıştır. Metinde geçen Tunnalı Ushhitti'nin ise Avanos-Bohça yazıtından (Hawkins, 2000: 478) bilinen Atunnalı Kurti'nin babası Aswisi olabileceği önerilmektedir (Akçay, 2011: 78). Daha önce de belirtildiği gibi III. Tiglat-Pileser dönemi ile birlikte Tabal coğrafyasında da Luvi hiyeroglifli yerel yazıtlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu yazıtlardaki kişi ve yer adlarının Asur yazıtları ile karşılaştırılması sonucu, Tabal krallarını kısmen de olsa kronolojik bir düzen içerisinde vermek ve Tabal coğrafyasına ait bazı merkezlerin lokalizasyon önerilerini yapmak mümkün olmuştur.

S. C. Melville (Melville, 2010: 92) ise bu duruma farklı bir şekilde yaklaşmakta ve Tabal'ın bu dönemde Asur'a bağlı bir krallık haline gelmesi ile ilk Luvi anıtlarının ortaya çıkışı arasında bir bağ kurmaktadır. Yazara göre, her ne kadar Asur'a verilen yüklü haraçlar, Tabal halkını ekonomik olarak zorlayıp, huzursuzluk yaratsa da, bu durum yerel elitlerin gücünün artması ile

sonuçlanmıştır. S. C. Melville'nin bu önerisi, Topada, Suvasa, Göstesin (Şenyurt, 2010), Sultanhan ve Kayseri yazıtlarında geçen "Büyük Kral Wasusarma" ifadesi ile daha anlamlı hale gelmektedir. Söz konusu yazıtlarda Wasusarma, babası ve kendisini daha önceki Hitit kralları gibi tanıtmakta ve daha açık bir ifade ile Tabal coğrafyasındaki konumunu belirtmektedir. Nitekim Nevşehir/Acıgöl sınırları içerisinde bulunan ve Wasusarma tarafından yazdırılan Topada (Weeden, 2010: 42) yazıtı da bu görüşü destekler niteliktedir. Tabal coğrafyasında "Parzuta" isimli bir kent çevresinde geçen savaşın anlatıldığı ve MÖ 730 yılına tarihlenen yazıtta, Wasusarma'nın yanındaki üç müttefiki ile birlikte isimleri bilinmeyen sekiz düşman krala karşı verdiği mücadele ve kazandığı başarılar anlatılmaktadır. Bölgedeki yerel yazıtlardan, Wasusarma'nın dost krallar olarak tanımladığı ve isimlerini verdiği krallar arasında Warpalawas'ın Tuwana (Niğde-Kemerhisar), Kiyakiya'nın ise Şinuhtu (Aksaray) çevresine hâkim olduğu bilinmektedir (Bryce, 2012: 148-150). Diğer kral Ruwata(s)'ın ise, Kululu 1 ve Kululu 4 yazıtları ışığında Wasusarma'nın babası II. Tuatti'nin bir beyi olabileceği önerilmektedir (Şenyurt-Akçay, 2018: 101). Söz konusu veriler ışığında, Topada yazıtı gerek Tabal coğrafyasına ait kral isimleri gerekse bölge hakkında coğrafi detaylar vermesi açısından Tabal tarihinin bu döneme ışık tutan en önemli yazılı kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemi aydınlatan bir başka önemli kaynak ise III. Tiglat-Pileser'in MÖ 729 yılına tarihlenen sefer yıllıklarıdır. Nimrud/Kalhu merkezli söz konusu metinlerde, III. Tiglat-Pileser başarılarına kayıtsız kalıp, kendisine itaat etmemekle suçladığı Wasusarma'yı tahttan indirdiğini ve yerine "Hiç kimsenin oğlu Hulli" olarak adlandırdığı birisini getirdiğini belirtmektedir (Tadmor-Yamada, 2011: 123). Kralın bu hamlesi Tabal'da yönetime direkt Asur müdahalesinin ilk örneği olarak görülürken, tahta geçirilen Hulli'den alınan ağır vergiler de, bağlı devlet modelinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak Y. Şenyurt ve A. Akçay, çağdaş yazılı metinler ve bölgedeki arkeolojik veriler ışığında tekrar yorumladıkları Topada yazıtını (Şenyurt-Akçay, 2018: 95-117), Wasusarma ve dostları ile Asur desteğini almış diğer krallar arasındaki bir mücadele ve bunun sonucunda Wasusarma'nın elde ettiği bir zafer anıtı olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan, Asur kral yazıtlarında asıl amacın ve çıkış noktasının kralların ve Asurluların övülmesi olduğu hatırlanırsa, Wasusarma gibi bölgenin önde gelen bir kralının mağlup edilmesi ve zafer kazanılması durumunda Asur'un bunu kullanması beklenmektedir. Bu çerçevede, Topada yazıtındaki dost kralların, olası bir taht değişikliğini kabul etmeyerek Hulli ve dolayısıyla Asur kralına karşı mücadele ettikleri ve MÖ 727 yılında III. Tiglat-Pileser'in ölümünden sonra düşman kralların Asur desteğini kaybetmeleri nedeni ile Wasusarma önderliğindeki bu birliğin savaştan galip çıktığı önerilmiştir (Şenyurt-Akçay, 2018: 101-102). Nitekim daha sonraki dönemde görüleceği üzere, II. Sargon'un (MÖ 721-705) Hulli'yi tekrar Tabal tahtına geçirdiğini belirten ifadesi, söz konusu ilk girişimin sonuçsuz kaldığı yönündeki düşüncüyü destekler niteliktedir. V. Salmanassar (MÖ 726-722) dönemi kayıtlarında adına rastlanılmamasına rağmen Hulli'nin sözde bu ilk döneminde, V. Salmanassar tarafından Asur'a sürüldüğünü öne süren araştırmacıların (Aro, 1998: 130; Kurt, 2010: 132; Hawkins, 1979: 163) yanı sıra, Hulli'nin yukarıda bahsedilen mücadeleler ışığında Tabal tahtına bu dönemde geçemediği ve Asur'a kaçtığı düşüncesi (Şenyurt-Akçay, 2018: 102-103) daha güçlü bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. Tiglat-Pileser'in ölümünün ardından V. Salmanassar ve II. Sargon arasında yaşanan taht kavgaları nedeni ile Asur'un bu dönemde güç kaybettiği bilinmekle beraber, II. Sargon'un tahtı ele geçirmesi sonrası Asur hızlı bir şekilde eski gücüne kavuşmuştur. Anadolu özelinden bakıldığında ise II. Sargon dönemi genel olarak, Urartu ve Frig/Muşki gibi güçlerin başını çektiği, Tabal ve diğer Geç Hitit kentlerinin de zaman zaman destek verdiği isyanlar çerçevesinde şekillenmiştir. Anadolu ittifakı olarak da nitelendirilen bu birlikte, Tabal'ın maden yataklarına ve ticaret yollarına hâkim olmasına rağmen, küçük bir rolü olduğu belirtilse de (Kosyan, 2002: 192), söz konusu döneme tarihlenen Asur yazıtlarından Tabal'ın bu mücadelelerin merkezinde olduğu anlaşılmaktadır.

II. Sargon dönemine ait yıllıklardan, kralın saltanatının başlarında Hulli'yi Tabal tahtına çıkardığı öğrenilmektedir. II. Sargon'un "Hull'i'yi krallık tahtına oturttum ve Bit-Burutaş ülkesinin halkını toplayıp onun yönetimine verdim" (Luckenbill, 1927: 11) ifadesinde Tabal'ı Bit-Burutaş

olarak nitelendirmesi, kralın Tabal coğrafyasındaki idari düzenlemelerine dair ilk ipuçlarını sunmaktadır. Bu dönemde Bit-Burutaş'ın kesin sınırları bilinmemekle birlikte, II. Sargon'un Tabal coğrafyasında önceki dönemlerden farklı bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar II. Sargon saltanatının ilk yıllarında, Tabal topraklarını direkt Asur'a katmayıp, bölgeden düzenli vergi/haraç almayı amaçlasa da, bu dönemde Mita önderliğinde güçlenen Frig/Muşkiler'in Tabal coğrafyasındaki hamleleri, Asur kralının stratejisinin değişmesinde belirleyici olmuştur (Aro, 1998: 131). Bu duruma ek olarak, II. Sargon dönemi yıllıklarında Frig/Muşkilere sıkça rastlanması söz konusu dönemde Mita önderliğindeki Frig/Muşkilerin, Asur karşısında önemli bir güç ve tehlikeli bir rakip olduğunu kanıtlamaktadır. Frig/Muşki çerçevesinden bakıldığında ise Muşkili Mita'nın, Asur ile direkt temastan kaçınarak, çevredeki güç unsurlarını Asur'a karşı isyana teşvik ettiği bir politika izlediği görülmektedir (Elayi, 2017: 88).

II. Sargon'un Tabal topraklarına ilk seferi, kralın dördüncü saltanat yılına denk gelen MÖ 718 yılında gerçekleşmiştir. Söz konusu sefere ait metinde, Şinuhtu kralı Kiakki'nin vergisini ödememesi sebebi ile tahtından indirilip, ailesi ile birlikte sürüldüğü ifade edilmesine rağmen (Luckenbill, 1927: 4, 27), asıl amacın Kiakki ve Frig/Muşki yakınlaşmasını önlemeye yönelik olduğu düşünülebilir (Akçay, 2011: 81). Bununla birlikte Sargon yıllığındaki Kiakki ile Aksaray yazıtında adı geçen Kiyakiyas'ın aynı kişiler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Topada yazıtında Wasusarma'nın müttefiki olan ve Asur'a başkaldıran Kiyakiyas'ın, bu dönemde de, Asur karşıtı bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Şinuhtu'ya yapılan sefer sonucunda Kiakki'nin sürülmesi ile söz konusu kentin yönetimi Atunalı Kurti'ye verilmiş ve kentin yeni kralından, daha önceki döneme nazaran çok daha ağır şartlarda vergi/haraç alınmıştır (Elayi, 2017: 100; Luckenbill, 1927: 27). Metinden çıkarılacak bir başka sonuç ise Şinuhtu'lu 7350 savaşçının sefer sonunda sürgün edilmesi ile kentin askeri yönden güçsüz bırakıldığı ve yeni bir isyanın önüne geçilmek istendiğidir. Nitekim MÖ 713 yılında, babası Hulli'nin yerine tahta geçen Ambaris ile birlikte Kurti'nin de Asur karşıtı koalisyon içinde yer alması, II. Sargon'un bu hamlesinin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Söz konusu sefer sonucunda, MÖ 713 yılında Tabal'da birçok şeyin değiştiği anlaşılmaktadır. Kral'ın yazıtlarından bilindiği kadarıyla, Bit-Burutaş'ın başına Asurlu bir vali atanmış ve bölgeye Yeni Asur döneminde sıkça görüldüğü üzere, farklı bölgelerden nüfus aktarımları (Oded, 1979: 45) gerçekleştirilmiş ve bu yöntemle Bit-Burutaş kısa bir süre için bir Asur eyaleti haline gelmiştir.

II. Sargon'un MÖ 712 yılında Melid üzerine düzenlenen seferinin anlatıldığı metinlerde (Luckenbill, 1927: 12), kralın Tabal'ın doğu ve batı sınırlarında bir takım kaleler inşa ettiği ve Muşki, Tabal, Urartu arasında yapılabilecek olası bir ittifakın önüne geçmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Y. Şenyurt ve A. Akçay, bu dönemde Urartu, Muşki ve yeni yeni görülen Kimmer tehditleri karşısında kısa zamanda yeni kaleler kurulmasının mümkün olmadığını belirtip, mevcut sınır yerleşimlerinin bir takım takviyelerle güçlendirilmiş olabileceğini önermektedir (Şenyurt-Akçay, 2018: 109). II. Sargon, 13. saltanat yılına denk gelen MÖ 709 yılı metinlerinde, Que Valisi *Aššur-šarru-ušur*'un Muşkiler üzerine üç kez sefer düzenlediğini ve bu sefer sonucunda önemli kazanımlar elde ettiğini anlatmaktadır (Luckenbill, 1927: 21-22). MÖ 715 ve MÖ 709 yıllarında olmak üzere, altı yıl gibi kısa bir süre içerisinde Muşkilere karşı kazanılan mücadeleler, Mita'nın baskısını sona erdirmiş ve Muşki kralı elçilerini II. Sargon'a gönderip, barış isteğinde bulunmuştur.

Yukarıdaki olaylarla aynı döneme tarihlenen Nimrud Tableti de Asur, Muşki ve Tabal ile ilgili detayları içermesi bakımından önemlidir. II. Sargon ile Que Valisi arasındaki yazışmaları içeren söz konusu metinden (Parpola, 1987: 4), Urartu ile ittifak arayışı içinde olan Que'li 14 elçinin, Muşkiler tarafından yakalanıp Que Valisi'ne teslim edildiği anlaşılmaktadır. Metnin devamında Asur kralının, Muşkilerin bu jestine olumlu karşılık verdiği ve Muşkili esirlerin serbest bırakılmasını istediği görülür. II. Sargon'un Mita'ya karşı bu olumlu tepkisinin altında yatan neden, Asur kralının Muşkiler aracılığı ile Tabal krallarını kontrol etme niyeti olarak açıklanmaktadır. Nitekim aynı metnin devamında (Parpola, 1987: 6) Tuwana bölgesine hâkim olan Warpalawas'ın, Atuna ve Ištuandalılar'ın Bit-Paruta şehrini işgal etmelerinden çekindiği ve Que Valisi aracılığı ile durumu II. Sargon'a bildirdiği anlaşılmaktadır.

Tabal coğrafyasında III. Salmanassar (MÖ 858-825) döneminden itibaren kurulmaya çalışılan hâkimiyetin MÖ 8. yüzyılın son yıllarında bozulmaya başladığı görülmektedir. MÖ 705 yılında olasılıkla Kimmerler üzerine sefere çıkan II. Sargon'un, Tabal'da veya Tabal sınırında yer alan Til-Garimmu'da öldüğü kabul edilmektedir. Bu olaydan sonra bölgedeki Asur hâkimiyeti büyük ölçüde azalmış, giderek artan Kimmer tehdidi karşısında Urartu ve Frig/Muşki gibi krallıklar da güç kaybetmiştir (Akçay, 2014: 46). MÖ 8. yüzyılın son yıllarında yaşanan bu katotik süreç, Tabal coğrafyasındaki dengeleri değiştirmiş ve Tabal krallıkları söz konusu güç unsurlarının baskısından kurtulup, daha izole bir süreç yaşamışlardır. Tabal coğrafyasında III. Tiglat-Pileser dönemi ile bölgede görülmeye başlanan Luvi hiyeroglifli anıt ve yazıt geleneğinin de bu izole yaşam biçiminden etkilenerek sona erdiği düşünülmektedir (Elayi, 2017: 103).

Bu dönemden uzun bir süre sonra, direkt Tabal üzerine gerçekleştirilen ilk sefer ise Asarhaddon (MÖ 680-669) döneminde yapılmıştır. Kral, MÖ 679 yılında Teuşpa liderliği altındaki Kimmerler ile Tabal'ın güneyinde yer alan Hubuşnia ve Hilakku bölgesinde savaşmış ve galip gelmiştir (Akçay, 2014: 47). Yine bu dönem belgelerinde Kimmer, Melid ve Hilakku ile yapılan ittifak içerisinde yer alan Tabal kralı olarak, karşımıza İşgallu çıkmaktadır (Akçay, 2011: 98). Aynı yıllara tarihlenen bir kehanet metninde ise Taballı Mugallu, Kimmer ve Muşkiler ile müttefik olarak görülmektedir.

Tabal ile ilgili son bilgiler Asurbanipal dönemine (MÖ 668-627) aittir. Ancak bu dönem yazıtlarındaki tarihlendirme sorunları nedeni ile Asur hâkimiyetini kabul eden Mugallu'nun, Tabal tahtından ne zaman indirildiği bilinmemektedir (Aro, 1998: 84; Akçay, 2014: 49). Yazılı kaynaklardan, Tabal kralının bu dönemde yoğunlaşan Kimmer saldırıları sebebi ile zor duruma düştüğü ve Asur egemenliğini kabul etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Mugallu'nun Asur egemenliğine girmesi ile birlikte yaklaşık 200 yıl süren Tabal Krallığının sona erdiği kabul edilmektedir. Nitekim bu dönemden sonra, yazılı kaynaklarda da Tabal adına rastlanmaması bu duruma kanıt oluşturmaktadır.

Geç Demir Çağı

Asur Devleti'nin Orta Anadolu'daki varlığının sona ermesi ile çok uzun zamandan beri paylaşılabilen bu coğrafya önce Lidya-Med, daha sonra ise Lidya ve Pers krallıkları arasındaki mücadelelere ev sahipliği yapmıştır. Bu dönem kültürlerine ait yerel yazılı kaynakların sınırlı olması nedeni ile söz konusu politik oluşumlarla ilgili bilgilerin batılı kaynaklar çerçevesinde şekillendiği ifade edilmektedir. Ancak batılı kaynakların güvenilirliği hakkında soru işaretleri vardır ve buna rağmen uzun yıllar boyunca çağdaş Asur, Babil ve Pers kaynakları görmezden gelinmiştir (Erdan, 2018: 45). Bölgedeki tarihsel sürecin aydınlatılmasına yönelik yerel yazılı belgelerin çok sınırlı olduğunu belirten A. Kuhrt, (2009: 243) bu durumu *Eğer Urartu tarihi bir sis perdesi altındaysa, Frigya ve Lidya'nın kapkaranlıktır. Asur kaynaklarına ve Antik Yunan kaynaklarında sözü geçen dağınık ve gelişigüzel göndermelere güvenmek zorundayız* ifadeleri ile açıklamakta ve Frigya ile Lidya özelinde yoğun olarak nitelendirilebilecek arkeolojik verilerden, söz konusu krallıklar hakkında kısmen de olsa bilgi edinilebileceğini belirtmektedir.

Bölgede MÖ 7. yüzyılın ortalarında, Asur'un da bu dönemde sıklıkla mücadele ettiği Kimmerler'in, Tabal ve Lidya arasındaki bölgede hâkimiyet alanları oluşturduğu ve bölgedeki güçlerin varlığını tehdit ettiği bilinmektedir. Nitekim son yılları ve yıkılışları tartışmalı olsa da Frig/Muşkilerin de Kimmer saldırıları sonucu zayıfladıkları anlaşılır (Erdan, 2018: 47). Aynı dönemde Mermnad soyundan gelen krallar (Roosevelt, 2017, s. 46) ile bölgesel bir güç olmanın ötesine geçmeye başlayan Lidya Krallığı da Kimmerler ile mücadele etmiştir. Bu döneme tarihlenen Asur kaynaklarında (Luckenbill, 1927: 297, 326), denizin diğer tarafında yaşayan ve atalarının daha önce adını duymadığı Gyges'ten (Asur kaynaklarında Guggu) bahseden Asurbanipal (MÖ 668-627), Lidya Kralı'nın Kimmerlere karşı Asur desteğini istediğinden bahsetmektedir. Lidya Krallığı'nın doğulu kaynaklara ilk yansımaları bu şekilde olurken, Kimmer tehlikesinin bertaraf edilmesi sonrası Lidya'nın hâkimiyet alanının Orta Anadolu Bölgesi'ne nasıl genişlediği ise net olarak bilinmemektedir (Roosevelt, 2017: 50).

Asur, Urartu, Frig/Muşki gibi dönemin baskın güçlerinin ve Tabal gibi yerel konfederasyonların tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, Orta ve Doğu Anadolu'da meydana gelen politik boşluk Lidya ve Medler tarafından doldurulmaya çalışılmış ve bu süreç MÖ 585 yılında, Kızılırmak Nehri (Halys) çevresinde gerçekleştiği belirtilen savaş ile sonuçlanmıştır (Roosevelt, 2017: 50). Söz konusu mücadelelerin Kerkenes (Yozgat) ile eşitliği önerilen Pteria kenti çevresinde geçtiği belirtilip, Pteria yerleşmesi ile Medler arasında bir eşitlik kurulmaya çalışılsa da, Kerkenes'te yapılan çalışmalar kentin Frig/Muşki karakterini ortaya koymuştur (Summers-Summers, 2016: 157). Lidyalı Alyattes ve Medli Kyaksares liderliğinde gerçekleşen ve kazananı olmayan bu savaştan sonra, iki taraf arasında akrabalık kurulması ile barış sağlanmış ve bu dönemden sonra Kızılırmak Nehri (Halys) iki güç arasında sınır oluşturmuştur.

Bu dönemden kısa bir süre sonra, İran'daki Med hâkimiyetine son verip Pers/Akamenid egemenliğini başlatan II. Kyros (MÖ 558-530), topraklarını batıya doğru genişletmiştir (Garthwaite, 2011: 25-26). Kyros'un giderek güçlenmesi ve Med hâkimiyetindeki alanlarda görülen Pers varlığı, Lidya kralı Kroisos'un Kapadokya sınırını geçip, Kızılırmak Nehri (Halys) civarına ulaşması ile sonuçlanmıştır. Pteria çevresinde gerçekleşen savaşta (MÖ 547-546) kazanan olmamış ve Kroisos başkent Sardes'e dönüp, ordusunu bir sonraki sefer mevsiminde toplanmak üzere dağıtmıştır (Kuhrt, 2009: 369). Ancak Kyros, Kroisos'un ordusunu takip edip Sardes önlerine gelmiş ve Lidya ordusunun sayıca azlığından da yararlanıp, şehri kuşatmış ve kısa bir süre sonra Sardes'i ele geçirmiştir (Cahill, 2010: 340). Sardes'in ele geçirilmesi ile birlikte, Anadolu'da 200 yıl sürecek olan Pers hâkimiyeti başlamış ve bu süreç Büyük İskender'in bölgeye gelişine kadar (MÖ 334) sürmüştür.

Persler 200 yıllık süreç içerisinde hâkimiyet altına alınan toprakları, kendilerinden önceki Asur Devleti'nin eyalet modelinden de ilham alarak, satraplıklara ayırmışlar ve söz konusu satraplar egemen oldukları topraklarda Pers Kralı'nı temsil etmiştir (Kaya, 2018: 159). Temelleri II. Kyros döneminde atılan satraplık sistemi I. Darius döneminde, yeni düzenlemelerle geliştirilip, son halini almıştır. Orta Anadolu Bölgesi de ilk kez, I. Darius dönemine tarihlenen Behistun yazıtında karşımıza "Katpatuka" olarak çıkmaktadır. Anadolu'daki diğer satraplıklar gibi Perslere vergi vermekle yükümlü olan Kapadokya Satraplığı'nın batısında Paphlagonia ve Yukarı Frigya, doğusunda Armenia, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde ise Toros Dağları yer almaktadır (Strabon, XII/2,10). Strabon, geniş bir alana yayılan ve sınırları zaman zaman değişim gösteren Kapadokya Satraplığı'nın kendi içinde 10 yönetim birimine bölünmüş olduğunu belirtip, bölgenin doğusundaki Kataonia ve Melitene'nin de bunlar içinde yer aldığını söylemiştir (Strabon, XII/1,2). Buna karşın O. Casabonne, Kataonia ve Melitene'nin Kapadokya'dan ziyade, Armenia Satraplığı sınırlarında olabileceğini söylerken, söz konusu iki yerleşimin Yeni Asur Dönemi kaynaklarında karşılaşılan Kammanu ve Meliddu ile eşitlenmesini önermektedir (Casabonne, 2007: 104).

Kapadokya Satraplığı MÖ 6. yüzyıldan itibaren Perslerin politikaları ve Anadolu'da yaşanan siyasi iklime göre kimi zaman tek bir satraplık olarak bazen de farklı satraplıklar bünyesinde Perslere bağlı kalmayı sürdürmüştür ve bu süre içerisinde birçok satrap (Sarıkaya, 2018: 498) tarafından yönetilmiştir. MÖ 4. yüzyıl ortalarında gerçekleşen satrap isyanları sırasında, Kapadokya satrabı Datames de (MÖ 385/384-361/362) ön planda yer almış ve isyanın bastırılması esnasında II. Artakserkses tarafından verilen bir emirle öldürülmüştür (Sarıkaya, 2018: 307). Bu sonuçtan sonra MÖ 360 yılında Kapadokya Satraplığı üzerinde idari bir düzenleme yapılmış, satraplık Kappadokia Tauros ve Kappadokia Pontos olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Sonuç

Geç Tunç Çağı sonunda gerçekleşen ve birbirini tetikleyen pek çok faktörün birleşmesi ile oluşan süreç batıda Miken, doğuda ise Asur ve Mısır gibi dönemin büyük güçlerinin ortadan kalkmasına veya zayıflamasına sebep olmuş, bunun sonucunda Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz Havzası'nda kurulan ekonomik sistem ve politik yapılanma sekteye uğramıştır. Yukarıda çeşitli öneriler ile detayları ve nedenleri üzerinde durulan söz konusu kriz yıllarından Anadolu toprakları da etkilenmiş ve bu dönemde, MÖ 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Anadolu'nun

büyük bir bölümünde siyasi birliği sağlamayı başaran Orta Anadolu merkezli Hitit Devleti de sona ermiştir.

Anadolu'da devlet mekanizmasının ortadan kalktığı ve politik örgütlenmenin görülmediği Erken Demir Çağı ise Orta Anadolu Bölgesi'nde, göç hareketleri ve mevcut düzenini koruyan kırsal toplulukların öne çıktığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Yazılı kaynakların eksikliği nedeni ile Karanlık Dönem olarak adlandırılan Erken Demir Çağı'nda, özellikle bölgenin güneyinde yerel elitler üzerinden siyasi ve kültürel bir devamlılık süreci olduğuna dair öneriler, mevcut araştırmalar ışığında şu an için yetersiz kalmaktadır. Bu durumun aksine bölge genelinde, kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği Gordion, Boğazköy, Kaman-Kalehöyük, Çadır Höyük, Oluz Höyük, Uşaklı Höyük ve Ovaören gibi merkezlerde, söz konusu döneme ait tabakaların küçük alanlar ile sınırlı kaldığı ve arkeolojik materyallerin bir önceki döneme göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Başta mimari ve seramik olmak üzere yerleşimlerin niteliğinde görülen bu değişim, mevcut Erken Demir Çağı yerleşmelerinin merkezizetçi olmayan, yarı göçebe topluluklara ev sahipliği yaptığını ve bu sürecin barışçıl bir şekilde yaşandığını düşündürmektedir. Nitekim çağdaş Asur yazıtlarında da dağınık şekilde yaşayan farklı topluluklardan bahsedilmesi de bu düşünceleri kanıtlar niteliktedir.

MÖ 10. yüzyıl ile birlikte Orta Anadolu Bölgesi'nde yer alan merkezlerin büyüüp geliştiği ve bazılarının sur duvarları ve anıtsal kent kapıları ile öne çıktığı görülmektedir. Batıda Frig krallığı, doğuda ise muhtemel Tabal yöneticilerine ait korunaklı söz konusu yerleşimlerin, Erken Demir Çağı'nda geçim ekonomileri hayvancılığa bağlı toplulukların otlak alanları için mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. MÖ 9. yüzyılda Orta Anadolu ile ilgili bilgi veren Asur belgelerinde savunmalı yerleşimlere işaret eden ifadeler de, bölgedeki surlu merkezlerin iç çekişmeler sonucu ortaya çıktığını gösteren bir diğer kanıtı oluşturmaktadır. Söz konusu Orta Demir Çağı'nda bölgede ekonomik çıkarları doğrultusunda hâkimiyet kurmayı amaçlayan Asur baskısına karşı, Frig ve Tabal gibi politik oluşumların denge politikası izlediği ve zaman zaman Asur'a karşı farklı koalisyonlar içinde yer aldıkları görülmektedir. Gerek uzun yıllar devam eden Asur seferleri gerekse dönemin sonlarında görülen Kimmer akınları sebebi ile Frig ve Tabal krallıkları güç kaybederek tarih sahnesinden çekilmiş ve bölgedeki boşluk bu dönemden sonra Lidya krallığı tarafından doldurulmuştur. Ancak bölgedeki Lidya hâkimiyeti de uzun sürmemiş ve önce Lidya-Med daha sonra ise Lidya-Pers mücadeleleri Orta Anadolu Bölgesi'nde istikrarlı bir siyasi süreç yaşanmasına engel olmuştur. Geç Demir Çağı'nda (MÖ 550-330) siyasi olarak Pers-Akamenid hâkimiyeti altında yer alan Anadolu toprakları, Asur Devleti'nin eyalet sisteminden geliştirildiği düşünülen satraplık bölgelerine ayrılmış ve Orta Anadolu Bölgesi de, bu düzenlemeler sonucu Kapadokya Satraplığı sınırları içerisinde yer almıştır. MÖ 4. yüzyıl ortalarında gerçekleşen satrap isyanları sonucunda yapılan düzenlemeler ile iki farklı satraplığa ayrılan Kapadokya Satraplığı ve bölgedeki Pers-Akamenid hâkimiyeti Anadolu'nun diğer bölgeleri ile eş zamanlı olarak Büyük İskender'in hâkimiyeti ile ortadan kalkmış (MÖ 334) ve yaklaşık 200 yıllık Pers-Akamenid varlığı bu tarihten sonra sona ermiştir.

KAYNAKLAR

- AKÇAY, A. (2011). Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi, Gazi Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AKÇAY, A. (2014). "Tabal Ülkesinin Tarihsel Süreci Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih İncelemeleri Dergisi* C.29, (1), 37-58.
- AKÇAY, A. (2020). "Tabal Heykeltıraşlık Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", *HEFAD*. C.1, (2), 11-28.
- AKURGAL, E. (1955). Phrygische Kunst. Ankara: DTCF.
- ARO, S. (1998). Zur Geschichte und Materiellen Kultur des Zentalanatolischen Hochplateaus von 1200 bis 600 v. Chr., Helsinki University, Helsinki. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AYDINGÜN, H. (2014). Uygur Dünyanın İlk Yıkılışı MÖ 1200. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- AYDINGÜN, Ş. - AYDINGÜN, H. (2013). "Erken Demir Çağı'nda İstanbul Boğazı Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişine Ait İlk Bulgular", *Arkeoloji ve Sanat*. (142), 65-78.

- BALZA, M. E. - MORA, C. (2015). "Memory and Tradition of the Hittite Empire in the Post-Hittite Period", *Tradition and Innovation in the Ancient Near East*, 4-8 July 2011, Penn State University Press, 427-437.
- BRYCE, T. (2012). *The World of Neo-Hittite Kingdoms*. New York: Oxford University Press.
- CAHILL, N. (2010). "Sardeis'te Pers Tahribi", *Lidyalılar ve Dünyaları*, Haz: N. Cahill, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 339-361.
- CASABONNE, O. (2007). "The Formation of Cappadocia: Iranian Populations and Achaemenid Influence", *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia*, Haz: İ. Delemen, Turkish Institute of Archaeology, İstanbul, 103-106.
- ÇİLİNGİROĞLU, A. (1994). *Urartu Tarihi*. Bornova: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- D'ALFONSO, L. (2014). "The Kingdom of Tarhuntassa: A Reassessment of its Timeline and Political Significance", *Proceedings of the Eight International Congress of Hittitology*, 5-9 September 2011, Agade, Warsaw, 216-235.
- DEZSÖ, T. (2018). "Assurluların Anadolu Seferleri", *Assurlular: Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı*, Haz: K. Köroğlu-S. Adalı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 128-161.
- DÖNMEZ, S. (2012). "Tabal Ülkesi'nin Metal Kaynakları Açısından Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C.5, (6), 175-188.
- DÖNMEZ, Ş.- ABAZOĞLU, F. (2019). "Hitit Sonrası Kuzey-Orta Anadolu: Oluz Höyük'te Karanlık Çağ İle İlgili Yeni Bulgular" *IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri C.1*, 8-14 Eylül 2014, Çorum, 237-260.
- DREWS, R. (2014). *Tunç Çağı'nın Sonu*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- ELAYI, J. (2017). *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta: SBL Press.
- ERDAN, E. (2018). *Frig Kültürü ve Uygarlığı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- GARTHWAITE, G. R. (2011). *İran Tarihi, Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GENZ, H. (2003). "The Early Iron Age in Central Anatolia", *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, 8-9 November 2002, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 179-192.
- GÖTZE, A. (1957). *Kleinasien*. München: C. H. Beck'sche Verlag.
- GRAYSON, K. (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 BC)*. Toronto: University of Toronto Press.
- HAWKINS, D. - POSTGATE, N. (1988). "Tribute from Tabal", *States Archives of Assyria Bulletin (SAAB)*, C.II, (1), 31-40.
- HAWKINS, D. (1979). "Some Historical Problems of the Hieroglyphic Luwian Inscriptions", *Anatolian Studies*, (29), 153-167.
- HAWKINS, D. (2000). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Vol.1. Part 2. Inscriptions of the Iron Age*. Berlin: De Gruyter.
- KAYA, M. A. (2018). "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı", *Cedrus*, (VI), 159-179.
- KERTAI, D. (2009). "The History of the Middle-Assyrian Empire", *Talanta*, (XL-XLI), 25-51.
- KOPANIAS, K. (2015). "The Mushki/Phrygian Problem from the Near Eastern Point of View", *NOSTOÍ, Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age*, Eds. N. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanias, İstanbul: Koç University Press, 211-226.
- KOSYAN, A. (2002). "Sargon II and Kurtis of Atuna: An Interpretation", *Studia Linguarum*, C.3, (1), 191-203.
- KUHRT, A. (2009). *Eski Çağ'da Yakındoğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KURT, M. (2010). "Tabal Ülkesi'nin Politik ve İdari Yapısı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 127-136.
- LUCKENBILL, D. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia I*. Chicago: University of Chicago Press.
- LUCKENBILL, D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*. Chicago: University of Chicago Press.

- MACQUEEN, J. (2013). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- MALLORY, J. (1989). In Search of the Indo-Europeans. London: Thames & Hudson.
- MELVILLE, S. (2010). "Kings of Tabal: Politics, Competition and Conflict in a Costested Periphery", *Rebellions and Peripheries in the Cuneiform World*, Ed. S. Richardson, New Haven: American Oriental Society, 85-107.
- MURAT, L. (2016). Anadolu'da Kaşkalar. Ankara: Hel Yayınları.
- NEVE, P. (1990). "Tanrılar ve Tapınaklar Kenti Hattuşa", *Anadolu Araştırmaları*, (12), 21-40.
- ODED, B. (1979). Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire. Wiesbaden: Reichert.
- ÖZKAN, S. (1995). "Önasya'da Geç Tunç Çağı Ticaret Hayatında Hitit Devletinin Yeri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C.10, (1), 211-217.
- ÖZKAN, S. (1998). "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışında Küçük Krallıkların Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C.13, (1), 71-81.
- PARPOLA, S. (1987). The Correspondence of Sargon II. Part I, Letters from Assyria and the West. Helsinki: Helsinki University Press.
- ROOSEVELT, C. (2017). Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- SANDARS, N. (1985). The Sea Peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 BC. London: Thames & Hudson.
- SARIKAYA, S. (2018). Anadolu'da Persler Daskyleion Satraplığı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SCHACHNER, A. (2019). Hattusa Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun İzinde. İstanbul: Homer Kitabevi.
- SEEHER, J. (2010). "After the Empire: Observations on the Early Iron Age in Central Anatolia", *Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of his 70th Birthday*, Emery and Claire Yass Publications, Tel Aviv, 220-229.
- SEVİN, V. (1988). "Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Muşkiler Sorunu", *Höyük*. (1), 51-64.
- SINGER, I. (1985). "The Battle of Nihriya and the End of the Hittite Empire", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*. C.75, (1), 100-123.
- SINGER, I. (2007). "Who Were the Kaska?", *Phasis*. C.10, (2), 166-181.
- STROBEL, K. (2005). "Aspekte eines Neuen Bildes der Entwicklung Anatoliens in der Frühen Eisenzeit", *Anatolian Iron Ages 5*, 6-10 August 2001, British Institute, Ankara, 195-210.
- SUMMERS, G. - SUMMERS, F. (2016). "Kerkenes Dağı İçkalesi: Orta Anadolu'da Bir Demir Çağı Başkenti", *Türkiye'de Şehirler ve İçkaleler*, Haz: S. Redford-N. Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 157-180.
- ŞENYURT, S.Y. (2010). "Ovaören-Göstesin Geç Hitit/Luwi hiyeroglif yazıtı", Veysel Donbaz'a Sunulan Yazılar. DUB.SAR. É.DUB.BA.A., Haz: Ş. Dönmez, Ege Yayınları, İstanbul, 261-268.
- ŞENYURT, Y. - AKÇAY, A. (2018). "Topada Yazıtına Farklı Bir Bakış: Geç Hitit Döneminde Orta Anadolu'da Güç Dengeleri", *TÜBA-AR*, (22), 95-117.
- TADMOR, H. - YAMADA, S. (2011). The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria. Indiana: Penn State University Press.
- VOIGT, M. - HENRICKSON, R. (2000). "Formation of the Phrygian State: The Early Iron Age at Gordion", *Anatolian Studies*. (50), 37-54.
- WARD, W. - JOUKOWSKY, M.S.-ASTRÖM, P. (1992). The Crisis Years: The 12th Century B.C. from Beyond the Danube to Tigris. Iowa: Kendall Hunt Pub.
- WEEDEN, M. (2010). "Tuwati and Wasusarma: Initiating the Behaviour of Assyria", *Iraq*, (72), 39-61.
- WOUDHUIZEN, F.C. (2006). The Ethnicity of the Sea Peoples, Erasmus Universiteit, Rotterdam. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- YAKAR, J. (1993). "Anatolian Civilization Following the Disintegration of the Hittite Empire: An Archaeological Appraisal", *Tel Aviv*. C.20, (1), 3-28.
- YAKAR, J. (2006). "Dating the Sequence of the Final Destruction/Abandonment of LBA Settlements: Towards a Better Understanding of Events that led to the Collapse of the Hittite Kingdom", *Byzas*, (4), 33-52.
- YAMADA, M. (2011). "The Second Military Conflict Between Assyria and Hatti in the Reign of Tukulti-Ninurta I", *Revue d'Assyriologie et d'Archeologie Orientale*, C.105, 199-220.

- YAMADA, S. (2000). The Construction of the Assyrian Empire. A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to His Campaigns to the West, Leiden: Brill.
- ZANGGER, E. (2016). The Luwian Civilization. İstanbul: Ege Yayınları.

İnternet Kaynakları

- HARİTA 1: <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/cities-and-urban-life-in-the-hittite-world-a-trail-search> (Erişim tarihi: 04.05.2023)

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dr.
İsmail Alperen BİÇER

Eskişehir Osmangazi Üni.
Türk Dili Böl.

iabicer@ogu.edu.tr

 0000-0002-2207-1083

 10.56387/ahbvedebiyat.1177567

Gönderim Tarihi: 20.09.2022

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Alıntı: BİÇER, İ. A. (2023) "Küçük Adamın Dönüş Hayali: Orhan Kemal'de Utanç ve İntikam". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 63-73.

KÜÇÜK ADAMIN DÖNÜŞ HAYALI: ORHAN KEMAL'DE UTANÇ VE İNTİKAM

ÖZ: Toplumcu gerçekçi yazarlardan Orhan Kemal'in hikâye ve romanları 'utanç' ve 'intikam' bakımından da ele alınmaya değer metinlerdir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı ve René Girard'ın 'üçgen' arzu modelinin uygulandığı bu makalede yazarın anlatma esasına dayalı edebî metinleri, utanç ve intikam kavramlarına yoğunlaşan bir dikkatle okunmakta; bu duygu biçimlerinin sebepleri ve mahiyetlerinin yanı sıra utandıran öznenin kimliği üzerinde durulmaktadır. Orhan Kemal'in inşa ettiği kurmaca dünyalarda kişiler, genellikle yoksulluklarından ve çaresizliklerinden utanırlar; bununla beraber fiziksel görünüşlerinden ve aile üyelerinin toplumsal ahlak normlarına uymayan davranışlarından utanan kişiler de görülür. Orhan Kemal'in ifadesiyle bu 'küçük' insanlar, mevcut durumu tersine çevirmek için türlü 'kurtuluş' yolları ararlar. Bu kişiler, çekip gitmeyi içinde buldukları acı verici ve gurur kırıcı durumdan kurtulmanın yolu olarak görürler. Bilhassa İstanbul'a gittiklerinde her şey tersine dönecek; kendilerini çaresiz bırakan yoksulluğu yenecekler, para ve dolayısıyla itibar kazanacaklardır. Geri geldiklerinde ise vaktiyle kendilerini utandıran ve değersiz gören arkadaşları, komşuları, toplumun her bir ferdi şaşırarak; onlar da 'intikam' almanın hazzını tadacaklardır. Ancak bu 'küçük insanların' çekip gitme istekleri, kaçış/kurtuluş planları ve muhteşem dönüşleri gerçekleşmeyen birer tasavvur, hayal olarak kalır. Ayrıca Orhan Kemal, yoksullukla mücadele eden ve bu mücadelede pek çok şey yapmak zorunda kalan insanları idealize etmez; okurun karşısına saf bir 'mağdur' çıkarmaz. Realist bir yazar olarak Orhan Kemal, karakterlerini bir birey olarak tüm yönleriyle kavrar; onların zaaflarını ve çelişkilerini okurdan gizlemez.

Anahtar Kelimeler: Roman, Hikâye, Orhan Kemal, Yoksulluk, Utanç, Utanma, Arzu, Hayal, İntikam.

THE RETURN DREAM OF PEOPLE DEEMED WORTHLESS: SHAME AND REVENGE IN ORHAN KEMAL'S WORKS

ABSTRACT: The stories and novels of Orhan Kemal, one of the socialist realist writers, are also worth considering in terms of 'shame' and 'revenge'. In this article, in which descriptive analysis method is used and René Girard's 'triangular' desire model is applied, the literary texts of the author based on narration are read with a focus on the concepts of shame and revenge. In addition to the causes and qualities of these emotional forms, the identity of the embarrassing subject is emphasized. In the fictional worlds Orhan Kemal built, people are often ashamed of their poverty and helplessness. However, there are also people who are ashamed of their physical appearance and the behaviors of family members that do not comply with social moral norms. In Orhan Kemal's words, these "little" people seek various "salvation" ways to reverse the current situation. These people see leaving as a way out of their painful and humiliating situation. Especially when they go to Istanbul, everything will turn upside down; they will overcome the poverty that makes them helpless, they will gain money and therefore reputation. When they come back, their friends, neighbors and every member of the society will be surprised, who once saw themselves as shameful and worthless; they will also taste the pleasure of taking 'revenge'. However, the desire of these 'little people' to leave, their escape/salvation plans and their magnificent return remain unrealized visions and dreams. In addition, Orhan Kemal does not idealize people who struggle with poverty and have to do many things in this struggle; it does not present a pure 'victim' to the reader. As a realist writer, Orhan Kemal comprehends all aspects of his characters as an individual; does not hide their weaknesses and contradictions from the reader.

Keywords: Orhan Kemal, Poverty, Shame, Embarrassment, Desire, Imagination, Revenge.

Giriş

“Şimdi gidiyorum ama dönüşüm muhteşem olacak.” Çoklukla filmlerde duyduğumuz bu cümleye gündelik hayatımızda da rastlamak olasıdır. Bu sözler, yaşamın kendisine ‘layık’ görüldüğü çaresizlik ve yoksulluk karşısında veya insanların kendisine yaptığı haksızlıklar karşısında hayli zaman direnen fakat sonrasında öfkeyle çekip giden birine aittir. Hışım ile söylenen bu cümle, yalnızca gidişi de ifade etmez; esasında dönüşün mahiyetini de sezdiren ‘örtük’ bir tehdittir. İnsanı bu cümleyi dile dökmeye mecbur eden, çekip gitmesine neden olan ama giderken dahi zihninde hep dönüş hayalini canlı tutan baskın duygunun ‘utanç’ olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın utanma duygusunun en eski sebebi olarak *çiplaklık* belirtilse de bu durum, elbette içinde yaşadığı sosyal organizasyonun bir parçası olan insanın ‘tek’ utanma sebebi değildir (Yılmaz, 2019: 625). Alay edilme, küçük düşürülme, hor görülme, değersiz hissettirme, görmezden gelinme, yok sayılma, dışlanma vb. gibi pek çok olumsuz davranış insanı doğal olarak utandırır, mahcup eder. Yaş, toplumsal statü ve ekonomik durum bakımından kendisinden daha üst biri tarafından ‘kasıtlı’ olarak utandırılan insan, tabiatıyla öz saygısını ve güvenini yitirir; hatta kendisini bir suç işlediği için bu acı verici muameleye maruz kalmış hisseder. Çünkü kimi araştırmacılara göre utandırma, gündelik hayatın normlarına ve birlikte yaşamının kurallarına uymayan insanlara yönelik –bilhassa iş hayatında görülen- bir cezalandırma yöntemidir (Üçer, 2020: 31).

İnsanın utanması, yalnızca aile fertleri, öğretmen, patron, amir gibi bir başkasının tavır ve davranışlarından da kaynaklanmaz; kişi bazen kendisinin yanı sıra aile üyelerinden de utanabilir. Çünkü Üçer’in de ifade ettiği gibi *utanma, başkalarının bizi nasıl gördüğü hakkındaki değerlendirmelerimiz sonucunda ortaya çıkan bir duygu hâline gelmektedir* (2020: 29). Gerçekten de kişi; kendisinin/ailenin fiziksel özelliklerinden, akademik yetersizliğinden, toplumsal ahlak normlarına uygun düşmeyen davranışlarından veya yaşam biçimlerinden, maddi durumunun kötü oluşundan utanabilir; dahası utandırılabilir. Çünkü kişi, bu tür durumların başkalarının zihninde neler uyandırdığından asla emin olamayacağı için kendince birtakım çıkarımlar yapar; bu çıkarımlarında bazen yanılabilir de. Ancak zaman zaman yüzleştiği bu yanılıklar, onu varsayımlar yapmaktan, başka bir ifadeyle söylersek ‘el âlem ne der’ diye düşünmekten alıkoynamaz.

Ağırlıklı olarak tıp, psikoloji, din, sosyoloji gibi inceleme alanı olarak insanı seçen bilimlerin üzerinde tartıştığı ve düşündüğü utanma duygusunun bir yanı sıra *patolojik*, bir yanı sıra da *insani* olduğu kabul edilir. Utanma duygusu patolojiktir: İnsanlar arasındaki ilişkiye zarar veren, onların birbirleri hakkındaki kanaatlerini olumsuz etkileyen, böylece iletişimin başarısız ya da sonuçsuz kalmasına yol açan bir histir. Utanma duygusu insanidir: Kendi etkinliğinin farkında olmadığı için utanmayı ahlaka uygun *fiziksel ve zihinsel* bir tepke/refleks olarak kabul etmek daha doğru olur (Yılmaz, 2019: 627). Utanma duygusunun ortadan kaybolduğu veya çok az görüldüğü bazı ortamlar da vardır. *Medya ve Mahrem* adlı kitapta yer verilen makalesinde S. Yılmaz, bu ortamları *tarafsız bölge* olarak nitelendirir (2012: 140). Kamusal alanlarda insanlar birbirlerine karşı büyük bir sorumluluk duymazlar. Bu türden mekânlarda insanlar, tekrar karşılaşma ihtimallerinin olmadığını veya çok az olduğunu düşündükleri için rahattır; kendilerini ‘görece’ güvende hissederler.

Utanç ile birlikte bu makalede ele alınan bir diğer kavram intikam ise en bilindik anlamıyla öç almaktır. Utandırılan veya bir haksızlığa uğrayan kişinin; haksızlığa cevap vermek istemesi, haksızlığı yapanın zarar görmesini amaçlaması ve zulmedenin cezalanmasını dilemesi intikam duygusunun, planının veya eyleminin başlıca sebeplerindendir (Basmacı, 2021: 1829). Çaresizlik ve utanç, intikam planlarının yapılmasında ve bu planlarının hayata geçirilmesinde önemli rol oynayan iki durum olarak belirir. Adaletin gecikmesi yahut istenen/beklenen niteliğe sahip olmaması intikam arzusunu pekiştirir. Kişinin zihninde kurguladığı ve uygun bir zamanda eyleme geçirmek istediği intikam planı, yalnızca fiziksel şiddet veya öldürme değildir. Nitekim ileride daha açık görülebileceği gibi mevcut durumu tersine, daha doğru bir ifadeyle lehe çevirmek; vaktiyle yaşanan yere epey zaman sonra bambaşka biri olarak ve her şeyi yoluna koymuş bir şekilde geri gelmek de kişide ‘intikam’ hissi uyandırır. Söz gelimi yoksul, çaresiz,

başarısız ve bu yüzden utanmış, çoğu zaman ise utandırılmış, değersiz görülmüş ve aşağılanmış insan, yıllar sonra büsbütün başka biri olarak eski yaşam alanına geldiğinde vaktiyle kendisini aşağılayanlardan 'intikam' almış olur. Yine sıklıkla filmlerde duymaya alışık olduğumuz bir klişe ifadeyi hatırlayalım: Bir zamanlar fakir ama gururlu bir genç vardı!

Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi Üzerine

Bir duygu biçimi olarak utanç, plan/eylem olarak ise intikama dair bu kavramsal girişin ardından belirtmek gerekir ki bu makalenin inceleme alanını oluşturan Orhan Kemal'in hikâye ve romanları 'utanç' ve 'intikam' bakımından ele alınmaya değer metinlerdir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı bu makalenin evreni, tabiatıyla Orhan Kemal'in kaleminden çıkan eserler; örnekleme ise utanç ve intikam duygularının fazlaca görüldüğü *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Ekmek Kavgası*, *Avare Yıllar*, *Kardeş Payı*, *Yalancı Dünya* ve *Suçlu* başlıklı metinlerdir. Adı geçen eserler başta olmak üzere yazarın anlatma esasına dayalı edebî metinleri, utanç ve intikam kavramlarına yoğunlaşan bir dikkatle okunmakta; bu duygu biçimlerinin sebepleri ve mahiyetlerinin yanı sıra utandıran öznenin kimliği üzerinde durulmaktadır.

Makalenin metodolojik zemini ise René Girard'ın *üçgen arzu modeline* dayanmaktadır. *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat* adlı eserinde Girard, anlatmaya dayalı edebî metinlerdeki 'arzu' kavramını 'ben' ve 'öteki' üzerinden ele alarak bir edebî eleştiri yöntemi geliştirir. Yazara göre, edebî metinde *özne* ile *arzulanan nesne/durum* dışında, üçgenin bir diğer köşesinde bulunan *dolayımlayıcı* vardır. Yazarın *dolayımlayıcı* olarak adlandırdığı bu varlık, öznedeki arzuyu uyandıran, arzunun oluşmasını sağlayan, çoğunlukla kiskanılan, kimi zamansa nefret edilen varlıktır (2020: 31). Girard edebî eserleri, dolayımlayıcının metindeki konumuna göre iki grupta toplar. Buna göre *özne*; içindeki arzunun, nesnenin veya durumun doğası gereği oluştuğunu, hiç kimseyi örnek almadığını, kiskanmadığını ve rakip görmediğini ifade edebilir ki bu durum, *içsel dolayım* olarak adlandırılır (2020: 34). Buna mukabil *özne*, arzusunun sebebinin ve gerçek niteliğini açıklayabilir; örnek aldığı kişiyi kolay anlaşılır bir biçimde kutsallaştırabilir. Böylesi bir durumda da *dışsal dolayım*dan söz edilir (2020: 30).

İleride daha açık bir biçimde görüleceği gibi Orhan Kemal'in inşa ettiği kurmaca dünyalarda ağırlıklı olarak 'içsel dolayım' söz konusudur; genellikle kişiler, hissettikleri arzunun nasıl oluştuğundan ve arzulanı nesnenin/durumun 'gerçek' sahibinden söz etmezler. Başka bir ifadeyle okur, metin boyunca öznenin arzularının kaynağını öğrenmez; öznenin kışkırdığı yahut nefret ettiği dolayımlayıcıdan çoğu zaman haberdar olmaz. Dolayısıyla metinlerin büyük bir bölümünde dolayımlayıcı, okur için meçhuldür. Fakat öte yandan kimi metinlerde dolayımlayıcının varlığı belirginlik kazanır; söz gelimi "Mahalle Bekçisi Ali" ve "Çocuk" adlı hikâyeler bu türden metinlerdir. İlkinde okur; Ali'nin kendisinden önceki mahalle bekçisine imrendiğini, ikincisinde ise İstiklal Caddesi'nde kartpostal satan çocuğun arkadaşı Haluk'a özendiğini görür. Kuşkusuz mahallenin eski bekçisi ile Haluk, sözü edilen 'üçgen arzu' modelinin dolayımlayıcı konumundaki kişilerdir.

Orhan Kemal'in eserlerinde kişiler, genellikle yoksulluklarından ve çaresizliklerinden utanırlar; mevcut durumu tersine çevirmek için türlü 'kurtuluş' yolları ararlar. Bu kişiler, çekip gitmeyi içinde buldukları acı verici ve gurur kırıcı durumdan kurtulmanın yolu olarak görürler. Bilhassa İstanbul'a gittiklerinde her şey tersine dönecek; kendilerini çaresiz bırakan yoksulluğu yenecekler, para ve dolayısıyla itibar kazanacaklardır. Geri geldiklerinde ise arkadaşları, komşuları, toplumun her bir ferdi şaşırarak; onlar da 'intikam' almanın hazzını tadacaklardır. Ancak bu 'küçük insanların' çekip gitme istekleri, kaçış/kurtuluş planları ve muhteşem dönüşleri gerçekleşmeyen birer tasavvur, hayal olarak kalır.

Aydınlık Geleceğin İyimser Anlatıcısı Orhan Kemal

Orhan Kemal'in öznesi olduğu sivil ve akademik araştırmaların hemen hepsi onun, edebiyatta realizm akımının başarılı bir temsilcisi olduğu konusunda birleşir. Dahası araştırmacılar, tahkiyeye dayalı metinlerinde işlediği temalardan hareketle onun toplumcu gerçekçi çizgide eser ürettiğini ifade ederler. Orhan Kemal'in edebî kişiliğine dair yapılan bu tespitler doğrudur: Her ne kadar edebiyata şiirle başlayıp oyunlar ve anılar kaleme alsın da Orhan Kemal, edebî

kamuoyunun hikâyeci/romancı kabul ettiği bir isimdir. Eserlerinde ağırlıklı olarak yoksulluk, işsizlik, geçim sıkıntısı, göç vb. konuları ele alarak toplumsal gerçekliği ve değişimi yansıtır. Pozitivist bir yaklaşımla ifade edecek olursak Orhan Kemal'in dünyaya geldiği yerin, zamanın ve bütünüyle yaşam tecrübesinin eserlerine etkisi büyüktür; başka bir deyişle onun kurmaca eserleri *otobiyografik* özellikler taşır (Özaydın Yakıştıran, 2020). 1914'te Adana'da gözlerini hayata açan yazar, elli beş yaşında hayatını kaybedene değin toplumu derinden etkileyen pek çok hadisenin canlı tanığı olur; üstün gözlem kabiliyetiyle de birleşen bu tanıklık eserlerin gerçekçiliğini destekler. S. Albayrak, yazarın gerçekçilik konusundaki başarısını işaret ederek onun özgünlüğünün işçi, köylü ve yoksul insanlara *içeriden* ve *içselleştirerek* bakmasından kaynaklandığını ifade eder (2020: 336). Millî Mücadele günlerinde ve Cumhuriyet ilan edildiğinde Orhan Kemal henüz çocuktur; yaşanan etkili ve bir o kadar da sarsıcı olayların mahiyetini tam olarak kavrayamasa bile hepsi hafızasında yer eder. 1950'li yıllardan sonra edebiyatla 'yaratıcı' olarak daha aktif bir şekilde ilgilenmeye başladığında çocukluk yıllarından itibaren deneyimlediği her şey şu veya bu yönüyle eserlerinde yer bulur. Bilhassa 1950-1960 yılları arasında yaşanan hemen her toplumsal, siyasal ve ekonomik değişim; söz gelimi Soğuk Savaş'ın etkileri, kapitalizmin etkinliği, çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti'nin iktidarı, tarım, üretim ve kentleşme alanında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan göç, Orhan Kemal'in hikâye ve romanlarında temel izlekler arasında yer alır.

Orhan Kemal'in *en başarılı* eserinin *Bereketli Topraklar Üzerinde* olduğunu düşünen Fethi Naci, yazarın gözlem yapma konusundaki başarısını vurgulayarak gözlem ve gerçeklik arasındaki uyuma ve benzerliğe dikkat çeker. Eserlerinde toplumsal olayları, sorunları ve insanları *idealize* etmeden aktarması Orhan Kemal'in öne çıkan bir yönüdür; kaleme aldığı eserlerde bir sorunu sebepleri, mahiyetleri ve sonuçlarıyla ortaya koyarken olması gerekeni işaret ederek insanlara bir şeyler aşılarmayı değil; yalnızca göstermeyi amaçlar (1976: 32). Bununla beraber Orhan Kemal, her ne kadar 'ideal' hayatı veya toplumsal düzeni açıkça dile getirmese de *umutlu* ve *iyimser* bir bakışla sezdirir. Mensubu olduğu sosyal organizasyonun üyelerini; yaşça kendisinden büyükleri, akranlarını, çocukları, işçileri, köylüleri yakından tanıdığı için milletin gücünün farkındadır ve her insanda *iyi bir yan* olduğunu düşünür, bu iyi yanı da eserlerinde gösterir (Bezirci, 1984: 51).

S. İleri, 1975 yılında kaleme aldığı yazısında Orhan Kemal'in hikâyelerini ve hikâyeciliğini değerlendirirken yazarın inşa ettiği kurmaca dünyalarda işlediği konulardan hareketle yarattığı kişiler üzerinde durur. Orhan Kemal'in ifadesiyle *küçük insanlardır* bu kişiler: [...] *aylığını alır almaz tüketen küçük memurlar, kötü yolun eşliğinde dönenip duran canım işçi kızları, ekmek kazanmak için kendisini satan dokuz yaşındaki kızlar, içerisinde buldukları güç şartlar karşısında yalan umutlara bel bağlayanlar, kötü (!) kadınlar* (akt. Bezirci, 1984: 78). Anlaşıyor ki Orhan Kemal'in küçük insanları; hayatta kalabilmek için her türlü işte çalışmaya ve her şeyi yapmaya mecbur olan, hatta suç işleyen, yoksulluğun baskısı altında ezilen, *imrenme dürtüsüyle haysiyet mücadelesi* arasında sıkışıp kalan, memleketini terk edip saadeti başka diyarlarda arayan, çoğu zamansa *kültürel arafta* bir başına kalakalan, zihninde ve kalbinde dönüş hayalini hep canlı tutmaya gayret eden insanlardır (Antakyalı, 2020; Altundaş, 2020; Kanter, 2020). Kısacası utanan, utandırılan ve bu yüzden de dünyadan 'alacaklı' kimselerdir.

Orhan Kemal'in edebî kişiliğine yönelik bu değerlendirmeler yazarın dünyaya, insanlara ve geleceğe bakışına dair de fikir verir. Utanma ve intikam duygularını merkeze alan bir yaklaşımla ifade edebiliriz ki yazar; içinde bulunduğu durumun yanı sıra gözlemlendiği hadiseler ve insanlar karşısında iyimser bir tavır takınır. Kurguladığı kişileri, deneyimledikleri zorlu koşulların mahkûmu olarak görmez. Yazara göre; toplumsal ya da bireysel her sorunun aydınlık geleceği müjdeleyen bir çözümü, sonunda başarısız olursa dahi yürünecek bir çözüm yolu mutlaka vardır.

Mahcup İnsanlar, Gölgeleyen Yüzler: Orhan Kemal'in Eserlerinde Utanç

Orhan Kemal'in kaleminden çıkan hikâye ve romanlarda insanın utanmasına yol açan temel sebep yoksulluktur. Savaşın etkileri ve acı veren kayıpları, hürriyet mücadelesinin ardından yeni kurulan devletin içinde bulunduğu zorlu ekonomik şartlar, doğal felaketler yoksulluğun

başlıca nedenlerindedir. 1950'li yılların toplumsal hayatını eserlerine taşıyan Orhan Kemal'in de üzerinde en fazla durduğu toplumsal sorun yoksulluktur. Onun eserlerinde kişiler, daha çok yoksul oldukları için utanırlar veya utandırılırlar. Çünkü onlar görmezden gelinir, değersiz sayılır ve aşağılanırlar. Onlara göre yoksulluk *müthiş bir ayıbın yükünü* taşımaktır (O. Kemal, 2006/1: 55). Bu insanlar, içine düştükleri ve kurtulmak için çırpındıkları yoksulluk yüzünden yalnızca kendilerine kıyasla daha iyi konumda hayat sürenlerden değil; aile üyelerinden ve hatta zaman zaman kendilerinden de utanırlar. Onlara göre işsiz, yoksul ve doğal olarak ailesine rahat bir yaşam imkânı sunamayan bir eş ve baba sevilmez. Söz gelimi şu cümle, kitaplarını varlıklı bir arkadaşına satarak evine iki ekmek parası götürmeyi arzulayan 'mahcup' bir babaya ait: *İşsiz bir baba, işsiz bir koca sevilir mi?* (O. Kemal, 2003: 93). Öz saygısını ve güvenini yitirmesine sebep olan yoksulluk yeri gelir babayı/eşi, *erkeklüğünden* de utandırır. Karısına ve çocuklarına istediklerini değil; temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamak yoksulluğun pençesindeki insanın erkeklik gururunu incitir. Her ne kadar karısına yalan söyleyip aldatarak izin gününü başka kadınlarla geçirse de Garson Rıza'nın şu sözleri çarpıcıdır:

Canım karıcığım! Vallahi, billahi lokantaya gidiyorum. Düşündüm, izine çıkıp da ne olacak? Boş yere para harcamanın zamanı mı? Ne üstünde kaldı ne başında. Çorapların parça parça. Komşulardan utanıyorum. Hangisinden aşağısın? Bence hiçbirini senin ayağına su dökemez. Vallahi seni böyle gördükçe erkeklüğimden utanıyorum (O. Kemal, 2006/2: 63).

Garson Rıza, açıkça karısına yalan söylüyordur çünkü izin gününde bir arkadaşıyla buluşacak ve tanımadıkları iki kadın da onlara eşlik edecektir. Ancak karısına söylediklerinde haksız da değildir; bir bakıma bu söyledikleri Rıza'nın gerçek düşünceleridir. Burada Orhan Kemal'in edebî kişiliğinin ve karakter yaratma tarzının bir veçhesi belirginlik kazanır: Hikâyelerinde ve romanlarında sosyoekonomik durumu ve bu durumun ortaya çıkardığı sorunları irderlerken Orhan Kemal, yarattığı kişileri de sadece öne çıkan yönleriyle okura aktarmaz. Kurgusal kişileri bir birey olarak bütün özellikleriyle kavrar; onların zaaflarının ve çelişkilerinin yanı sıra daha pek çok olumsuz yanlarını da okura gösterir.

Böylesi bir karakter yaratımını "Mahalle Bekçisi Ali" adlı öyküde de görürüz. Sık sık hastalanan ve bu yüzden de işten izin alan Ali için doktor, çalışamayacağını bildiren bir rapor hazırlayınca fabrikadaki işine de son verilir; o da mahalle bekçisi yazılır. Bekçilik, fabrikada işçi olmaktan daha *fiyaka*lıdır. 'Tasadüf' eseri Ali, daha önce çalıştığı fabrikanın bulunduğu mahalleye bekçi yapılır. Kovulduğu fabrikanın bulunduğu 'koca' bir mahallenin huzur ve güvenliğini sağlayacak olmak Ali'nin gururunu okşar. Çünkü Ali'nin eskiden beri imrendiği bir tek şey vardır: Fabrikanın kapıcısı Arnavut Recep'in mahalle bekçisiyle ahbaplık etmesi. Ali, vaktiyle yüzüne bakmayanların, kendisini değersiz görenlerin, utandıranların, hatta işine son verenlerin gözünde itibar sahibi olacağını düşünür. Çünkü artık *iki paralık bir amele* değildir. Ne var ki beklenen gerçekleşmez. Paydos eden işçiler kalabalık hâlinde dağılırken Ali'yi fark etmezler bile. Ali, düş kırıklığı içinde eski mesai arkadaşlarını durdurup bir gerçeği haykırmak ister: *Kör müsün, bak, bekçi oldum ben!* Bu hikâyede, Ali'nin hissettiği arzusun kaynağı, başka bir deyişle üçgen arzu modelinin dolayımlayıcısı açık bir biçimde görülür. Ali'nin kıskandığı, imrendiği ve dahası onun gibi olmak istediği kişi, kuşkusuz mahallenin eski bekçisidir.

Bir gün, Yardacı Parmaksız Yusuf olarak tanınan bir işçi beline doladığı sekiz metre bezle yakalanır; bir süre idare memurunun odasında 'gözaltında' tutulur. Ali ve Recep sandalyelerine kurulmuş sohbet ederlerken hırsızlık yapan işçiyi yakalayan Recep; kül yutmadığından, kuş uçurtmadığından söz eder. Recep, hükümetin yerinde olsa neler yapacağını anlatacakken Ali, sözünü keser: *Allah'ımı inkâr edeyim [...] derilerini yüzerim kör bıçakla... Amele milleti değil mi, bırak... Bunlarda din, iman, namus... Ulan düşün be şerefsiz, ekmek yiyorsun... Nasıl vicdanın razı geldi de...* (O. Kemal, 2003: 21). Görülüyor ki sık sık hastalandığı ve izin aldığı için göze batan, sonrasında doktorun 'iş göremez' raporu verdiği Ali, mahalleye bekçi yapıldığında 'başka' biri olmuştur. Kısa bir süre önce beraber çalıştığı arkadaşlarını 'amele milleti' diyerek küçük görür. Orhan Kemal'in karakter yaratımında, daha önce de ifade edildiği gibi, gözlemlene ve bireyi tüm yönleriyle kavrayıp aktarma dikkati göze çarpar. Nitekim

bu öyküde işçilerin durumu, çalışma şartları ve yoksulluğu sebebiyle suç işleyen insanın hâli anlatılsa da yazarın asıl sorunsallaştırdığı şey, Ali'nin değişimi ve başkalaşımıdır. Öyle ki önce hastalığı ve işsiz kalışıyla okura tanıtılan Ali, irade zayıflığıyla da okur karşısına çıkarılır. Toplumsal sorunun yanı sıra karakterlerin olumsuz yanlarını da göstermek veya sezdirmek Orhan Kemal'in hikâyeciliğinde özgün bir husustur.

Orhan Kemal'in eserlerinde yalnızca yoksul ve işsiz babalar/eşler değil; çocukların da utandığını/utandırıldığını görürüz. Çocukların utanmasının sebebi de yoksulluk ve buna bağlı olarak daha çok giyim kuşamla ilgilidir. Babasının postallarını giyip kasketini takıp işporta tezgâhını kucaklayan çocuğu gören arkadaşları, özellikle de müteahhidin Ayla isimli kızı, onunla *pis, koca postallı* diye alay eder. İşportacılık yapmak zorunda olan çocuk ise içinde bulunduğu durumun farkındadır ve bu durumu kendisinden beklenmeyecek bir olgunlukla kabullenmiştir. Çünkü işportacılık yaptığını ve babasının postallarını giydiğini saklamıyordur. Ailesinin yoksulluğu, çocuk yaşta çalışmak zorunda kalması ve babasının postallarını giymesi elbette kendisinin suçu değildir (O. Kemal, 2006/2: 48). Kişinin fiziksel görünümüyle alay edilmesini ve bu yüzden utandırılmasını "Uyku" başlıklı hikâyede de görürüz. Hikâyenin öne çıkan kişisi Sami, çalışmak zorunda olan bir çocuktur; Madeni Eşya Fabrikası'nda hemen hemen kendisiyle yaşıt çocuklarla beraber çalışmaktadır. Çocuk işçilerden Nuri, Sami'nin fiziksel görünümüyle alay eder; onu bir *hortlağa* benzetir. Nuri'nin bu tavrı, Sami'nin fiziksel olarak bu işe uygun biri olmadığını sezdirenen bir güç gösterisidir. Doğal olarak bu tavır, Sami'yi diğer çocuk işçilerin gözünde küçük düşürür, utandırır (O. Kemal, 2003: 74-75).

Utanan çocuklardan biri de babasının ölümüyle yoksullaşan ve İstiklal Caddesi'ndeki kocaman apartmanlardan birine sırtını dayayıp kartpostal satan çocuktur. Birkaç kartpostal satığı takdirde dersi için gerekli olan pergel setini alabilecektir. Yoksulluğunu ve mahrumiyetini düşünürken çocuk, arkadaşı Haluk'un kocaman pergel takımı olduğunu hatırlar; utanır ve yüzü buruşur (O. Kemal, 2006/2: 37). Diğer hikâyelerden farklı olarak bu metinde dolayımlyıcının varlığı söz konusudur; kartpostal satan çocuğun içindeki arzunun, eşyanın doğası gereği değil, arkadaşı Haluk tarafından oluşturduğu görülür. Bu da Haluk'u öykünün dolayımlyıcısı konumuna getirir.

"İneğin Biri/Babalar ve Oğullar" başlıklı hikâyede de utandırılan bir çocuk çıkar okurun karşısına. Bu hikâyede çocuğun utanmasının sebebi ise yoksulluk değil; annesinin vaktiyle kocasını aldatmasıdır. Mahallede oyun oynarken arkadaşları Necdet ile *boynuzlunun oğlu* diye alay ederler. Çünkü annesi Selma Hanım, eşi Ethem Kadri Bey'i şoförüyle aldatmıştır. Fakat Ethem Kadri Bey, bu durumu kabullenmiş, evlilik birliğini sonlandırmamış; yalnız şoförü kovmuştur. Bu yüzden mahallenin çocuklarının gözünde Ethem Kadri Bey, *ineğin biridir* (O. Kemal, 2003: 132). Necdet'le alay eden Altan isimli çocuğun babası Rıza, Ethem Kadri Bey'in emrinde çalışan bir kâtipdir. Selma Hanım, oğluyla alay edildiğini öğrendiğinde eşine, bir sebep uydurup Rıza'yı kovmasını söyler. Esasında bu hikâyenin utanma duygusuyla ilgili kısmı bununla sınırlı değildir. Çünkü metnin hemen başında Necdet, İstanbul'a gidip Beşiktaş'ta top oynayacağını söyleyen Altan'la alay eder. Necdet, *Senin baban bizim şirkette kâtip!* diyerek Altan'ı küçümser; sonrasında ise diğer çocuklara dönüp Altan'ı utandırmayı sürdürür: *Çocuklar [...] Bunun babası var ya, yolda nasıl yürür? Kambur kambur. Sanki sırtında küfe varmış gibi. Ulan senin baban hamala benziyor. Öyle babam olsa lafını etmeye utanırım* (O. Kemal, 2003: 123). Dolayısıyla bu hikâyede utandırılan tek çocuk Necdet değildir; babalarının durumları üzerinden çocuklar, acımasızca birbirleriyle alay ederler.

Avare Yıllar adlı romanın başkişisi, yoksulluktan ve babasının baskısından bunalan delikanlı da 'özgürlük' zannettiği başıboşluk içinde hayatın türlü zorluklarıyla yüzleşir ve derin hayal kırıklıkları yaşar. Okulu bırakıp arkadaşlarıyla beraber dokuma fabrikasında çalışmaya karar verdiklerinde Ahmet'i bulurlar; Ahmet, onların ellerine bakarak alaycı bir tavırla dokuma fabrikasında çalışamayacaklarını, hatta bir hafta bile dayanamayacaklarını söyler. Fakat delikanlı, *Baba ekmeği yemekten utanıyoruz.* diyerek ne kadar kararlı olduğunu arkadaşına gösterir (O. Kemal, 2006/1: 11). Esasında delikanlının bu tavrı, kararlılık değil, toyluktur. Gerçekten Ahmet'in ifade ettiği gibi delikanlı ve arkadaşları uzun süre çalışmazlar. Saadetin İstanbul'da

olduğu vehmiyle yola düşerler, iyi çalıştırıcılarla başarılı takımlarda top oynama hayalleri kurarlar; ne var ki derin hayal kırıklıklarıyla Adana'ya dönerler. *Avare Yıllar* romanında kişinin utanmasının ve utandırılmasının yanı sıra dikkat çeken bir başka husus da bu kişilerin kendileri hakkındaki kanaatleri, kendilerini tanımlama biçimleridir. Romanın başkışisi delikanlı, içinde bulunduğu hâli ve çevresinde kendisinden daha iyi durumda olan insanları düşünürken kendisini *sümüklü böceğe* benzetir. Burada göze çarpan ve aynı zamanda F. Kafka'nın, ilk baskısı 1915 yılında yapılan *Dönüşüm* (2019) adlı eserini de akıllara getiren böcek metaforu; okurun algısını zorlayan fantastik bir başkalaşımı değil, kuşkusuz delikanlının kendisini değersiz, silik, faydasız biri olarak gördüğünü imler.

Kambur burnum, kuru ellerim, ince yüzümden dolayı da utanmaya başladım. Onlardan birinin bakışını ne zaman hissetsem, tüylerim dikiliyor, içimden soğuk soğuk bir şeyler akmaya başlıyor, kulaklarımda vınlı, gözlerimde seyirme başlıyor, ellerim buz kesiliyor, ufaldığımı, kambur burnumun büsbütün kamburlaştığını ve çirkinleştiğini sanıyordum (O. Kemal, 2006/1: 55).

[...]

Gözlerimi önüme indirmiştim, başım dönüyor, kulaklarım vınlıyordu. Ben, bilhassa ben. Leyleğin attığı yavru, kırağıkların bile çalmadığı acı patlıcan. Burada, onların ateş çemberi içinde işim ne? Ne bekliyorum onlardan? Verecekleri rahat ekmek belgesini mi? Sen onların arasında, kabuğunun içine çekilmeye mecbur bir sümüklüböceksin, anladın mı? (O. Kemal, 2006/1: 57)

Avare Yıllar'da yalnızca başkışisi delikanlının değil; annesinin yaşadığı utanca da tanık oluruz. Ekmek ve zeytine dahi muhtaç olunan bir gün, delikanlının annesi hiç olmazsa on lira bulabilme umuduyla bir yakınlarına gider. Epey bir zaman sonra eve döner; fakat kapının eşikindeyken bayılıp yığılıverir. Ev sahipleri olan kadın hemen yardıma koşar, kolonya ister ama evde kolonya yoktur. Kolonyaya alternatif olarak sirke ister. Delikanlının ve kardeşlerinin sessizliği karşısında söylediği cümle yoksulluğun şiddetini gözler önüne serer: *Sirkeniz de mi yok?* Bu cümlenin ardından delikanlının içinden geçenleri okuruz; bu sözler, yoksulluğun şiddeti kadar delikanlının utancını da sezdirir: *Yok, yok, yok! Bu yokluk içinde başım dönüyor, sofa ayaklarımın altından kayıyordu sanki! 'Sirkeniz de mi yok?' Evet, sirkemiz de yok! Evimiz, barkımız, tarla, apartman, otomobilimiz değil, sirkemiz bile yok!* (O. Kemal, 2006/1: 52)

Delikanlı, annesinin yaşadıklarını öğrenip hâlini görünce tabiatıyla öfkelenir ve yüreğinde intikam ateşi tutuşur. Annesine yardım etmeyen, dahası içeri bile buyur etmeyen kadının konağını yakmak, oğlunu dövmek, evlerine gidip onları rezil etmek geçer aklından. Fakat bir an sağduyulu davranıp düşündüğünde tüm bunların işe yaramayacağına, hiçbir şeyi halledemeyeceğine kani olur. Aklından geçenler hiç de akıllıca değildir:

[...] sonu nereye varacak? Bu türlü hareket neyi halledecek. Belki bir konak yanacak, bir çocuk dövülecek yahut da hanımefendinin taş duvarları rezil rüsva edilecekti. Netice? Netice aleyhime olacaktı. Kanunların himayesindeki gururlu kalabalık, bana, kalyalara yumruk sallayan babayığide, çatık kaşlarla bakacak, dudak bükecekti (O. Kemal, 2006/1: 53).

Orhan Kemal'in hikâyelerindeki utanma duygusunun ve utanan kişilerin ardından utandıran öznenin kimliği üzerinde de durmak gerekir. Nitekim yazarın pek çok öyküsünde kişinin utanmasına ve kendisini çaresiz hissetmesine sebep olan biri veya birileri görülür. Yukarıda da ifade edildiği gibi Orhan Kemal'in kaleminden çıkan edebî metinlerde utandıran özne ağırlıklı olarak arkadaştır; daha ziyade çocuklar, akranları tarafından utandırılır. Bu bağlamda "Aslan Tomson" adlı hikâyenin utandıran öznesi, başkışisinin arkadaşı Ayla; "Uyku" başlıklı hikâyenin utandıran öznesi ise Sami'nin arkadaşı Nuri'dir. "İneğin Biri/Babalar ve Oğullar" başlıklı hikâyede ise her ne kadar akran despotizmi öne çıksa da asıl utandıran özne annedir; çocuk, vaktiyle annesinin yaptıklarından dolayı utanır ve akran zorbalığına maruz kalır. *Avare Yıllar*'ın utandıran öznesi ise maddi durumu iyi olan ev sahibi kadındır.

Tüm bu anlatımlar ve alıntılar, Orhan Kemal'in hikâye ve romanlarında kişilerin ağırlıklı olarak yoksulluklarından utandıklarını bariz bir biçimde gösteriyor. Erkek, kadın ve çocuk; kurgusal kişilerin hemen hepsi yoksul ve çaresiz insanlardır. Bu yüzden de utanırlar ve utandırılırlar. Onlar içinde buldukları çaresizliğin ve yoksulluğun farkındadır. Bir kurtuluş yolu ararlar; bu yol çoklukla İstanbul'a göç etmektir. Bu göç planının görünür sebebi her ne kadar yoksulluk ve çaresizlik olsa da esasında bir başka sebep daha vardır: İntikam. İstanbul başta olmak üzere saadetin gurbette olduğuna inanan bu insanlar, göç etmeye karar verdiklerinde dönüş hayali kurarlar. Zihinlerinde daima canlı kalan bu dönüş hayali aslında vaktiyle kendilerini *utandıranı, utandırma planıdır* (Gürbilek, 2021: 69). Belirtmek gerekir ki Orhan Kemal'in eserlerinde görülen intikam fikri yahut eylemi bir fiziksel şiddet değil; kötü gidişi tersine çevirmiş kişinin tattığı ya da tatmak istediği hazdır.

Beni Tanıdınız mı? Orhan Kemal'in Eserlerinde İntikam

Sessizin Payı adlı kitabında yer alan "Yoksulluk Lekesi" adlı denemesinde N. Gürbilek, Orhan Kemal'in çocuklarını anlatır. Bu anlatımında yazarın toplumsal gerçekliğe bakışını Kemal'in Tuğcu ile karşılaştırır. Gürbilek'e göre Tuğcu'nun eserlerinde kişiler, bilhassa çocuklar yoksulluklarını kabullenirler; merhametli bir ustanın yanında çalışır, biraz olsun yoksulluktan kurtulur veya kanaatkâr bir yaşam sürer. Bu yönüyle Tuğcu'nun hikâyelerini *masal* olarak nitelendirir. Çünkü Gürbilek'e göre, *bu hikâyelerde yoksulluk bir toplumsal adalet problemi olarak değil, çocuğun erdemleri sayesinde üstesinden geleceği bir kişisel talihsizlik olarak anlatılır* (2021: 63). Ona göre, Tuğcu'nun hikâyelerinde 'haysiyet' *yoksulluğun bir aksesuarı, bir teselli mükâfatıdır*. Orhan Kemal'in eserlerinde ise *yoksullukla haysiyet arasında doğal bir eşleşme değil, zorlu bir çatışma vardır* (2021: 72). Bu yüzden Orhan Kemal'in eserlerinde –Tuğcu'dan farklı olarak- yoksulluğu kabullenme, boyun eğme, razı gelme gibi bir anlayış görülmez; onun kurguladığı kişiler, yoksulluğu mücadele edilmesi hatta ortadan kaldırılması gereken bir toplumsal gerçeklik olarak görürler. Bunun için yapılacak ilk şey yaşanan yeri, her türlü olumsuzluğu geride bırakıp –bir gün dönmek üzere- gitmektir.

Kurtuluş planının işaret ettiği yön, kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi İstanbul'dur. Orhan Kemal'in insanları daha iyi şartlarda yaşamak ve bir gün yoksulluğu yenmiş olarak dönmek için İstanbul'a giderler. Söz gelimi *Avare Yıllar*'ın delikanlısı arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a gitmeyi kafasına koyar:

İstanbul'a gitmek kararımızı bir gün sevgililerimize de açtık. Öyle şeyler anlattık ki bizden üçer beşer yaş küçük olan sevgililerimiz de bizim kadar havalandılar. Hep birlikte gitmek teklifinde bulundular. Hep birlikte gider, çalışır para biriktirir, pazarları sinemaya giderdik. Çocuklarımız olurdu, onları güzel güzel büyütür, okutur, adam ederdik. Tabii ihtiyarlık gelip çatacağı, günün birinde... Ölünceye kadar hep beraber, bir evde, yan yana... (O. Kemal, 2006/1: 10)

Delikanlı ve arkadaşları bu hayallerini gerçekleştirir gerçekleştirmesine ama işler beklemediği gibi gitmez. İstanbul'da tramvaydan inip taksiye binme, lokantalarda ziyafet çekme, iş bulma, fabrika kurma, banka dahi açma hayalleri kısa sürede yıkılır. *Avare Yıllar*'ın delikanlısının ifadeleriyle gerçek şudur:

[...] İstanbul kazan, biz kepçe. Galata kahvelerinde garsonluk, kömür ameleliği, simitçilik ve ikşer buçuk lirasına maçlar yapan mahalle takımlarında boğaz tokluğuna futbolculuk. 'İstanbul şehrinin yoktur eşi benzeri!' Ve bir sabah, köprüsü, tramvayları, kirli denizi, Galata'sı, Beyoğlu'su ve kalabalık caddeleriyle güzel kadınlarını İstanbullulara bırakıp, yarı aç, bindik vapura. Elveda İstanbul şehri! (O. Kemal, 2006/1: 45)

Delikanlı'nın bu ifadeleri, kurtuluş planının beklendiği gibi işlemediğini gösteren hakikatlerdir. Çünkü Orhan Kemal'in eserlerinde kişilerin her şeyi tersine çevirme, yoksulluktan kurtulma ve herkesi şaşkırtma istekleri, kısacası 'intikam' hayalleri çoğunlukla gerçekleşmez; yalnızca birer tasavvur olarak kalır. Onlar, bu tasavvurun kendilerine yaşattığı hazla yetinirler. Söz gelimi, müdürüyle yaşadığı tartışma sonucunda posta seyyarlığından atılan İsmail'in şu sözleri, 'intikam' planının içinin boş ve yalnızca bir hayal olduğunu göstermesi bakımından

önemlidir: *O gün gelecek, hem de gelecek. Göreceksiniz. Bak o zaman neler yapacağım onlara* (O. Kemal, 2003: 111).

İşten atılmanın verdiği öfkeyle bu sözleri dile getiren İsmail, gerçekten de o beklediği günün ne zaman geleceğini, devrin ne zaman ve nasıl değişeceğini, o gün geldiğinde neler yapacağını bilmez. Tüm bunları bilmediği hâlde öfkesini sözle ifade ederek kendini rahatlatır. Buna mukabil nereye gideceğini, orada neler yapacağını, döndüğünde ise neler olacağını düşünün ve somut bir şekilde ifade eden kişiler de vardır. *Suçlu* adlı romanın başkişisi Cevdet bunlardan biridir. Cevdet; okulu bırakır, sokaklarda gündelik işler yapar, bir gün babasına yöneltilen hırsızlık suçunu üzerine alır ve hapse girer. Bir avukat da ona yardım etmek ister; biraz araştırma yaptıktan sonra gerçek suçluları bulur, böylece Cevdet'i kurtarır. Ayrıca avukat, Cevdet'e yanında kalabileceğini ve onu okutabileceğini söyler. Ama Cevdet, bu teklifi kabul etmez. Kovboy hikâyelerine meraklı Cevdet'in hayali Amerika'ya gitmektir.

Amerika'ya gidecekti! Gidecekti, evet. Hiç kimse engelleyemeyecekti. O zaman en azından on yedi, on sekizinde olurdu. Belki de Jano gibi külüstür bir motosiklet uydurur, işe yarar hâle getirir, atlar, haydi... Hele yolda Yanık gibi bir de candan arkadaşına rastlarsa. İçini çekti. Şu Çingene Cevriye erkek olsaydı! Gözleri parladı. Cevriye erkek olsa, şimdi bile yolu tutabilirdi. Tutabilirdi, evet. Kız henüz on bir yaşındaydı ama mükemmel oyun oynuyordu. Birlikte yolu tutsalar, kendi ağız mızıkası çalar, o oynardı. Öyle öyle dünyanın parasını kazanır, Fransa'ya kapağı atar, orada da üç bacalı kocaman bir vapurla... Gözleri daldı. Ne memleketti şu Amerika be! İnsan oraya gitti mi, şıp diye büyü-yüverir, her istediği hemencecik oluverirdi! (O. Kemal, 2008: 9)

Amerika'da yaptığı kahramanlıklar sayesinde herkes bu cesur Türk'ü tanıyacak, ondan hayranlıkla bahsedecektir. Yıllar sonra cebi para dolu bir şekilde mahallesine döndüğünde vaktiyle onu değersiz ve aşağı gören insanlar şaşıracaktır. Böylece Cevdet kendisini utandıranları, utandırmayı başaracaktır: *Ben kimim biliyor musun? Cevdet! Ama beni Amerika'da hiç kimse bu adıyla tanımaz. Aslan Tomson derler bana. Gazeteler benden uzun uzun söz etti, okumadın mı?* (O. Kemal, 2008: 249). Hikâyenin başkişisi Cevdet, zayıf ve yetersiz gördüğü yanlarını, savunma mekanizmalarından ödünleme/telafi ile örtmeye çalışır.

Yalancı Dünya'nın Neriman'ı da zihninde bir kurtuluş planı kurar. Neriman, mutaassıp bir babanın hâliinden memnun olmayan kızıdır; onun için de kurtuluş İstanbul'a gitmektir. İstanbul'da çalışıp para kazanmayı hayal eder. Fakat en büyük hayali ise artist olmaktır: Bir gün iş çıkışı, İstiklal Caddesi'nde bir film yapımcısıyla karşılaşacak; yapımcı onun güzelliğinden etkilenecek ve ona başrol teklif edecektir. Ama Neriman, önce yüz vermeyecek; kaşlarını çatacaktır. Kurtuluş planları kuran Neriman, o büyük hayaline kavuştuğunda reddetmenin hazzını yaşayacaktır:

Hiç heyecanlanmam. Şaşırmam da. Şöyle bir süzerim yukardan aşağı, dudak bukerim. Ezilir karşımda, ezilir ezilir... Cevap bile vermeden yürürüm. Tabii, arımda o. Sağıma geçer, soluma, sonunda dayanamaz. Çünkü beni gökte ararken yerde bulmuştur. Tam, tam istediği tipim. Yalvarır, asılır, tekrar yalvarır. İstedğim parayı hemen verecektir. İstersem şu anda notere gidip mukavele yapabiliriz (O. Kemal, 2007: 4).

Ne var ki Neriman'ın bu büyük hayalinin gerçek hayattaki karşılığı birkaç figüranlık olur. Yoksulluktan, baskıcı babadan, yaşadığı kasabadan utanan ve bıkan Neriman bu kez kendisini daha başka sorunların içinde bulur. Dahası şöhret uğruna yaptıklarının ve yaşadıklarının 'gerekli' olduğuna inanır/inandırılır. Sonuç olarak Neriman'ın kaçış planı ve tabiatıyla muhteşem dönüşü gerçekleşmez. Hikâyenin sonunda Neriman, Ali Rıza isimli bir film teknisyeniyle evli ve aynı zamanda hamiledir. Neriman'ın geçmiş yaşantısını ve acı tecrübelerini bilen Ali Rıza, her şeyi kabullenerek ona yeni bir hayat sunar. Şöhret sahibi bir artist olma hayali kuran Neriman, bir konfeksiyon atölyesinde çalışmaya başlar.

Orhan Kemal'in eserlerinde bütün karakterlerin kurtuluş planları olumsuz sonuçlanmaz. *Bereketli Topraklar Üzerinde* adlı romanda da daha önce ifade edilenlere benzer bir kurtuluş planına, kaçış hayaline tanıklık ederiz. Bu romanda Yusuf, ırgatlık yapmak için Çukurova'ya

gider, çalışır, meslek öğrenir, para kazanır ve daha sonra memleketinin yolunu tutar. Yusuf'un değişimini ve her şeye rağmen kurtuluş planının işlediğini, dönüş hayalinin gerçek olduğunu Sivas trenini beklerken öğreniriz. Yusuf Çukurova macerasını ve 'muhteşem' dönüşünü, istasyon memuruna hitaben 'okura' şu şekilde anlatır:

[...] Ben Ç. Köyünden olurum. Bu Çukurova'ya siftah indik. Esasta üç arkadaşlık biz. Köse Hasan öldü fukara, sen sağ ol. Pehlivan Ali de bir orospu avradın uğruna çekti gitti, kaldım ben. Ben de açtım gözümü. Usta oldum. Niye? Şöyle bir vurdum zihnime, Yusuf dedim, köyden şehre ne demiye indin? İş güç sahibi olup, iyi kötü üçün beşin yoluna bakmak için. Köye varınca köylünü kendine güldürme. Ahdettim, duvar ustalığını belledim! (O. Kemal, 1964: 408)

Orhan Kemal'in "Piyango Bileti" başlıklı hikâyesi, buraya kadar sözü edilen kurtuluş planlarının ve kaçış hayallerinin en 'ilginç' örneğidir. Çünkü bu hikâyenin ironik bir tarafı da vardır. Henüz piyangodan para çıkmadığı hâlde çok fazla plan yapılır, üstelik henüz ortada olmayan para eşler arasında anlaşmazlığa neden olur. Şöyle ki, baştan sona hayal olan bu hikâyede Necdet, bir piyango bileti alır; çekilişten on beş bin çıksa dahi razıdır. İlk yapacağı şey, memurluktan istifa edip İstanbul'un yolunu tutmak ve bir lokanta açmaktır. Karı ve koca piyangodan para çıktığı takdirde neler yapacaklarını konuşurlarken paranın kimin adına yatacağı konusunda tartışmaya başlarlar. Necdet'in *elbette* kendi adına yatacağını söyleyince karısı sinirlenir. Tartışmanın devamında Necdet, paranın karısının adına yatmasına razı olur; böylece birbirlerine güzel sözler söylemeye başlarlar (O. Kemal 2003: 142).

Eserlerde görülen bu intikam duygusu, esasında kurmaca kişilerin psikolojik durumlarına dair bir gerçeği de gözler önüne serer. Şöyle ki, hikâyelerin hemen hepsinde kişiler, bir kaçış planı tasarlar; bir gün bambaşka biri olarak dönmek üzere gitmeyi kurtuluş yolu olarak kabul eder. Bu da onların hayal kurmayı ve ödünlemeyi birer savunma mekanizması olarak geliştirdiklerini gösterir. Yalnız *Yalancı Dünya* adlı eserde bir başka savunma mekanizması göze çarpar. Hikâyenin öne çıkan kişisi Neriman, savunma mekanizmalarından özdeşleşmeyi geliştirir; kendini, geleceğe dair beklentilerine uyan insanlarla, yani şöhret sahibi artistlerle özdeşleştirir. Kendisini gerçekte olduğundan farklı düşünen, gelecekte şimdikinden çok farklı bir hayata sahip olacağını düşünen Neriman'ın tavrını, psikolojik bir durum olan bovarizmle ilişkilendirmek de mümkündür.

Sonuç

Bereketli Topraklar Üzerinde, Ekmek Kavgası, Avare Yıllar, Kardeş Payı, Yalancı Dünya ve *Suçlu* başta olmak üzere Orhan Kemal'in eserlerinde birer duygu biçimi olarak utanma ve intikam temel izlek olarak öne çıkar. Yazarın ifadesiyle edebî metnin kurmaca dünyasında yer alan 'küçük' insanlar; yoksulluktan, fiziksel görünümünden, aile üyelerinin yapıp ettiklerinden utanan, kimi zaman utandırılan ve içinde buldukları şartlardan memnun olmayan kimselerdir. Onlar, hayatın en aşağı dehlizlerinde yaşamaya mecbur edildiklerini düşünerek kendilerini 'böcek' mecaziyla tanımlarlar. Orhan Kemal'in 'küçük' insanlarıyla ilgili şunu da söylemek gerekir: Yoksullukla mücadele eden ve bu mücadele uğruna türlü şeyler yapan insanlar yazar tarafından 'idealize' edilmez. Başka bir ifadeyle Orhan Kemal, karakterlerini kurgularken onları yoksulluğun ezici çaresizliği altında acı çeken insanlar olarak yaratırken okurun karşısına tamamiyle 'mağdur' bir kimlik çıkarmaz. Realist bir yazardan beklendiği gibi karakterlerini bir birey olarak tüm yönleriyle kavrar; zaaflarının ve çelişkilerinin üzerini örtmez.

Orhan Kemal'in 'küçük' insanların gözünde yoksul ama haysiyetli olmak gibi kabulleniş yahut boyun eğme yoktur; yoksulluk, mağlup edilmesi gerek bir rakip, ortadan kaldırılması gereken bir düşmandır. Bunun için de Orhan Kemal'in yarattığı 'küçük' insanların yoksulluktan kurtulmak için her zaman bir planı ve kaçış hayali vardır. Kurgusal kişilerin hayalleri ve arzuları, genellikle -herhangi bir 'dolayımlayıcı' olmaksızın- nesnenin/durumun doğası gereği oluşur. Başka bir deyişle bu kurgusal kişiler, maddi bakımından ulaşmak istedikleri gönencin gerçek sahiplerini kıskanmazlar, onlardan nefret etmezler. Öte yandan eserlerde bir akran despotizmi göz çarpar ve utandıran öznenin kimliği acımasız 'arkadaş' olarak belirginlik kazanır.

Bereketli Topraklar Üzerinde'nin Yusuf'u dışarıda bırakılırsa 'küçük' insanların kaçış planı yahut hayali İstanbul'a gitme üzerine kuruludur; aranan saadet ve beklenen refah oradadır. Ancak bu kişiler, giderken dahi dönmeyi düşünürler. Bu yönleriyle onlar, ne sılada mutlu olabilmiş ne de gurbette rahat edebilmişlerdir. Başka bir deyişle onlar, arafta kalmış kimselerdir. Kendilerini utandıran öznenen 'intikam' alma arzuları, yüreklerinde daima canlı dursa da gerçekleşmez; o insanları, yeni hâllerleriyle şaşırtmak ve cezalandırmak kendi içlerinde hayali olarak yaşadıkları hazdan ibarettir.

KAYNAKLAR

- ALBAYRAK, S. (2020). *Sosyolojik Süreçleri Edebiyat Üzerinden Okumak: Orhan Kemal'in Romanlarında Türkiye'de Toplumsal Yapı, İlişkiler ve Değişme*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi. İstanbul.
- ALTUNDAŞ, C. (2020). "Orhan Kemal'in Hikâyelerinde Suç ve Suçlu". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3), 379-401.
- ANTAKYALI, B. (2020). "Orhan Kemal'in Çikolata Öyküsünde Yoksulluğun İzi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 136-147.
- BASMACI, P. (2021). "Şahsiyet Dizisinin Adalet ve İntikam Kavramları Üzerinden İrdelenmesi". *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14(4), 1820-1843.
- BEZİRCİ, A. (1984). *Orhan Kemal*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- FETHİ NACİ. (1976). *Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- GIRARD, R. (2020). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜRBİLEK, N. (2021). *Sessizin Payı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KAFKA, F. (2019). *Dönüşüm*. İstanbul: Can Yayınları
- KANTER, B. (2020). "Orhan Kemal'in Romanlarında Göç Merkezi Olarak Kentler ve Kültürel Araf". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60(1), 331-346
- ORHAN KEMAL. (1964). *Bereketli Topraklar Üzerinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ORHAN KEMAL. (2003). *Ekmek Kavgası*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- ORHAN KEMAL. (2006/1). *Avare Yıllar*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ORHAN KEMAL. (2006/2). *Kardeş Payı*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- ORHAN KEMAL. (2007). *Yalancı Dünya*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ORHAN KEMAL. (2008). *Suçlu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ÜÇER, M. B. (2020). *Orta Sınıfın Utancı: Duygu Sosyolojisi Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Toplumsal Değişme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi. İstanbul.
- YAKIŞTIRAN ÖZAYDIN, B. (2020). "Orhan Kemal'in Hayatını Otobiyografik Romanlarından Okumak". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(3), 355-378.
- YILMAZ, S. (2012). "Her İletişim Bir Mahremiyet İhlalidir ve Her Mahremiyet İhlalinin Bir Haber Değeri Vardır". Editör: Hüseyin Köse, *Medya ve Mahrem* içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- YILMAZ, S. (2019). "Etik Bir Değer Olarak Utanç Duygusu İnsan Olmanın Dayanılmaz Sessizliği". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 623-642.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör.
Uğur DİNÇ

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Polatlı Fen-Edebiyat Fak.
Tarih Böl.

ugur.dinc@hbv.edu.tr

 0000-0002-4439-4510

 10.56387/ahbvedebiyat.1246640

Gönderim Tarihi: 02.02.2023

Kabul Tarihi: 27.04.2023

Alıntı: DİNÇ, U. (2023) “
OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR
TOPLUMSAL GÖZETİM VE
DENETİM ARACI OLARAK 1880
HAPİSHANELER NİZAMNAME
LAYİHASI”. *AHBVÜ Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, (8), 75-87.

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR TOPLUMSAL GÖZETİM VE DENETİM ARACI OLARAK 1880 HAPİSHANELER NİZAMNAME LAYİHASI

ÖZ: 1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası Osmanlı Devleti'nin modern dönemdeki hapishane teşkilatının temel metnidir. Modern Osmanlı hapishanelerine şimdiye dek tarih yazımında genellikle modernleşme paradigmasından bakılarak bunların modern hapishane olmakta ne kadar başarılı sayılabilecekleri sorusu sorulagelmıştır. Ancak bu perspektif Osmanlı hapishanesini gerçekten anlamayı imkânsız kılmaktadır. Bunun yerine, modern burjuva disiplin toplumunun temeli olan hapishaneye Osmanlı bağlamında da uluslararası burjuva toplumuyla bütünleşme sorusu üzerinden bakılmalıdır. Keza bu bağlamda geleneksel Osmanlı elitleri olsun, mahalli topluluk dayanışması temelindeki eski Osmanlı sosyal yapısı olsun, uluslararası burjuvazi ile ilişkili modern Osmanlı bürokrasisince nasıl bir süreç içinde ve ne şekilde yerinden edildikleri de analiz edilmelidir. Bu makale çalışmasında, bu konudaki kurucu yasal metinlerden biri olan 1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası üzerinden işte tam da bu tür bir inceleme ve analize girilmektedir. Bu çerçevede öncelikle Michel Foucault'nun Batılı orijinal bağlamdaki analizine dayalı bir şekilde çok kısa teorik bir giriş yapılmakta, ardından 1880 Hapishaneler Nizamname Layihası'nın ilginç kabul ve resmîleşme süreci anlatılmakta, sonra da nizamname layihasının söz konusu analizi yerine getirilmektedir. Bu analiz çerçevesinde üç ana unsur dikkat çekmektedir: layihada hapishane temelli gözetleme ve disiplinin teorik olarak kurulması, sosyal güvenlik devletinin temelini atılması, modern kapitalist çalıştırma sisteminin yerleştirilmeye çalışılması. Bu modern disiplinler metnin Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılıp ciddi şekilde uygulama konmaya çalışılmış olması da söz konusu dönemin mahiyeti hakkındaki popüler ve tarihyazımsal önkabulleri sorgulamaya bizi itmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Osmanlı Hapishanesi, Modern Burjuva Toplumu, 1880 Tevkifhaneler Ve Hapishaneler Nizamname Layihası, Michel Foucault, Tarih Yazımı.

THE 1880 PRISON REGULATION MEMORANDUM AS AN INSTRUMENT OF SOCIAL SURVEILLANCE AND CONTROL IN THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT: The 1880 Regulation Memorandum for Detention Houses and Prisons is the basic text for the organization of the modern prison in the Ottoman Empire. Modern Ottoman prisons have usually been viewed from the modernization paradigm in history writing until now, and the question of how successful they can be considered in being modern prisons has been asked. However, this perspective renders a real understanding of the Ottoman prison impossible. Instead the prison, which is the basis of the modern bourgeois disciplinary society, should be viewed in the Ottoman context, too, through the question of integration with the international bourgeois society. Likewise, the issue of the process and way whereby not only the traditional Ottoman elites but also the old Ottoman social structure based on local communal solidarity were replaced by the modern Ottoman bureaucracy associated with the international bourgeoisie should be analysed within this context. This is the exact kind of study and analysis that is attempted in this article on the basis of the 1880 Regulation Memorandum for Detention Houses and Prisons, which is one of the founding legal texts on this subject. Within this framework, firstly, a very short theoretical introduction is made based on Michel Foucault's analysis in the original Western context, and then the interesting process by which the 1880 Prison Regulation Memorandum was adopted and officialised is recounted, and finally the said analysis of the regulation memorandum is conducted. Within the scope of this analysis, three main components are noticeable; the theoretical establishment, within the memorandum, of prison-based surveillance and discipline; the laying of the foundations of the social security state; and the attempt to establish a modern capitalist employment system. The fact that this modern disciplinary text was written up and was intended to be seriously put into practice during the reign of Sultan Abdulhamid II obliges us to question the popular and historiographic presuppositions about the nature of the period in question.

Keywords: Modern Ottoman Prison, Modern Bourgeois Society, 1880 Regulation Memorandum For Detention Houses And Prisons, Michel Foucault, History Writing.

Giriş

Modern toplumsal gözetim ve denetim 19'uncu yüzyıl başlarında öncelikle kuzeybatı Avrupa ve ardından gittikçe yeryüzünün geri kalanında *uluslararası burjuvazi* tarafından tesis edildi. Bu toplumsal kontrolün odağı ise, birazdan daha net şekilde açıklanacağı üzere, *modern hapishane kurumu* idi. 18'inci yüzyıl sonu ve 19'uncu yüzyıl başının iki büyük devrimi —Fransız ve Sanayi devrimleri— artık Yeni Çağ'daki mutlakiyetçi krallar ve onların saray erkânı yerine sermayedar (*kapitalist*) zenginlerin egemenleşmesini beraberinde getiriyordu. Bu yeni egemen sınıfın şehirli tüccar ve banker kökenleri sebebiyle onlara “burjuvazi” demek âdet olmuştur. Bu makale çalışmasında burjuvazinin ayrıntılı tanımı ve taksimine girilmeyecek, orta dereceli, yüksek, büyük burjuvazilerin aralarındaki nüanslara bakılmayacak olmakla beraber “uluslararası burjuvazi” tabiriyle bu sınıfın hem geneli hem de özellikle onun daha nüfuzlu, üst tabakası kastedilecektir. Bu noktada şuna da dikkat çekmek gerekir ki bu yazıda ele alınan dönemde bir Osmanlı burjuvazisinden söz etmek tam olarak mümkün olmadığından, burjuvazi kavramıyla “uluslararası burjuvazi” kastedilmektedir. Aşağıda bazı yerlerde “uluslararası” kelimesi kullanılmayıp sadece “burjuvazi” dense bile, ima edilen daima uluslararası burjuvazidir ki o, Osmanlı Devleti'ni öncelikle kuzeybatı Avrupalı devletlerin bürokrasisi ve siyasi yetkilileri eliyle ve sonra da Osmanlı Devleti'nin kendi bürokratları üzerinden etkilemekte ve hatta büyük ölçüde şekillendirmekteydi.

Bu noktada “modern hapishane kurumu” kavramı üzerinde biraz durmak gerekecektir. Mahbes veya zindan gibi isimler verilen ve Yakın Çağ'dakine zıt olarak daha önceleri çok daha seyrek ve kısıtlı kullanılan eski hapsetme yerlerinden ve eski hapsetme uygulamalarından çok ayrı ve çok daha ileri bir durum olan modern hapishane kurumu modern toplumsal gözetim ve denetimdeki yeri bakımından en meşhur ve standart belirleyici şekilde Michel Foucault tarafından, bilhassa onun bu konudaki monografında, Türkçede daha ziyade “Hapishanenin Doğuşu” adıyla tanınan eserde incelenip analiz edilmiştir.¹ Şimdi burada ayrıntıya girmeksizin, Foucault'nun söz konusu eserde ele aldığı bazı başlıca noktaların üzerinden geçerek söze başlanmaktadır. Aslında şu da söylenebilir ki modern hapishanenin öncüsü olan hapishane benzeri kurumlar Yeni Çağ'da ve 18'inci yüzyıldaki Aydınlanma döneminde geliştiler (Roth, 2014: 128-31). Fakat Foucault'nun haklı olarak vurgulayıp ele aldığı üzere, bunlardan çok daha önemli olarak, bilhassa 18'inci yüzyılda bazı teorik gelişmeler ve disiplinle ilgili diğer bazı kurumlardaki gelişmeler vuku buldu. Asıl bu diğer gelişmelerin bir araya gelişi 19'uncu yüzyıl başlarında bir anda modern hapishanenin doğuşunu sağlayacaktı. Teorik gelişmeler içinde dışarıya kapatılmış olan kurumlar —özellikle askerlik ve eğitim ve de sağlık kurumları— ve onun tabiriyle “panoptisizm” denebilecek olan toplumu gözetleme ilkesi ana çizgiyi oluşturuyordu. Daha önce böylesi kapalı kurumlarda son derece sınırlı boyuttaki topluluklara uygulanan yoğun disipline etme usulleri Yeni Çağ'dan itibaren artık toplumun geneline yayılıyordu (Foucault, 1995: 209-10). Artık eskisi gibi az sayıdaki belirli kanunlara uyularak yöneticilerin öfkesinden ve sosyal dışlanmadan kaçınmak da mümkün değildi, çünkü artık burjuva toplumuna ait, sürekli değişen “normları” takip edip onlara uyum sağlamak, böylece “anormal” olmaktan kendini sürekli kurtarmak gerekiyordu (Foucault, 1995: 183). Burjuvazinin ekonomik “üretim” kaygılarından dolaıydı ki eski hükümdarların “hükümdarlık” tipindeki kesip atıcı yönetim ve cezalandırma metodu değil de artık modern “disiplin” lâzım görölüyordu (Foucault, 1995: 208). Ancak hapishanede mahpusların çalıştırılması genel sosyal kontroldeki gibi üretim için değil, burjuvazi emrindeki disipline alıştırmak içindi (Foucault, 1995: 242). Nihayet, modern hapishanenin genel bir ayırıcı niteliği şudur ki her ülkede daima bir hapishane ıslahatı çabası vardır, ama bu çabada hiçbir zaman önemli bir değişiklik olmaz. Nitekim hapishane kurumuna dair yakınmalarda işin başlangıcından beri hiçbir genel farklılık görülmemiştir; 19'uncu asırdaki eleştiriler neler idiyse, 20'inci asırdakiler de tamamen bunların özdeşiydi (Foucault, 1995: 270). İşte bu son nokta

¹ Orijinal eser için bkz. Foucault, 1975; İngilizce çeviri için Foucault, 1995; Türkçe çeviri için Foucault, 1992. Kitabın birinci derecedeki ismi Fransızcasıyla “Gözetlemek ve Cezalandırmak (*Surveiller et Punir*)” ve meşhur, yerleşik İngilizce tercümesiyle “Disipline et ve Cezalandır (*Discipline and Punish*)” idiği hâlde Türkçe tercümesine nedense orijinal eserin ikincil başlığına (“*Naissance de la Prison*”) uygun olarak “Hapishanenin Doğuşu” diye isim verilmiştir. Bu yazı için söz konusu İngilizce tercüme kullanılmaktadır.

modern Osmanlı hapishanelerine dair tarihsel literatür için ve dolayısıyla bu yazı için bilhassa can alıcıdır.

Hapishaneler Nizamname Layihası'nın İlan Ediliş ve Yürürlüğe Giriş Süreci

1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamnamesi en baştan itibaren mümkün olduğu kadar uygulanmakla beraber uzun bir müddet boyunca resmî bir layiha olarak kaldı. Biraçdan açıklanacağı üzere, layiha ancak 1917 yılında tam bir resmîyete kavuştu. Layihanın tarihi rika el yazılı belgede Hicrî 11 Cumadilahire 1297 ve Rumi 8 Mayıs 1296 olarak yazılmıştır (Devlet Arşivleri TFR 1:1). Ancak söz konusu hicrî tarih Türk Tarih Kurumunun çevrimiçi tarih çevirme kılavuzuna göre² 9 Mayıs 1296'ya tekabül etmektedir. Belgedeki Rumi tarihi esas alırsak, nizamname layihası gerçekte 8 Mayıs 1296 ve dolayısıyla 20 Mayıs 1880 tarihidir. Daha sonraki matbu belgeye baktığımızda ise bu tarihe ilaveten, nizamnamenin resmen yürürlüğe giriş tarihini görüyoruz (Devlet Arşivleri DHMBHPSM 31:82). Asıl nizamname layihasına ek olarak tutuklulara verilecek yemekler hakkında bir nizamname verildikten sonra bu tarih belirtilmektedir. Sultan Mehmed Reşad ve diğer büyük devlet ricalince imzalanmış belgeye göre “işbu layiha-i nizamiyyenin mevki-i mer'iyete” konulması ve “nizamat-ı devlete ilavesi” hicrî olarak 29 Safer 1336 ve Rumi olarak 15 Kânun-ı Evvel 1333 tarihidir. 15 Aralık 1917'ye denk gelen bu tarih yine Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu'na göre 1 Rebiulevvel 1336 hicrî tarihine tekabül etmelidir. Başka bir deyişle, hicrî tarihte yine 1 günlük bir uyuşmazlık vardır. Ancak eğer düşünülürse ki hicrî takvim ayın hareketlerine dayalı nasıl bir ilerleyiş tarzına sahiptir ve nitekim günümüzde de hicrî tarihleri belirlemede nasıl hep birer günlük anlaşmazlıklar yaşanmaktadır, o zaman görülür ki bu yadırganacak bir durum değildir. Diğer taraftan, 1880 Hapishaneler Nizamname Layihası *Ceride-i Mehakim*'de Rumi 1296 yılına ait 45'inci sayıdan itibaren birkaç sayıda birkaç parça hâlinde yayımlandı (*Ceride-i Mehakim*, 45:355-7). Bu ilk parçanın yayımlanışı Hicri 9 Cumazilahire³ 1297 ve 6 Mayıs 1296 tarihliydi ki bunlardan ikincisi, Rumi olanı 18 Mayıs 1880'e denk düşmektedir,⁴ yani yukarıda geçen ilk arşiv belgesinin iki gün öncesine.

1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası'nın uygulanması ve resmîyette yürürlüğe girmesi konusu ilginç bir karmaşıklığa sahiptir. Layihanın Osmanlı Devleti için öncü rolünü vurgulayan Kent F. Schull biraz hatalı görünen bir şekilde şunu yazar ki bu belge padişah iradesiyle hiçbir zaman kabul edilmemiş olup gayri-resmî şekilde uygulanmıştır (Schull, 2014: 47). Gültekin Yıldız da belirtir ki uluslararası alanda Osmanlı Devleti'ne zorluk çıkarmaması amacıyla bu belgeye “padişah iradesiyle resmîyet kazandırılmamış” idi (Yıldız, 2012: 380). Diğer taraftan, Schull şunu da belirtir ki İttihat Terakki Fırkası ve Hapishaneler Müdüriyeti 1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamnamesi'ni 24 Nisan 1917'de onaylayarak devletin bütün hapishanelerine dağıttı ve resmîleşme bu şekilde sağlandı (Schull, 2014: 57). Ancak aslında yukarıda söz edilen, 15 Kânun-ı Evvel 1333 ve dolayısıyla 15 Aralık 1917 tarihli olan matbu kitapçık şeklindeki belgeye göre padişah iradesiyle nizamnamenin daha da resmî bir geçerlik kazanması sağlanmış oldu. Burada anılan tarihle beraber Mehmed Reşad imzasıyla şöyle denmektedir: “İşbu layiha-i nizamiyyenin mevki-i mer'iyete vaz'ını ve nizamat-ı devlete ilavesini irade eyledim”. Bu irade ifadesiyle kast edilen sadece bu toplam metnin sonuna ilave edilmiş “Mevkufine Verilecek Me'külât Hakkında Nizamname” değil, metnin tamamı olmalıdır; çünkü bu ikisi beraber, aynı kitapçığı oluşturmaktadırlar ve Hapishaneler Nizamnamesi kitapçığının asıl kısmını, çok daha büyük kısmını meydana getirmektedir. 1917 Aralık ayındaki bu resmî kitapçığının tam ismi şudur: “Memalik-i Mahruse-i Şâhânedede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyyelerine Dair Nizamname Layihası”. Kitapçığının sonundaki söz

² <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim tarihi: 29.01.2023). Daha sonraki tarih çevirmelerde de aynı internet kaynağı kullanılmıştır. Farklı erişim tarihi olmadıkça bu kaynak tekrar belirtilmeyecektir.

³ “Ülâ/evvel” ve “âhire/âhir” kelimeleriyle biten bu iki ay ismi hakkında dilimizde epey karmaşa mevcuttur. Mesela “Cemaziyelahir” (ve diğer ay için “Cemaziyelevvel”) okunuşu da çok yaygındır. Bu yazıda normalde “Cumadilahire” imlası kabul edilmekle beraber Arap harfli orijinal metindeki imlaya uyum amacıyla burada tek harf değişikliğiyle “Cumazilahire” şekli kullanıldı.

⁴ <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim tarihi: 29.01.2023). Hicri tarihlendirmede ise yine bir günlük fark bulunmaktadır.

konusu cümleden anlaşılmaktadır ki söz konusu tarih itibarıyla bu “layiha” artık padişah “iradesi” gereği resmî olarak da yürürlüktedir. Bu tarihten önceki 37 yıl boyunca ise ilginç bir şekilde layiha bir padişah iradesiyle kabul edilmeden uygulanmaya çalışılmıştır.

Layihanın bu kadar uzun bir süre padişah iradesiyle resmen yürürlüğe girmeyişi “devleti diplomatik alanda bağlamaması” içindi (Yıldız, 2012: 380). Daha net olarak, bu şekilde şu amaçlanıyordu ki “büyük devletlerin Osmanlı hapisanelerine müdahalesine resmî zemin” sağlanmasın (Yıldız, 2012: 390). Ancak 1917’de, söz konusu büyük devletlere zaten en sert şekilde cephe alındığı ve I. Cihan Harbi kapsamında büyük bir savaş verildiği esnadadır ki söz konusu resmîleşme sağlanabilmiş oldu. Bununla beraber, bu temel resmî belge “nizamname layihası olarak adlandırılmış olsa da fiiliyatta idare tarafından dikkate alınmış”, böylece daha 1880’lerden itibaren resmî belgelerde nizamnameden söz edilerek onun esas alınması istenmişti; fakat yine de o hiçbir zaman metnin kendisinde öngörüldüğü şekilde doğru düzgün uygulanmadı (Yıldız, 2012: 390).

Nizamnamenin hiçbir zaman metinde farz edildiği şekilde yerine getirilmemesine dair işte bu noktada Michel Foucault’nun izahatını hatırlamak gerekecektir: Eleştirilen unsurların içinde özellikle mesela tekrarlı suçluluk (İngilizce çeviride “recidivism”) ve bununla hemen hemen anlamdaş olarak suça yatkınlık (İngilizce çeviride “delinquency”) aslında birer “başarısızlık” olmayıp zaten hapisane yoluyla kasten üretilmektedir; çünkü bunların pek çoğu ve özellikle suça yatkınlık olgusu kendi toplumsal egemenliğini kurma yolunda uluslararası burjuvaziye büyük faydalar sağlamaktadır (Foucault, 1995: 272 vd.). O hâlde, bizim de Osmanlı tarihçiliğinde Osmanlı Devleti’ndeki hapisane kurumunun başarısızlığından dem vurmamız yersizdir. Zaten yeryüzünün hiçbir ülkesinde hiçbir zaman hapisane ile ilgili mevzuat ve hapisaneye dair sözde idealist esaslar uygulanmadılar ve uygulanamazlar; çünkü hapisanenin kendi mahiyeti gereğince, mantıksal olarak bu imkansızdır. Son derece modern bir yasal belge olan 1880 nizamname layihasının içeriğini aşağıda analiz ettikçe bu temel mahiyeti ve mantıksal durumu Osmanlı örneği üzerinde de daha net görebileceğiz.

Nizamname Layihasında Gözetleme ve Kontrol

Hapisane bizatihi mahiyeti itibarıyla en yüksek seviyede güvenlik önlemlerini ve dolayısıyla hapsettiği kişilere karşı azami gözetleme ve kontrolü gerektirecekti. Zira hapisane cezası esaretin en yoğun şeklidir, kapalı esarettir. En doğaldır ki uzun süre bir yerde zorla tutulan kişiler oradan kaçmayı veya oraya zarar vermeyi istesinler, özellikle eğer bunların teoride tamamı ve uygulamada pek çoğu gerçekten agresif ve suça meyilli kimseler iseler. Ancak bu, burjuvazinin hapisane üzerindeki amaçlarına dair analizimizden bir şey eksiltmez, çünkü pek çok alternatif arasında burjuvazi bu ceza yöntemini ısrarlı bir şekilde seçtiyse, demek ki tam da onun bu mahiyetinden dolayı seçmişti.

1858 Ceza Kanunu’ndan sonra, 19’uncu yüzyılda Osmanlı Devleti’nde kurulmakta olan, hapisane temelli modern disipline dair başlıca ikinci yasal metin, tahmin edilebileceği üzere, 1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası’dır. Osmanlı Devleti’nin sonuna ve Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar devletin temel hapisane ve tutukevleri mevzuatı olarak kalacak bu belge bize göstermektedir ki Osmanlı Devleti bu dönemde Batı’daki hapisaneyi ve onun etrafındaki disiplini Osmanlı “memleketlerine (memaligine)” taşımaktadır, her ne kadar ki uygulamada elbette belirli bir yavaşlık olacak idiyse de. Böylece şimdi sıra bu belge üzerindeki bir analize geldi. Aşağıdaki bu analiz ve yorum sırasında daha net görüleceği üzere, yabancı burjuvazi ve bürokrasiler “medenileştirme” adı altında, daha doğrusu bu *bahane* altında, Osmanlı Devleti’ne burada kendi ahalisi üzerinde bir disiplin sistemi oluşturtuyordu. İktisadi ve cezai yasamadaki önlemlerle beraber bu disiplin elbette Osmanlı bürokrasisinden de ziyade uluslararası burjuvazinin çıkarları içindi.

Nizamname layihasının birinci maddesinde hapisane sisteminin yaygınlaşmasına dair temel ilkeyi görüyoruz: “Her kaza ve liva ve vilayet merkezinde” artık mutlaka hem bir tevkifhane hem de bir hapisane olmak zorundadır. Dolayısıyla, uluslararası burjuva disiplin sistemine girmeyi artık kabullenmiş olan ve görüldüğü kadarıyla buna karşı pek bir itirazı

bulunmayan Sultan II. Abdülhamid yönetimi artık ülkenin her yerine hapishaneleri yayarak bunları ceza sisteminin temeli hâline getirmeye karardır. Öyle görünmektedir ki hükûmetin ve padişahın tek çekincesi bu sistemi uygulamaya değil, uyguladığında hesaba çekilmeye karşıdır. Bu yüzden ki layiha onlarca yıl boyunca bir yandan aslında uygulanacak, fakat diğer yandan resmiyete konmayacaktı, çünkü devlet şunu istemiyordu ki büyük Avrupalı devletlerce nizamnameye dayanarak sigaya çekilip yaptırımlara tabi tutulacak olsun.

Ceza ve hapishane çeşitlerini ortaya koyan üçüncü ila sekizinci maddelere ve bunlarda tanımlanan hapishane-i umumiye ve kürek cezasına özellikle dikkat kesilmek gerekecektir. Layihanın ikinci maddesi tevkifhane (tutukevi) ve hapishane farkını bugün hâlâ mevcut olan hâline benzer şekilde ortaya koyarken üçüncü ve beşinci maddelerde ceza süreleri ve çeşitleri ayırımı yapılmakta ve beşinci maddede ilginç bir şekilde "kürek cezası" tabiri kullanılmaktaydı. Üçüncü maddeye göre kaza hapishaneleri küçük dereceli suçlar olan kabahatler ve orta dereceli suçlar olan cünhaların üç aya kadar hapis cezası gerektirenleri içindi. Sancak hapishanelerinde ise o sancak ahalisinden öyleleri tutulacaktı ki bunlar üç yıla kadar cezaya mahkum edilmişlerdi. "Merkez vilayet hapishaneleri" ise nizamnamenin ifadesine göre tam olarak üç senelik hapis cezası bulunanlara ayrılmıştı. Ancak daha sonraki, beşinci maddeden öyle anlıyoruz ki aslında burada "tam üç sene" değil de üç ila beş sene arası kast edilmektedir. Söz konusu beşinci madde yukarıda geçen kaza ve sancak (liva) ve vilayet hapishanelerine ilaveten dördüncü bir hapishane türünü ortaya koyuyordu: hapishane-i umumi. Beşinci maddeye göre bütün vilayetlerde değil, sadece "münasip mahallerde" bulunacak olan hapishane-i umumiler "umum vilayatta beş seneden ziyade kürek cezasıyla mahkum olanlara mahsus" idiler.⁵ Nitekim yedinci madde kürek cezasıyla bu en ileri hapishane türü arasındaki ilişkiyi pekiştirerek şöyle diyordu: "Kürek cezasıyla mahkum olanlar umumi hapishanelere gönderilecektir." Sekizinci madde ise "kürek cezası" için ayrılmış umumi hapishanelerin hapishaneler içindeki yüksek güvenlikli özel yerini ortaya koyuyordu: Bu hapishaneler arasında mahpusların nakli ancak Adliye Nezaretinden gelecek yazılı bildirim (iş'ar) ile mümkün olabiliyordu. Başka bir deyişle, eski Osmanlı ceza sistemindeki kürek cezası yeni hapishane cezasının beş seneden uzun olanına denk olarak nizamname layihasında bir defa daha vurgulanıyordu.

Nizamname layihasında kürek cezasının varlığı ve bunun "hapishane-i umumi" ile ilişkisi ilk başta görünebileceğinden daha anlamlıdır. Kürek cezası Kur'an'a dayalı İslam yasasında ve bunu detaylandıran klasik fıkhıta mevcut değildir. Nitekim bu ceza şekli 19'uncu yüzyıldan çok önceki orijinal hâline nispetle şöyle tanımlanmaktadır: "Osmanlı donanmasının insan gücünü karşılamak üzere XVI. Yüzyılda ihdas edilen bir ceza" (İpşirli, 2019: 112). Muhtemelen öncelikle İspanya'da ortaya çıkan ve Venedik devletinde de kabul edilen (İpşirli, 2019: 113), Akdeniz havzasındaki ülkelere ait bu cezanın varlığı daha Yeni Çağ üzerinden bize şunu gösterir ki teoride tamamen İslam şeriatına dayanmakla beraber uygulamada özellikle "tazir cezası" başlığı altında Osmanlı Devleti kendine has bir yasal sistem oluşturmuştu. Tazir cezasının akademik bir tanımı şu şekildedir: "Had ve kısas cezaları dışında yöneticinin veya hâkimin takdirine bırakılan ceza" (Başoğlu, 2011: 198). Dikkat edilecek olursa, "yönetici veya hâkimin takdiri" denilince, Kur'an'daki asıl İslam yasası yanında ve keza İslâm âlimi ve dolayısıyla "din adamı" olan hâkim yanında öyle olmayan, yani "laik" olan yöneticiye de yasal tasarruf hakkı verilmiş olunuyordu. Yine de bu Osmanlı yasal sistemini elbette hiçbir şekilde modern Batılı Aydınlanma laikliği ile karıştırmamak gerekir, fakat durum yine de çarpıcıdır ve bize geleneksel Osmanlı hukukuna dair kabullerimizi sorgulatmalıdır. Açık ve net bir şekilde, Osmanlı yönetimleri —ve muhtemelen Emevilerden beri bütün Müslüman saltanat hanedanları— 19'uncu yüzyıldan önce de uygulamada İslam yasasını geniş şekilde delmekteydiler ve bunu çeşitli teorik hilelere, özellikle hükümdarın "tazir" hakkı doktrinine başvurarak meşru göstermekteydiler. Bu yüzden ki 19'uncu yüzyılda Osmanlı Devleti'ne laik burjuvazinin yasal zihniyeti ve onunla ilişkili uluslararası disiplin çarkı gelirken Osmanlı yöneticileri bunu İslam yasasına güya uydurup meşru göstermekte o kadar da zorluk çekmiyorlardı. Hele hele her

⁵ İstanbul Sultanahmet'teki ilk hapishane-i umumi, ki daha nizamnameden birkaç yıl önce 1871'de açılmıştı, bunların ilk örneğiydi. Mesela bkz. Schull, 2014: 45; Yıldız, 2012: 267 vd.

siyasi görüşten aydınlarımız arasındaki şu kanaat ki Osmanlı Devleti sonuna kadar bir şeriat devleti olarak kalmış da bu durum Cumhuriyet döneminde değişmiş, işte bu daha da ileri bir tarihsel kavrayış ve bilgi eksikliği olup son iki yüzyıllık tarihimizi anlamaktan bizi kesinkes alıkoymaktadır. Keza gerçekte Osmanlı elitlerinin uluslararası burjuvazi ile, kökü tarihsel geleceğe dayalı, çıkar birliği varken ve uluslararası burjuvazinin ülkeye girişi bu sayede mümkün olabilmişken, ülkemizin aydınlarının ve hatta tarihçilerinin hayal âleminde uluslararası burjuvazi kendi kanunlarını ya kendi zorbalığıyla dayatmış ya da diğer, sempatik bir bakış açısından, kendi kudret ve haşmetiyle aydınlık zihinlere nakşedip kabul ettirmiş gibi görülmektedir.

Bürokrasinin ve onun üzerindeki uluslararası burjuvazinin emrindeki memurlardan biri olan hapishane müdürünün, bugün hâlen olduğu gibi ilk hapishane nizamnamesinde de, bir sosyal kontrol “vazifesi” vardı. Nizamname layihasının 15'inci maddesinde müdür ve diğer hapishane memurları arasındaki hiyerarşi oluşturulduktan sonra 16'ncı maddesinde onun işte bu görevi şöyle açıklanır: Öncelikle hapishanenin inzibat işlerini sağlayacaktır. İkincisi, yiyeceklerle dair kuralları uygulayacaktır. Üçüncüsü, mahpuslardan öylelerini seçecektir ki onlar “hapishane hizmetinde kullanılabilir” niteliktedirler. Dördüncüsü, mahpusları kanunlar ve yönetmeliklere göre sınıflandıracaktır. Nihayet beşinci olarak, mahpusların hapishaneye giriş ve çıkışlarını düzenleyecektir.

Şaşırtıcı değildir ki uluslararası kapitalist disiplin altında, bu disiplinin temeli ve en yoğunlaşık yeri olan hapishane kurumunda, müdürün birinci vazifesi inzibattır, hapishanenin içindeki insanları zaptetmektir, gözetim ve denetim altında tutmaktır, onlara disiplin vermektir. İkinci görevi de şaşırtıcı değildir ve gayet manidardır: Mahpusların yeme içmeleri de onun sorumluluğundadır. Onların yemesini de kontrol edecektir. Hapishane müdürünün hapishanedekiler üzerindeki gözetim sorumluluğu, ki bu kanunlar ve nizamnameleri yazan bürokrasi ve yazdıran uluslararası burjuvazi ve yabancı bürokrasiler tarafından bu ona verilmiştir, bir “sosyal devlet” unsurunu da içermektedir. Onun gözetim işlevi sadece gözetleyip zaptetmekten ibaret değildir, ayrıca bir sığır veya davar sürüsünün yeme-içmesinden de sorumlu olan bir hayvan çobanı gibi, gözetimindeki kişileri gütmek ve onlara rehberlik etmekten ve dolayısıyla onların yeme içmelerini de kontrol edip düzenlemekten sorumludur. Gözetip bakma ve gözetleyip zapturapt altında tutma birbirinden ayrılmamaktadırlar, bir bütün oluşturmaktadırlar.

Hapishane müdürünün üçüncü ve dördüncü görev maddeleri de onun sosyal kontrol ve disiplinindeki işlevini daha ileri bir düzeyde açıklamaktaydı. Nasıl ki burjuvazi hapishane dışında da insanların emek gücünü organize edip kendi çıkarları için kullanıyorsa, burjuvazinin hapishanedeki birinci adamı olan hapishane müdürü de hapishane içinde bir emek organizasyonu yapacaktı ve hapishane için, yani aslında onun efendisi olan uluslararası burjuvazi için ve dolayısıyla ulusal-mahalli bürokrasi için hapishanede kalanların emek gücünü hizmete sokacaktı. Hapishane müdürü bütün bu görevlerini yerine getirirken, nizamnamenin 16'ncı maddesindeki dördüncü görev maddesinde (“rabian” denerek) belirtildiği üzere, tablolar yoluyla tasnifler yapacaktı. Foucault'nun söz ettiği, 18'inci yüzyılın büyük yeniliklerinden ve sosyal kontrol teknolojilerinden olan tablolarla mekanda tasnif yöntemine (1995: 148-9) başvuracaktı. İnsanları mekanda teker teker sayıp tablolar yoluyla onlar üzerinde tam kontrol ve disiplin sağlama artık Osmanlı Devleti'nde de bir temel organizasyon ilkesi oluyordu. İnsanların cansız nesnelere gibi sayılıp güdülmekleri veya bunun çok daha küçük bir ölçekte olduğu eski düzen büsbütün sona eriyordu.

Böylece, artık burjuvazinin ince ince hesaplı kontrol ve disiplin düzeni temel ilkeydi. Doğrudur ki insanları bu şekilde nesneleştirme ve böylece burjuvazinin çıkarlarına üstün hizmet etme yönünde Osmanlı Devleti daima eksik kaldı. Fakat nihayetinde zaten kimse iddia edemez —ve burada da edilmiyor— ki uluslararası burjuvazinin sosyal kontrol ve disipline dair planları ve ümitleri sadece Osmanlı Devleti'nde değil, herhangi bir ülkede eksiksiz uygulanabilirdi. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nde olsun, Fransa ve Avrupa'da olsun, eksiksiz uygulama mümkün olmadı diye, burjuva kontrol ve disiplinini genel anlamda hayata geçirilmemiş bir fantezi gibi göstermeye çalışmak da elbette mantığa sığmaz bir mugalatadan ibaret olur. Foucault'nun daha sonra izah ettiği üzere, uluslararası burjuvazinin hapishane üzerinden olan toplumsal

disiplin planları ve bunlara benzer diğer bazı girişimleri birer “açık seçik program”dırlar, o yüzden bunları Weber’inki gibi “ideal tipler” ile karıştırmamak gerekir; fakat elbette bu programlar her zaman burjuvazinin istediği gibi uygulanabilmiş ve uygulanabilecek değildir, zira “işler hiçbir zaman planlandığı gibi yürümez” (1991: 80). Uygulanabildiği kadarı daima uluslararası burjuvazinin çıkarları için, onun emrindeki disiplin toplumu için, yeterli veya en azından en yüksek derecede “gerekli” olagelmıştır. Hele hele eğer, şimdiye kadarki literatürde yapıldığı üzere, konu uluslararası burjuvazinin egemenlik kurması yönünden değil de “modernleşme” kavramı üzerinden yorumlanıp Osmanlı hapishanesi hiç işlememiş ve böylece adeta boşuna var olmuş bir kurum gibi anlatılırsa, bu konuya dair tarih yazımı açıklayıcılık yönünden çok eksik ve üstelik sıkıcı kalacaktır ve bu başlıca tarihsel konu doğru düzgün anlaşılacaktır. Osmanlı hapishanesi hakkındaki şimdiye kadarki genel akademik literatürün hep bir modernleşme eksikliği, hep bir “ideali reele uygulayamama” söylemi üzerinden ilerleyişi değiştirilmesi gereken bir tarihyazımsal paradigma teşkil etmektedir. Gerçekte istenen ve büyük bir ölçüde vuku bulan süreç, yani uluslararası burjuvazinin emrindeki toplumsal gözetim ve denetimin gelişimi 1880 Hapishaneler Nizamname Layihası’nda karşımıza işte böylece çarpıcı şekilde çıkmaktadır.

Hapishane müdürleri tutukluların yazışmalarını kontrol etmekten de sorumluydular. Nizamnamenin 19’uncu maddesine göre bunun istisnaları emniyet güçlerinin (zabitanın) yönetimine ve adliye personeline ve bir de avukatlara (“mürafaalarına memur dava vekillerine”) gönderilecek olanlardı. Bu anlaşılır bir durumdu. Hapishane müdürleri (büyük) burjuvazi ve (üst) bürokrasinin oluşturduğu hiyerarşide bu diğer yargı bürokrasisi mensuplarıyla ortak bir işlevi görmekteydiler ve dolayısıyla onların işine karışmazlardı. Fakat bunların dışında tutukluların “sair yazacakları veya ahz edecekleri mektupları görüp mütalaa” etmek müdürün yetkisi ve görevi sayılıyordu. Aslında gayet doğaldı ki modern uluslararası burjuvazinin toplum üzerindeki gözetiminin en yoğun yeri olan modern hapishane ve tutukevi kurumunda, burjuvazinin memurlarının gözetimi altında bulunan bürokratlar kendilerinin de altında bulunan mahkumlara karşı böyle bir gözetim ve denetimde bulunsunlar. En azından ilke bakımından, uluslararası burjuvazinin emrindeki gözetleme ve denetleme Tevkifhaneler ve Nizamnameler Layihası’nda işte böylece tamamen oluşturuluyordu. 21’inci yüzyıl başındaki şu günlerimizde bu durum bizler için ne kadar da manidardır: Artık en ufak bir elektronik posta ve mesajlaşma yazışmamız bile okyanus aşırı sosyal medya şirketlerinin bilgisayarlarında tutulmaktadır ve onları kontrol eden uluslararası burjuvazi tarafından istendiğinde ele alınıp “mütalaa” edilebilmektedir. Üstelik “zarfın açıldığına” ve başkalarının yazışmamızı okuduğuna dair en küçük bir işaret de normalde bize verilmemektedir. Hapishane temelli gözetleme baştan beri zaten toplumun tamamına yönelik iken, şimdi çok daha etkili hâle gelmiştir ve bu işin temeli olan hapishane kurumundaki gözetlenip güdümlenme hapishanesinin dışını da büyük oranda sarmıştır. Bu durum elbette aslında daha 19. Yüzyıl başlarında Batı Avrupalı burjuvazinin egemenliği ele geçirmesiyle beraber başlamıştı. Öğretim müesseseleri ve ekonomik işletmeler gibi toplumun diğer kurumlarında ve hatta dolaylı yollardan aileler ve bireylerin bütün hayatları üzerinde kurulan disiplin ile hapishanedeki disiplin ve her iki taraftaki haksızlıklar daha en baştan birbirlerini olağanlaştırıp haklıymış gibi gösteriyordu (Foucault, 1995: 301-2). Günümüzde ise daha da ilerleyen maddi teknolojiler bunun çok daha ileri taşınmasına imkan vermektedir.

Modern burjuvazinin ve ona bağımlı bürokrasinin istediği toplumsal kontrolün en yoğunlaşmış hâli ve laboratuvarı olarak hapishanede elbette ayrıntılı kayıtlar tutulması gerekiyordu. 18, 20 ve 21’inci maddeler de bunu ele almaktaydılar. On sekizinci maddede hapishane ve tevkifhanede tutulanların eşyalarına dair ayrıntılı kayıtlardan söz edilirken, yirminci maddede şu belirtiliyordu ki müdürün gözetimi altında (“taht-ı nezaretinde”) olarak bunları “hapishane katibi” yürütecekti. Yirmi birinci madde ise koşullarda ve teneffüs vakitlerinde mahpusların yoklamasının alınması hakkındaydı. Buradan anlaşılıyor ki nizamnameyi hazırlayanların ve daha önemlisi, onu hazırlatan uluslararası burjuvazinin gözünde mahpusların zamanları da tamamen gözetleme ve kontrol altında tutulmalıydı. Böylece modern yaygın toplumsal disiplin rejimi için, ki bu dönemde Avrupa’nın özellikle kuzeybatısının muhtelif yerlerinde zaten büyük ölçüde kurulmuştu, Osmanlı Devleti’nde de zemin hazırlanıyordu. Disiplinin temeli ve asıl örneği olan hapishanede ayrıntılı kayıtlar yoluyla tam gözetim ve denetim sağlanmalıydı ki daha

sonra gelişecek olan fabrikalar ve daha yaygın bürokratik kurumlar ve okullar gibi kurumlara da aynı ilke uyarlanabilirdi. Nitekim son birkaç on yılda kağıt üzerindeki kayıtların yerini elektronik kayıtların almasıyla beraber bizler gündelik hayatlarımızda şunu gözlemledik ki burjuvazinin bu gözetleme ve ayrıntılı kaydetmesinde yeni bir aşamaya nasıl geçildi. Bugün bize bunlar, ister hapishanelerde ister hapishane dışındaki, disiplinle doldurulmuş gündelik hayatımızda olsun, son derece alışıldık gelmekle beraber unutulmamalıdır ki 1880 yılının hapishane nizamname layihasında bunlar yepyeni bir toplumsal teknolojiydi. Bugün alıştığımız kitlesel esaretin temeli o günlerin basit görünümümlü ama son derece güçlü tablolama ve envanterleme teknikleri sayesinde işte bu şekilde atılıyordu. Asıl çığır açıcı teknoloji bugünkü dijital teknolojilerimiz değil, o günlerde gelişen işte bu tekniklerdi.

Layihanın yirmi ikinci ila kırk dördüncü maddelerinde başgardiyân (“sergardiyân”) ile gardiyânların ve diğer çalışanların (“sair hademenin”) görevleri anlatılmaktadır. Elbette tarih boyunca yöneticilerin ve özellikle gaddarlıklarıyla meşhur hükümdarların muhafızları olageldi. Keza zindanlara bakan bekçiler de daima vardı. Fakat modern burjuvazinin hapishane sisteminde ve disiplin rejiminde, bu istisnai muhafızlar ve bekçilerin benzerleri artık hapishane gardiyânları ve dışarıda polis ve diğer güvenlik sektörü mensupları olarak artık cezalandırmada ve toplumun genel yönlendirilmesinde çok daha büyük ve çok daha uzun süreli bir rol oynar hâle gelmekteydiler. Şimdi bu bölümde ve bu kısımda, hapishaneler ve tevkifhanelere dair nizamname layihası üzerinden gözlemlemekteyiz ki aynı durum Osmanlı Devleti’nde de artık nasıl yerleşmekteydi. Hapishanenin vazgeçilmez kaba kuvvet unsuru olan başgardiyân ve diğer gardiyânlar hakkında sıkı kuralları vardı. Burjuvazi ve bürokrasi gardiyânları kullanarak mahpuslar üzerinde cebir ve şiddet tehdidi yoluyla disiplin kuracaksa öncelikle gardiyânların kendileri üzerinde disiplin kurmalıydı. Sonuçta bizzat hâkimler dâhil olmak üzere bütün bir cezai sistem sadece uluslararası burjuvazinin hapishane sistemi içinde birer unsurdu, öyle ki cezaevi “hâkimlerin kendilerini de haps” ediyordu (Foucault, 1995: 248-9); onların varoluş amacı uluslararası burjuvazi için bilgi üretimiydi (1995: 250-1). Başgardiyân ve gardiyânlar işlerini kaybetmemek için burjuvazinin disiplinine uymak ve mahpusları da ona kaba kuvvet yoluyla uydurmak zorundaydılar.

Gardiyânların gözetim ve denetim görevi ve onların kendilerinin de disiplin altında tutulduğu birbiri peşi sıra nizamname maddelerinde beyan edilmekteydi. Yirmi üçüncü maddeye göre gardiyânlar sergardiyânın emirlerine uygun davranmaya ve onun emrinde mahpuslar üzerinde tam bir gözetleme kurmaya “mecbur” idiler. Hapsedilenlerin hapishane binasına ve onun kapsadığı diğer unsurlara verecekleri herhangi bir “zarar ve bozukluk” ve de onların herhangi bir “uygunsuz hareket”i gözlemlenip “hemen” başgardiyâna haber verilmek zorundaydı. 24 ve 25’inci maddeler ise başgardiyân ve gardiyânın katı iş disiplinini açıklıyorlardı. Böylece bir kere daha ayan beyan olmaktadır ki sonuçta onlar da disiplinin sadece birer âletiydiler ve disiplinin asıl sahipleri onların üzerindeki uluslararası burjuvazi ve daha sonra mahalli bürokrasi idi. 26’ıncı madde yine şu vurguyla başlıyordu ki başgardiyân tutukluları “muhafaza” edecek ve “hâl-i intizamda” tutacaktı, bu konuda “nezaret” görevi vardı. Ayrıca “hapishanenin her tarafında nezafet-i kâmile bulunmasına dikkat edecek” idi. Daha sonra aynı maddede gardiyânların mahpuslarla münasebetlerine dair sıkı disiplin kuralları ortaya konuyordu. Gardiyânlara dair söz konusu alt başlık altındaki, takip eden maddelerde de keza hem söz konusu gardiyân-tutuklu ilişkilerine hem de gardiyânların hapishane üzerindeki disipline etme görevine dair başka ayrıntılar veriliyordu. Nizamnameyi nihai anlamda yazdıran uluslararası kapitalist liderlik ve onu yazan bürokrasi bu şekilde hem gardiyânları hem de onların gözetimi (“nezaret”) altındaki hapsedilenleri Osmanlı Devleti bünyesinde de bu şekilde kesin bir hizaya sokmaktaydı, en azından teorik olarak. Az önce geçen anahtar kelimeler bize modern burjuvazi disiplininin neredeyse bütün başlıca anahtar kavramlarını bir çırpıda sunmaktadır: Gardiyânlık, kollama (“muhafaza”), düzen durumu (“hâl-i intizam”), gözetim, gözetleme (“nezaret”). Dikkat çekici bir şekilde, gardiyânlara ve onların gözetimi altına konulan mahpuslara şu görev verilmişti ki içeriği sadece temiz tutmakla kalmaları, eksiksiz veya tam bir temizlik (“nezafet-i kâmile”) altında

bulundursunlar. O hâlde, erkek gardiyanlar ve mahkumlardan beklenen itaat ve titizlik standartları ev kadınlarından geleneksel olarak beklenenleri andırıyordu. Modern burjuvaziye ait disiplin rejiminin mahiyeti hakkında bu önemli bir ipucu olsa gerektir.

Nitekim kadın hapishanelerinin nizamnamede ikinci planda oluşu anlamlıdır ve bu durum da burjuva disiplini içinde yorumlanmalıdır. Nizamnamenin otuz üçüncü maddesi şöyle başlaktaydı: “Kadın gardiyanlar erkek gardiyanların görevlerinin aynısıyla yükümlüdür (*Nisadan gardiyanlar zükûr olan gardiyanların vezaifıyla mükelleftir*).” Başka bir deyişle, nizamnamenin şimdiye kadarki ve bundan sonraki maddeleri hep erkekler düşünülerek yazılmıştı. Kadınların cezalandırılması ve bu kapsamda hapsedilmesi nizamnamenin yazarlarının zihninde ikinci plandaydı. Hapishanenin hedefi, daha doğrusu burjuva disiplininin hedefi erkeklerdi. O hâlde, modern burjuvazi kadınları o kadar geriye atıyordu ki onları cezalandırmada bile neredeyse görmezden gelecekti. Nitekim günümüzde de durum değişmiş değildir. Hapsetme ve hapsederek cezalandırma erkeklerin uysallaştırılıp disipline edilmesi içindir. Uluslararası burjuva ceza sisteminde ve dolayısıyla bu sistemin içindeki Osmanlı Hapishaneler Nizamname Layihası’nda ise Kur’an’daki ve ona bağlı geleneksel İslam yasasındaki gibi erkek hırsızın kadın hırsızdan önce anılmasının⁶ çok ötesinde bir durum vardı. Nizamname layihasında ceza nesnesi olarak ilk sırada erkek anılmakla kalınmıyor, neredeyse sadece erkek anılıyordu ve kadın sadece bir istisna olarak arada sırada bahis konusu ediliyordu. Nizamnamenin işte bu 33’üncü maddesiyle geri kalan maddelerinin kıyası bize modern hapishane sisteminin erkekleri disipline etmeye dair bu ilginç yönünü işte bu şekilde göstermektedir.

Hapishanenin mahiyeti gereğince ve o mahiyetin gereklerini de aşan bir tarzda, gardiyanlar mahpuslar üzerinde daha birçok sıkı disiplin önlemi almakla yükümlüydüler. Aynı şekilde, gardiyanların kendileri üzerinde de böyle önlemler alınıyordu ve onlar da mahpuslar gibi bir disiplin rejiminin altında burjuvaziye itaate mecbur kılınıyordu. Hapishanenin mahiyeti sadece mahpusların değil, onları gözetleyip kontrol edecek gardiyanların da disiplin ve kontrol altında tutulmasını haklı çıkarıyordu. Söz konusu disiplin önlemleri arasında mahpusların yıkanmasını gözetlemek de vardı: 36’ncı maddeye göre, suçlular ve mahpuslar yıkanmayı talep ettiklerinde gardiyanlar ve sergardiyanın onayı ve gözetimi altında “takım takım gasilhanelere götürülerek nöbetçilerin nezaretleri altında” duş alabileceklerdi ve ardından koğuşlara geri güdüleceklerdi. 41’inci ve 42’inci maddeler ise, yine hapishanenin kaçınılmaz tabiatı gereğince, hem mahpusları hem gardiyanları sıkıştırıyordu: Mahpuslar veya akrabalarıyla herhangi bir şey yiyip içmek ve mahpuslarla “teklifsizce” konuşmak durumunda ağır disiplin yaptırımlarına maruz bırakılacaklar ve eğer bunu bir defa daha tekrar ederlerse “bütün bütün memuriyetinden ihraç” edileceklerdi.

Nizamname Layihasında Sosyal Güvenlik Devleti

Hapishaneler nizamnamesi ve Osmanlı hapishanesi yoluyla Osmanlı Devleti’nde de modern burjuvazinin sosyal güvenlik devletinin temeli atılıyordu. Bu şekilde de burjuvazinin sosyal sınıf çekişmesindeki egemenliği ve baskın çıkışı pekişiyordu. Şöyle ki artık köy, mahalle, kabile mensupları gibi mahallî toplulukların sade ahalsinin topluluk dayanışmasıyla birbirlerini gözetmesi yerine ve diğer yönlerden de geleneksel eski elitlerin bu yönde bazı sorumluluklar üstlenmesi yerine, artık yeni uluslararası burjuva üst sınıf ve onun modern bürokratik personeli toplumun bu yönden de “gözetimini” ele alıyordu. Gözetme anlamında sahip çıkma elbette bir sorumluluğun yanında gözetilenlerin, sahip çıkılanların üzerinde büyük bir yetkiyi ve egemenliği yeni burjuva ve bürokrat üst sınıfa kazandırıyordu. Burjuvazi ve onunla ilişkili Osmanlı bürokrasisi için, nizamnamede de gözlemlenebilen başlıca bir hedef şuydu ki bu konuda rakip egemen sınıflar ve zümreler de alt edilerek bütün sosyal kontrol ve gözetim burjuvazinin eline geçsin ve keza şuydu ki kontrole en çok tabi tutulacak olan alt sosyal ve ekonomik sınıflar üzerinde ayrıntılı tablolamalar ve düzenlemeler yapılsın. Nizamnamede net olarak görülmektedir ki sosyal hizmetler üzerindeki kontrolü yoluyla burjuvazi ve bürokrasi geleneksel olarak güçlü olan başlıca rakip sosyal sınıfları da alt ediyordu. Hem din âlimleri ve büyükleri hem

⁶ Kur’an-ı Kerim’de Maide Suresinin 38’inci ayetine bakınız.

mahalli seçkinler hapisaneler üzerinde egemenlik yönünden devreden çıkarılmakta veya burjuvazi ve bürokrasinin emrine verilmekteydi. Artık hapisane temelli olarak bütün sosyal hizmetler modern burjuva devletinin bürokrasisince gözetlenecek ve kontrol edilecekti.

Hapisane nizamnamesinde mahpusların gözetlenmesi ve zaptedilmesi anlamındaki yurkarda baktığımız gözetime ek olarak, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bakımları anlamındaki ayrıntılı gözetim de uzun uzadıya açıklanıyordu. 45'inci ila 68'inci maddeler birkaç alt başlık altında özellikle bu ikinci tür gözetime ve güvenliğe dair, ki buralarda mahpusların tıbbi ve ruhani gözetim ve denetiminden başlanarak beslenmeleri ve giyimleri ve diğer maddi ihtiyaçları ele alınıyordu. Elbette modern dönemden önce, burjuvazi iktidarı yokken de devlet yöneticileri öteden beri ahalinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tedbirleri alarak onları belirli bir memnuniyet seviyesinde tutmaya çalışırdı. Ancak yeni burjuvazi iktidarı altında yerleşik hâle gelen hapisane kurumu etrafında bunun çok daha ötesinde ayrıntılı bir düzenleme ve gütme çabası meydana çıkıyordu.

“Tabiblerin Vezaifi” başlıklı 45'inci ila 49'uncu maddelerde mahpuslar arasındaki hastaların sağlık işleri bürokrasiye, Adliye Nezareti yoluyla bağlanıyordu. “Memurîn-i Diniyyenin Vezaifi” (Din Memurlarının Görevleri) ise daha başlığında bile bu yönden anlamlıydı, çünkü din “memurları”ndan söz ediyordu: En azından söylem düzeyinde, din âlimleri ve ruhban sınıfı artık kendi başına bir güçlü sosyal sınıf olmaktan çıkıyordu. Sultan II. Abdülhamid devrindeki bu başlıca resmî belgede Müslüman din âlimleri olsun, gayri-müslim din âlimleri ve ruhban olsun uluslararası burjuvaziyle ilişkili modern devletin bürokrasisinin emrindeki memurlara dönüşüyordu. “Din memurları”nın görevlerine dair üç maddeye, 50'inci ila 52'inci maddelere baktığımızda görüyoruz ki onların görevleri de klasik Osmanlı sistemindeki durumdan çok farklıydı. Artık mahalledeki veya daha geniş bir mahalli topluluk birimindeki bir inanç cemaatinin liderinden değil, bürokrasinin emrinde belirli işleri yapacak bazı memurlardan söz edilmekteydi. Öyle ki ellinci maddede “imamlar ve ruhani memurlar (*eimme ve memurîn-i ruhaniyye*)” belirli vakitlerde hapsedilenlerin “din ve ayinlerini ifa” ile görevlendirilirken, 51'inci maddede hasta ziyaretleri ve 52'inci maddede ölümlere bakmakla sorumlu tutuluyorlardı. İronik ve anlamlıdır ki Arapçada “imam” kelimesi “lider” anlamına gelirken artık Müslüman imam da klasik Osmanlı sisteminde diğer dinlerden mahalli toplulukların ruhani liderleri olan âlimler ve ruhban da artık birer lider değil, sadece “memur”, yani “emir verilen” idiler. Bu statüye “devlet memurluğu” denilegelmişse de elbette aslında bu yüksek burjuvazi ve yüksek bürokrasinin emrindeki memurluktuktu. Bu şekilde onlar yerlerini bürokrasiye ve uluslararası burjuvaziye bırakıyordu, zira artık hapisaneler üzerinde en yoğun olacak şekilde, sade ahalinin ihtiyaçlarının karşılanması ve idaresi bürokrasi tarafından ve ona yön veren burjuvazi tarafından üstlenilmekteydi. Teori ve söylem düzeyinde nizamnamede bu hemen tamamen başarılırken, uygulamada da elbette ilerletilecekti.

Hapisanelerde varlıklılara ayrıcalık tanınması ve daha rahat şartlarda hapis yatmalarının temin edilmesi daima bilinen bir olgudur. Modern devlet burjuvaziye, özellikle büyük burjuvaziye ait olmakla beraber elbette öteden beri burjuva sınıfından olanlar da bazen hapse giregeldi. Bu durum 19'uncu yüzyılda da böyleydi. Burjuvazi elbette istemeyecekti ki kendi mensupları dışarıda olduğu gibi hapisanede de sosyal güvenlik devletinin sağladığı imkanlarla sınırlı kalsın. Zira bu sınırlı imkanlar ve disiplinli gözetim burjuvazi ve bürokrasi tarafından alt sosyal sınıflara karşıydı. Onun kendisinin bu şekilde benzer derecede sınırlanması elbette kabul edilemezdi. Mantık gereği beklenecek olan bu durum nizamnamenin çeşitli maddelerinde gözlemlenebilmektedir. 54'üncü maddeye göre zanlı veya itham edilmiş konumundaki tutuklular yiyecek ve içeceklerini dışarıdan getirebileceklerdi ve bu durumda “hapisane tayinini almaya hakları olmayacak”tı. 68'inci maddeye göre, mahkum edilmiş olan mahpuslar borçlarını ödemedikçe diğer mahpuslar gibi (“mahbusîn-i saire misilli”) dışarıdan kendi paralarıyla “bir şey alamayacak”lardı. Başka bir deyişle, tersinden düşünülürse, varlıklı mahpuslar, özellikle ailelerince kendilerine yardım edilen burjuvazi mensupları dışarıdan satın alım yapabileceklerdi. Böylece onlar hapisanedeki şartlarını kendileriyle aynı tür cezaları almış parasız veya ekonomik alt sınıf mahpuslardan daha yukarıda tutabileceklerdi. Nihayet 88. madde bunu

daha açık seçik ifade ediyordu: Mahkûm olmuş suçlular şu izne sahiptiler ki dışarıdan kendilerine getirilen yardımları (“ianatı”) alsınlar. Bundan en çok faydalanacak sosyal sınıf ve ekonomik tabakanın hangisi olduğu açıktır.

Nizamname Layihasında Kapitalist Çalışma Disiplini

19'uncu yüzyılda mahpuslar hapishanelerde bugünkünden epey daha çok çalıştırılıyordu. En azından bu bir hedefti. Ancak başlarda gördüğümüz üzere, Foucault'nun hapishanelerdeki çalışma düzenine dair temel bir iddiası şudur ki buralardaki çalıştırma ekonomik üretim için değil, fakat yine burjuvazinin idaresi altındaki disiplin içindi, mahpusları bu disipline alıştırmak içindi. Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası'nda görüyoruz ki Foucault'nun bu “iddiası” aslında Osmanlı Devleti bağlamında da zaten gizlenmeyen apaçık gerçeklikti. Nitekim nizamnamede herhangi bir üretim ve fayda amacından bahsedilmiyor, mahpusların çalıştırılması sadece genel disiplinin bir parçası olarak anılıyordu.

“Mahbusünin çalıştırılması” başlıklı 69. madde şöyledir: “Her hapishanede mahbusün-i mahkûmeden [mahkum edilmiş mahpuslardan] hiçbiri işsiz kalmayacak surette ameliyat [çalışmalar] tertib olunacaktır. Ameliyatın suret-i tertib ve usul-i hesabiyyesi [düzenlenme şekli ve hesaplanmalarına dair yöntem] on yedinci ve on sekizinci maddelerde tarif olunduğu üzere hapishane müdürleri tarafından kararlaştırılarak Adliye müfettişlerine bildirilecektir.” Görüldüğü üzere, mahpusları çalıştırmaktaki amaç onları ekonomik üretime katmak veya ülkeye ekonomik üretim kazandırmak değildi. En azından, bu yönde bir amaç hiçbir şekilde beyan edilmiyordu. Beyan edilen amaç mahpusları boş bırakmamaktan ibaretti. Daha da doğrusu, amaç nizamnamenin genelindeki disiplin ve kontrol amacının aynısıydı. Mahpusları boş bırakmamak onları “herhangi bir şeyle” meşgul etmek şeklinde değil, “hapishane yönetimince belirlenecek şekillerde” meşgul etmek şeklindeydi. Amaç yine onlara itaat ettirmek, yine onları modern kapitalizm ve bürokrasinin emrindeki disipline alıştırmaktı.

Sonuç

Dönemin tarihine yanlış bir paradigmadan bakmamak gerekliliği Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası üzerinden de tezahür etmektedir. Nizamname layihası 1880 tarihteydi. Sultan II. Abdülhamid devrinin ilerleyen yılları ve on yıllarında nizamname uzun müddet layiha statüsünde kalacak olsa da asla bir kenara atılmayacak, yarı-resmî şekilde uygulanmaya çalışılacaktı. Manidardır ki burjuvazi ve bürokrasinin din âlimleri ve ruhban aleyhine güçlenişinde ve de Osmanlı Devleti'nin uluslararası burjuvazinin kapitalist düzeneğine eklemelişinde bu yeni adım 1880 yılında, Sultan II. Abdülhamid devrinde gerçekleşiyordu. Bu da bize şunu gösteriyor ki özellikle popüler tarihçilik alanında yapılan kısır tartışmalar ve akademik tarihçiliğin kendi içindeki ideolojik kamplaşmalar ne kadar gereksizdir ve bunlar tarihsel durumu gerçek işleyişi içinde anlayıp analiz etmemizi ne kadar da imkansız kılmaktadır. Modernleşme taraftarlığı ve karşıtlığı ikileminde düşünüp üstüne üstlük II. Abdülhamid'i bazı politikaları sebebiyle yanlış olarak modernleşme karşıtlığı tarafına koymak tarihsel gerçekliği anlamaktan bizi alıkoymaktadır.

Gerçekte bu tarihsel döneme modernleşme veya yenileşme paradigmasından değil, uluslararası burjuvazi egemenliğinin yayılışı bakış açısından bakılmalıdır. Dönemin sosyal gerçekliğini açıklayan asıl büyük siyasi ve sosyal gelişim süreci işte bu süreçtir. Dönemin gelişmeleri, Osmanlı Devleti'ndeki egemen sosyal sınıfların ve giderek diğer toplum katmanlarının uluslararası kapitalizme entegrasyonu bakış açısıyla incelendiğinde, taşlar yerine daha çok oturmaktadır. Böylece, Yakınçağ Osmanlı tarihindeki çelişkili görünen, akıl karıştırıcı bulunan unsurlar ve bunların içinde örneğin hapishane kurumunun gelişim süreci çok daha net hâle gelmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, hapishanenin bizatihi mahiyeti sebebiyle hapishanedeki mahpuslar üzerinde “düzen”den öte bir sıkı rejim, bir disiplin kurmak gerekir. Hapishanenin bu mahiyetini bahane etmek yoluyla ki burjuvazi hapishane üzerinde en yoğun şekilde uygulayıp test ettiği genel toplumsal disiplini meşru gösterir. Oysa, bir defa, burjuvazi 19'uncu yüzyılın başlarında diğer ceza usullerini kaldırıp hemen hepsinin yerine hapishaneyi getirmek zorunda

değildi. Başka bir deyişle, hapishanenin mahiyeti, ki burjuvazi tarafından bahane ediliyordu, burjuvazi için katlanılacak bir zorunluluk değildi; çünkü hapishaneyi bizzat burjuvazi seçmişti. O hâlde, hapishane tam da bu mahiyeti sebebiyle ısrarlı şekilde zaten kasten seçilmişti. Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası'na dair bu yazı boyunca gördüğümüz üzere, hem Osmanlı bürokrasisi hem uluslararası burjuvazinin bu konudaki seçimi onların kendi çıkarları ve amaçlarına uygundu.

Bu yazının başlarında görmüştük ki Osmanlı Devleti yetkilileri 1880 Tevkifhaneler ve Hapishaneler Nizamname Layihası'nı uygulamaya çalışmakla beraber tâ I. Cihan Harbi'nin ilerleyen yıllarına kadar tam 37 yıl boyunca onu resmî yürürlük derecesine çıkarmadı ki onun bahanesiyle Batılı büyük devletler Osmanlı Devleti'nin hapishanelerine çok daha geniş müdahale imkanı bulmasın. Hapishaneler bahanesiyle büyük müdahaleler zaten yapılıyordu.⁷ Bu teknik resmî oyundaki amaç ise bu müdahaleleri Osmanlı Devleti için daha da korkunç hâle getirmemektir. İşte bu durum bile aslında hapishane ile ilgili temel gerçeği en manidar şekilde ortaya koyar: Hapishane *toplumun* üzerinde uluslararası burjuvazinin bir gözetleme ve de kontrol aygıtı olmakla kalmıyor, yine uluslararası burjuvaziye şu imkanı veriyordu ki onlar bizzat *devletin* ta kendisi üzerinde de aynı kontrol ve gözetimi haklı gösterip sağlayabilsinler. Osmanlı Devleti ve onun bürokratları, elbette uluslararası burjuvazi ile ortak çalışmak üzere, hapishane yoluyla toplum üzerinde disiplin kurarken, aynı disiplin bu devletin ve bu bürokratların kendileri üzerinde de kuruluyordu. Yeryüzü çapındaki sosyal hiyerarşide böylece uluslararası burjuvazi en tepedeki konumunu Osmanlı Devleti üzerinde de pekiştirdikçe pekiştiriyordu. Denebilir ki büyük devletlerin bürokratları hiyerarşideki ikinci kademeyi teşkil etmekteydiler; Osmanlı bürokratları gibi mahalli bürokratlar ise kendi ülkelerinde üçüncü kademeydiler. Bu sonuncular ilk iki sınıfla bir yandan işbirliği yapıp bir yandan onlara direnmeye çalışıyorlardı, ama işbirlikleri daha ön plandaydı ve direnişleri sadece uluslararası burjuvazinin ülke üzerindeki egemenleşme sürecini bir nebze daha yavaşlatmaktan ibaretti.

İşte bu son noktadan da bir kere daha anlayabiliriz ki Osmanlı Devleti'nde hapishane meselesine hapishane kurumunun idealist ilkelerinin uygulanışı ve daha doğrusu uygulanamaması bakış açısından bakmak ne denli yanlıştır. Mesele hiçbir zaman, iddia edilen bu idealleri uygulayabilmek değildi. Mesele daima şuydu ki uluslararası burjuvazi ve büyük devletler bürokrasisi olsun, Osmanlı Devleti'nin kendi modern bürokrasisi olsun, hapishane üzerinden olan gözetim ve denetim yoluyla ülke ve onun ahali üzerinde modern burjuvazi disiplinini ne kadar hızlı bir şekilde pekiştireceklerdi.

KAYNAKLAR

- BAŞOĞLU, T. (2011). "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- CERİDE-İ MEHAKİM. (H. 1297). "Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Layihasıdır". *Ceride-i Mehakim* C.1, (45), 353-360.
- DEVLET ARŞİVLERİ. Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği): Müteferrik TFR.I..M.../1-1.
- DEVLET ARŞİVLERİ. Dahiliye: Hapishaneler Müdüriyeti: Müteferrik DH.MB..HPS.M./31-82.
- FOUCAULT, M. (1975). *Surveiller et Punir: Naissance de la Prison*. [Paris]: Gallimard.
- FOUCAULT, M. (1991). "Questions of Method". Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller, *The Foucault Effect: Studies in Governmentality (with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault)* içinde. Chicago: The University of Chicago Press, 73-86.
- FOUCAULT, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- FOUCAULT, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- İPŞİRLİ, M. (2019). "Kürek Cezası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. EK-2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

⁷ Schull (2014) ve Yıldız (2012) hapishane konusundaki uluslararası baskı ve talepleri söz konusu titiz ve öncü eserleri boyunca ayrıntılı şekilde anlatmışlardır.

- ROTH, M. P. (2014). *An Eye for an Eye: A Global History of Crime and Punishment*. London: Reaktion Books
- SCHULL, K. F. (2014). *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TÜRK TARİH KURUMU (TTK) (t.y.). *Tarih Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu resmî web sitesi. Web: <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>.
- YILDIZ, G. (2012). *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Prof. Dr.
S. Yücel ŞENYURT

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Edebiyat Fak.
Arkeoloji Böl.

yucel.senyurt@hbv.edu.tr

 0000-0001-7364-311X

Dr.
Umut ZOROĞLU

Ordu / Türkiye

zorogluumut@gmail.com

 0000-0002-6524-7616

 10.56387/ahbvedebiyat.1290356

Gönderim Tarihi: 30.04.2023
Kabul Tarihi: 08.06.2023

Alıntı: ŞENYURT, S. Y.,
ZOROĞLU, U. (2023) "Long-
Range Metal Weapons From
Kurul Fortress in the Light of
Recent Findings". *AHBVÜ
Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (8),
89-99.

LONG-RANGE METAL WEAPONS FROM KURUL FORTRESS IN THE LIGHT OF RECENT FINDINGS

ABSTRACT: Kurul Fortress is one of the fortified Northern Anatolian settlements noticeable for its finds representing the Late Hellenistic Period. The general character of the settlement reflects a fortified settlement with adjacent regular rooms surrounded by a main defensive wall supported by towers. According to the archaeological evidence obtained, it is understood that the settlement was fortified during the Pontic king Mithradates VI Eupator. The reign of Mithradates VI has an important role in military history due to the wars against the Roman Republic. In ancient sources, there are statements about how the third war (74-63 BC) brought destruction to the settlements in Pontos geography. Excavations carried out at Kurul Fortress present finds parallel to those described in ancient sources, with traces of fire reflecting a great destruction and numerous weapon finds. During excavations from 2010 to 2022, a total of 1,289 weapons were found, 967 of which are metal. Among the metal weapons in which iron and lead are used as raw materials, long-range weapons constitute the largest percentage. With this study, it is aimed to reconsider the long-range metal weapons found at Kurul Fortress with regard to the current data.

Keywords: Northern Anatolia, Late Hellenistic Period, Mithradates VI, War, Long-Range Metal Weapons.

SON BULGULAR IŞIĞINDA KURUL KALESİ UZUN MENZİLLİ METAL SİLAHLARI

ÖZ: Kurul Kalesi, Geç Hellenistik Dönem'i temsil eden buluntularıyla öne çıkan tahkimli Kuzey Anadolu yerleşmelerinden biridir. Yerleşmenin genel karakteri kulelerle desteklenmiş bir ana savunma duvarının çevrelediği bitişik düzenli mekânlara sahip bir kale yerleşimini yansıtmaktadır. Elde edilen arkeolojik kanıtlara göre yerleşmenin Pontos kralı VI. Mithradates Eupator Dönemi'nde tahkim edildiği anlaşılmaktadır. VI. Mithradates'in hükümdarlık dönemi Roma Cumhuriyeti'ne karşı girişilen savaşlar nedeniyle askerî tarihte önemli bir yere sahiptir. Antik kaynaklarda özellikle üçüncü savaşın (MÖ 74-63) Pontos coğrafyasındaki yerleşmelere nasıl bir yıkım getirdiğiyle ilgili anlatımlara rastlanmaktadır. Kurul Kalesi'nde yürütülen kazılar, büyük bir yıkımı yansıtan yangın izleri ve çok sayıda silah buluntusuyla antik kaynaklarda anlatılanlara koşut bulgular sunmaktadır. 2010-2022 yılları arasında yürütülen kazılarda 967'si metal olmak üzere toplam 1.289 silah ele geçmiştir. Ham madde olarak demir ve kurşunun kullanıldığı metal silahlar arasında en büyük yüzdeyi uzun menzilli silahlar oluşturmaktadır. Bu çalışmayla Kurul Kalesi'nde ele geçen uzun menzilli metal silahların güncel verilerle yeniden ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Anadolu, Geç Hellenistik Dönem, VI. Mithradates, Savaş, Uzun Menzilli Metal Silahlar.

Introduction

Kurul Fortress is located on top of Kurul Rocks (571 m) rising in the southeast of the city centre of Ordu, one of the Northern Anatolian provinces. Other important elevations surrounding the city centre are Boztepe (450 m) and Yoroz (810 m), which are closer to the sea (Şenyurt-Akçay, 2016: 224). However, since Kurul Rocks are very close to the Melet (*Melanthios*) River, it is in a more advantageous position from a strategic point of view. The Melet River, the largest freshwater source of the city, flows from the eastern skirts of these rocks into the Black Sea. This river draws a natural border between the Central and Eastern parts of the Black Sea Region and provides the transition between the inner parts of Anatolia and the coastal parts of the Black Sea with its valley since ancient times (Şenyurt-Akçay, 2016: 223; Şenyurt-Akçay, 2017: 180). It is also known that in times of war, enemy forces mainly followed river valleys like this one to advance in the invaded lands (Ekinçi vd., 2015: 432-433). Kurul Rocks have a location and elevation where commercial or military transition can be easily controlled. In addition to being a transit route, the Melet River is also rich in fish species, which are important sources of food (Turan vd., 2008: 700, Şek. 1). Bronze hooks and lead fishing rod and net weights found at Kurul Fortress are indicative of the fishing activities in the Melet River and the Black Sea (Şenyurt-Akçay, 2016: 234, Lev. 9.5). Another strategic feature of the location of Kurul Fortress is that the Black Sea and the coastal part can be observed here from a wide angle (Şenyurt-Akçay, 2016: 223-224).

The eastern and southern slopes of Kurul Rocks, surrounded by the Melet River, are very steep (Şenyurt-Akçay, 2016: 224). It is possible to say that these steep slopes served as a natural barrier against the attacks that may come from the outside to the fortress. The most suitable parts of the rocks to reach the fortress are the western and northern slopes. The gate of the fortress, which has an elaborate architecture, is positioned on the western part of the rocks.

Strabo (XII. 3. 28) wrote that after Mithradates VI (120-63 BC) took the tribes of Tibaranoi and Chalybes under his rule, he had 75 strongholds (*phrouria*) built in these lands and moved most of his treasure to these fortified settlements. He also stated that the locations where these strongholds were built were the forests, deep valleys and areas covered with steep cliffs within the rugged geography formed by the Paryadres Mountains (Str. XII. 3. 28). The facts that the rocks where Kurul Fortress is located are covered with trees and that there is a deep valley formed by the Melanthios River just to the east of this place are the geographical features that exactly match the description of Strabo.

According to these explanations, it is possible to say that the settlement strategy of Mithradates VI consisted of strongholds built on steep rocks and these settlements played a key role in the administration of the country (Højte, 2009: 103). This strategy of the king is closely related to his political and military struggle with Rome. Mithradates VI Eupator spent about 20 years of his life fighting with Rome, and these wars went down in history as the Mithradatic Wars. The Third Mithradatic War (74-63 BC) is of great importance for the Late Hellenistic history of the Black Sea Region where the Pontos geography was exposed to two major invasions by Lucullus and Pompey (Arslan, 2007: 345-388, 480-483). According to Strabo (XII. 3. 38), Mithradates' strongholds were destroyed by the Roman army commanded by Pompey the Great during the second invasion. As a result of the excavations that have been going on for 13 years, it has been understood that the settlement at Kurul Fortress also ended with a layer of rubble and fire, which indicates such a destruction (Şenyurt-Akçay, 2016: 230-231, 233; Şenyurt-Akçay, 2017: 185, 189; Şenyurt-Durugönül, 2018: 309, 332; Şenyurt-Zoroğlu, 2018: 183, 185; Şenyurt vd., 2017: 4, 6, 8; Zoroğlu, 2021: 32, 34, Res. 3.4; Zoroğlu, 2023: 31).

The architectural structure at Kurul Fortress has a narrow and long plan in accordance with the summit of the rock (Akçay-Bulut, 2022: 179-180, Fig. 1). The rooms forming the buildings are arranged in an adjacent order on this limited surface (Akçay-Bulut, 2022: 180). Bronze coins constitute the most important group of finds for dating. Accordingly, it has been understood that the majority of these coins were dated to the reign of Mithradates VI Eupator

(Şenyurt-Akçay, 2016: 235-238, Lev. 12; Şenyurt vd., 2017: 6-7, Res. 10; Akgönül, 2018: 13-42, 51-63, Çiz. 2.1, 2.2, Şek. 2.1). Another important find for dating is a mould-made relief bowl from the workshop of Philon (Şenyurt-Akçay, 2016: 233-234, Lev. 11; Şenyurt-Yorulmaz, 2020: 306, 308, 313, Lev. 3: 13). These finds enabled the date of the fire layer associated with the last architectural phase of the fortress to be determined as 65/64 BC (Şenyurt-Akçay, 2016: 234). Weapons also occupy an important place among the many artefacts found from the destruction debris of the fortress. As of 2022, the total number of weapons reached 1,289. The largest share in this group belongs to metal weapons with 967 pieces.

Long-Range Metal Weapons

The rainy climate of the Black Sea Region is the biggest obstacle for the metal weapons to reach the present time in a well-preserved condition. However, the classifications and descriptions of almost all of them have been completed. Most of the weapons consist of catapult bolts, arrowheads and sling-bullets (908 in total). It is possible to consider them as long-range weapons of the ancient world. The predominance of long-range types is related to the fact that Kurul is a fortified settlement built at a high altitude because such weapons are 'missiles', which are the most necessary weapons to capture or defend a fortress in this location. Of the remaining 59 weapons, 24 are short-range throwing weapons such as *pila* and javelins, and 35 are close combat weapons. The spear-sickle (*falx muralis*), which is a composite weapon, is the most different example among close combat weapons (Zoroğlu, 2021: 72-74, 371-372, Kat. No. D4; Şenyurt-Zoroğlu, 2018: 190-191, Fig. 14). When the long-range metal weapons are examined in terms of raw materials, it is seen that all of the 775 examples were made of iron, except for the 133 lead sling-bullets.

Catapult Bolts

Torsion artillery constitutes one of the most common siege warfare machines of the Hellenistic and Roman periods (Figure 1). Until the end of the 1st century AD, in Roman artillery terminology, the bolt-shooting types of these weapons were called *catapulta* and *scorpio*, and the stone-throwing types were called *ballista* (Vitr. *De arch.* I. 1. 8; X. 10. 1; 11. 1-3; 9; 13. 6-7; 15. 4; 16. 1; Caes. *B Gall.* VII. 25; Marsden, 1969: 1 fn. 1, 180, 184, 188; Campbell, 2011: 689; Develi, 2009: 229, 231). However, the *scorpio* is also considered to be a smaller calibre bolt-shooter than the *catapulta* (Caes. *B Gall.* VII. 25 fn. 2; Veg. *Mil.* IV. 22; Marsden, 1969: 188-189; Campbell, 2003: 24; Develi, 2009: 229). In the range tests carried out by manufacturing modern examples of bolt- or arrow-shooting engines, distances of up to 370 m have been reached (Marsden, 1969: 86).

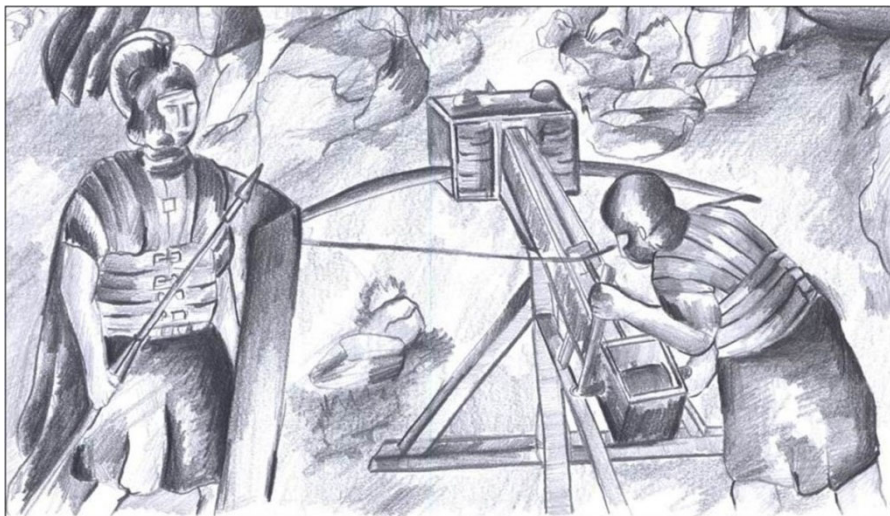

Figure 1. Reconstruction of a bolt-shooter on the battlefield (Painting Gizem Aydoğdu, from *Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Savaş Araç Gereçleri*, by U. Zoroğlu, 2021, p. 40, Şek. 4.1a).

Bolt-shooters' missiles were heavier and more destructive than a standard arrow because catapult bolts were designed with a pyramidal-headed and square-sectioned to pierce helmets and armour (Bishop-Coulston, 2006: 59). Extant examples show that these iron components were fixed to wooden shafts with the help of socket and tang. 298 catapult bolts were found during the excavations at Kurul Fortress (Zoroğlu, 2021: 41-47, 145-241, Kat. No. A1-97; Şenyurt-Zoroğlu, 2018: 183-186, Fig. 2-3; Şenyurt vd., 2017: 8, Res. 12). While 287 of these are socketed (Figure 2/a-c), only 11 are tanged (Figure 2/d). In addition, the weights of the bolt-heads from the fortress reach up to 280 g. Very low numbers of 5 g have also been observed in weight measurements, but these measurements are not reliable because of the excessive deterioration of the finds. Another example found during the 2020 excavations draws attention with its size and weight. The length of this bolt-head is 160 mm, its socket diameter is 33 mm and its weight is 280 g (Figure 2/a). These dimensions reflect not only the armour-piercing feature of the missile, but also its potential devastating impact on architecture. Vegetius (*Mil. IV. 18*) spoke of the existence of such powerful bolt-heads and explained their devastating effect through the damage they inflicted on the siege towers. Changes in the measures of the bolt-heads from the fortress indicate the use of both light and heavy bolt-shooters.

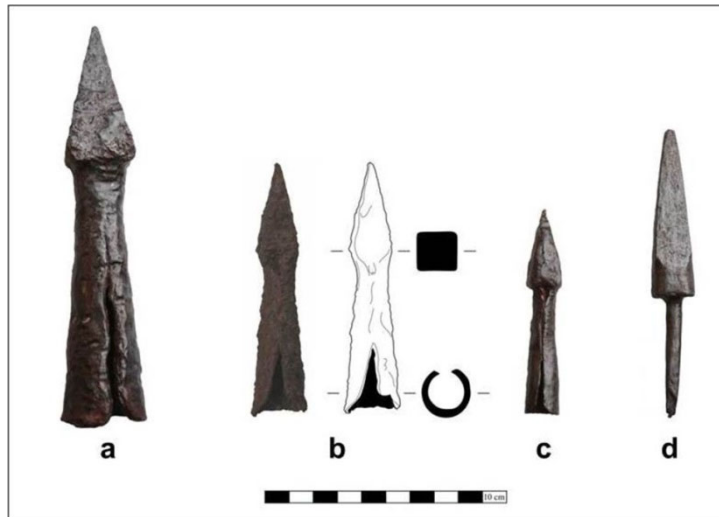

Figure 2. Iron catapult bolts from Kurul Fortress; a-c) Socketed, d) Tanged.

It is noticeable that ancient authors said that flaming artillery bolts were used during the Mithradatic Wars (Plut. *Sull. XII. 3*; App. *Mith. 74*). This type of use of missiles had also been the subject of the works of Vitruvius (*De arch. X. 16. 12*) and Vegetius (*Mil. IV. 18*; 44). Moreover, Vegetius (*Mil. IV. 18*) wrote that the burning process was accomplished by wrapping a combustible mixture of sulphur, resin, bitumen and tow onto the metal component and then setting the missile on fire with a caustic oil. This information provided by the ancient authors also made an important contribution to the ideas that could be put forward about the causes of the fire layer that was unearthed at Kurul Fortress and spread all over the settlement.

Arrowheads

The number of arrowheads found at Kurul Fortress has reached 477. Of these, 393 are three-bladed (Zoroğlu, 2021: 54-55, 278-311, Kat. No. B14-47; Şenyurt-Zoroğlu, 2018: 187-188, Fig. 6-7) and 84 are two-bladed (Zoroğlu, 2021: 50-53, 265-277, Kat. No. B1-13; Şenyurt-Zoroğlu, 2018: 186, Fig. 4-5). All three-bladed (trilobate) arrowheads are tanged and barbed (Figure 3/a-b). However, the barbs of some examples were not preserved. The weights of the three-bladed arrowheads from Kurul Fortress vary between 2 and 28 g, but their average weight is 4-5 g. Three-bladed arrowheads were the most preferred arrowheads during the Hellenistic and Roman periods and spread as far as ed-Dur in the United Arab Emirates (Delrue, 2007: 239-241, 247-248, Fig. 3).

Of the 84 two-bladed (bilobate) arrowheads found at Kurul Fortress, 82 are tanged (Figure 3/c-d) and 2 are socketed (Figure 3/e). Tanged examples, which make up the majority, are represented by barbed (Figure 3/c) and leaf-shaped (Figure 3/d) types. Some examples of both types have a 'stem' formed by thickening the upper part of the tang (Figure 3/c-d). Stem is the name given to the part where the arrowhead is fixed to the wooden shaft and wrapped with an organic material such as a tendon (Bozer vd., 2020: 340, Fig. 1). The weights of the barbed ones vary between 4 and 19 g, and the leaf-shaped ones vary between 2 and 10 g. The two socketed examples (Zoroğlu, 2021: 51, 265-266, Kat. No. B1-2) are quite small, typologically resembling a miniature spear rather than a leaf (Figure 3/e). Their lengths are 42 and 47 mm, and the socket diameters are 5 and 6 mm. The socket diameters of these arrowheads, which weigh only 2 g, point to a very thin wooden shaft. Different types of small arrowheads were found at Daskyleion (Kasar-İren, 2020: 183-184, Type IA2a-d, Figs. 8-9). It is suggested that they were used for hunting small animals and bird species (Kasar-İren, 2020: 181-183, 193). A similar purpose might be suggested for the small arrowheads from Kurul Fortress. As a matter of fact, there are many bones belonging to small animal species among the faunal remains found at the fortress.

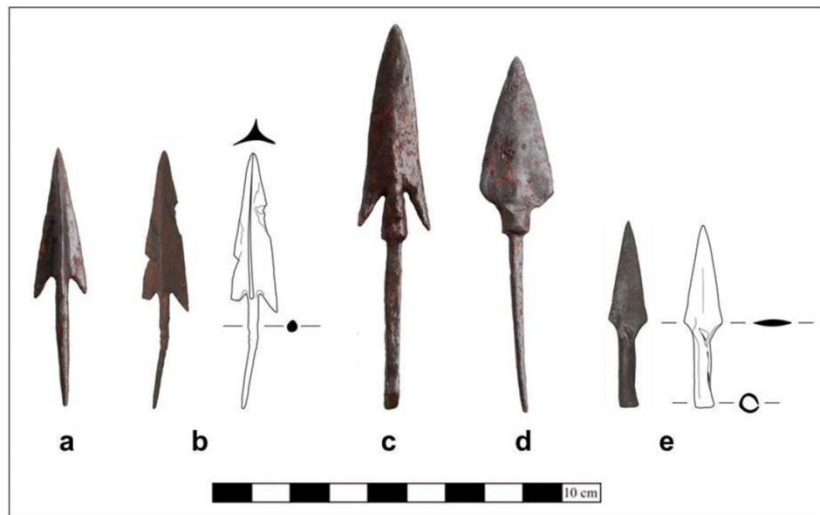

Figure 3. Iron arrowheads from Kurul Fortress; a-b) Three-bladed, tanged and barbed, c) Two-bladed, tanged and barbed, d) Two-bladed, tanged and leaf-shaped, e) Two-bladed, socketed and spear-shaped.

A composite bow reinforcing lath (ear lath) made of antler found during the 2020 excavations at Kurul Fortress is an important clue regarding the type of bow which was used together with the arrowhead types mentioned above (Zoroğlu, 2023: 34, Res. 5: A-B, 6: A-B). After the invention of composite bows by the Asian communities, these bows spread to the West and found a place in the Roman army. Firearms were used until they were invented due to the long-range characteristics resulting from the bow's reflex structure. For example, it is understood from the inscriptions on the archery monuments that the Ottoman composite bows may have reached a range of up to 846 m (Bir vd., 2006: 47).

Sling-Bullets

The sling (*funda* in Latin) is a simple weapon consisting of two strings attached to either end of a palm-sized pouch, but is very effective at long-range. The end of one of the strings is looped to pass the finger, and the end of the other string is knotted to make it easier to hold (Korfmann, 1973: 37-38; Griffiths-Carrick, 1994: 4-5, 9-10, Fig. 4A-B; Dohrenwend, 2002: 33; Seevers-Dennis, 2018: 1, Fig. 1). Then, at the end of a twisting motion on the side of the body or above the head (Figure 4), the knotted string is released and the bullet inside the pouch is thrown forward (Korfmann, 1973: 38; Griffiths-Carrick, 1994: 4; Dohrenwend, 2002: 33-35; Seevers-Dennis, 2018: 1-4, Figs. 2, 4-9). Beside this technique, there is a second method known to have been used less often. Accordingly, a bullet is thrown with a subsidiary tool called

a 'staff sling' (*fustibalus* in Latin), which is formed by connecting the strings to the end of a throwing staff (Korfmann, 1973: 37-38; Dohrenwend, 2002: 29; Seevers-Dennis, 2018: 2, Fig. 3). Bullets are the most important finds providing evidence for the use of slings in archaeological excavations.

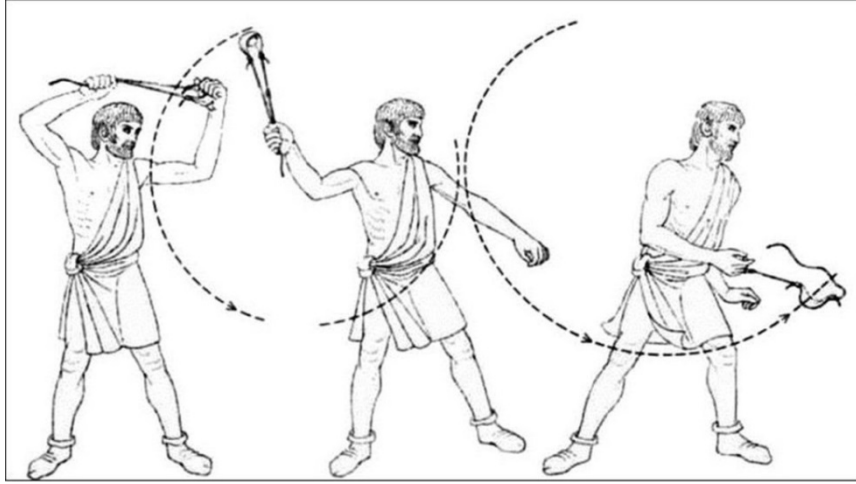

Figure 4. Reconstruction of the slinger's anticlockwise arm movement during the throw (Adapted from "The Sling as a Weapon", by M. Korfmann, 1973, p. 38. Copyright 1973 by Scientific American, Inc).

The lead sling-bullets from Kurul Fortress consist of 133 examples (Zoroğlu, 2021: 57-59, 313-318, Kat. No. B49-54). While these are typologically divided into three types as octahedral (Figures 5/d-e; 6/a-c), biconical (Figures 5/a-b, f; 6/d-f) and ovoid (Figure 5/c). Their weights vary between 18 and 74 g. On some examples, there is a hole with an average diameter of 4-5 mm, which indicates that they were opened deliberately (Figures 5/c, e-f; 6/a-c). Perforated sling-bullets are also known from Burnswark Hill in Scotland, which was attacked by the Romans in the 2nd century AD (Metcalf, 2016; Reid, 2016: 23-25; Reid-Nicholson, 2019: 469, Fig. 5/Type III). It was first suggested by Dr John H. Reid (Metcalf, 2016) that these holes, which were previously thought to be poison reservoirs, were made to make a sharp buzzing. This sound was able to be recreated in experimental studies in which Reid himself participated (Reid, 2016: 25; Reid-Nicholson, 2019: 470). In another experiment posted on a social media platform by Jörg Sprave (2016), the buzzing sound can be clearly heard. As a result, perforated (whistling) sling-bullets are considered psychological weapons aimed at scaring the enemy (Reid, 2016: 25; Reid-Nicholson, 2019: 470; Seevers-Dennis, 2018: 6-7). Among Caesar's accounts of the African War (*Bell. Afr.* 83), there are some clues about the existence, usage technique and effectiveness of these weapons.

Smaller and irregular holes were also observed on a few lead sling-bullet found at Kurul Fortress. These are most likely due to a flaw in the manufacturing process. In addition, a total of 10 small lumps covering the surface of some sling-bullets draw attention (Figures 5/a-b; 6/f). These lumps are arranged in two groups of five. One of the lumps is in the centre, while the other four lumps form a rhombus around it. However, they do not create any image that would make any sense or symbolize an object. Probably their purpose was to cause more damage when they hit the body of the enemy soldier. Thorny medieval maces, which were manufactured to inflict more damage on the enemy in wars, can be given as an example of this idea.

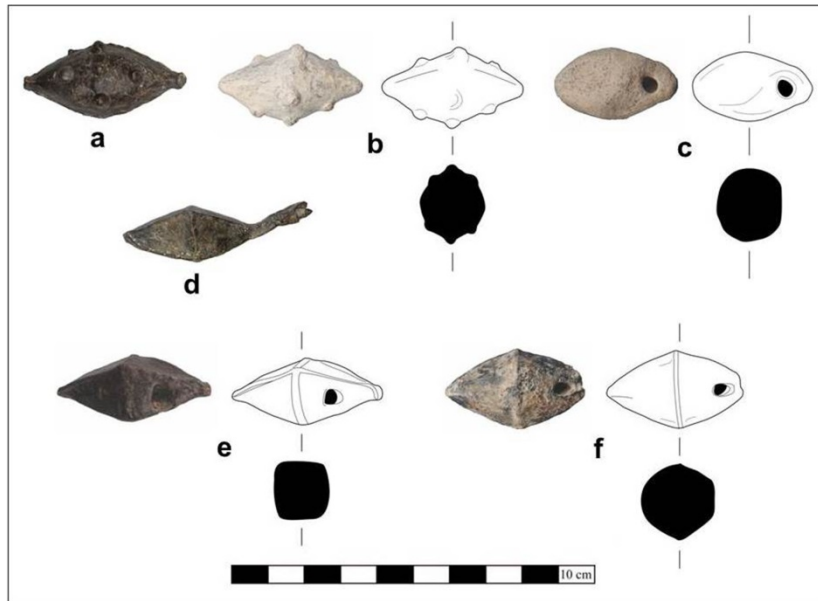

Figure 5. Lead sling-bullets from Kurul Fortress; a-b) Biconical and lumpy, c) Ovoid and perforated, d) Octahedral and simple, e) Octahedral and perforated, f) Biconical and perforated.

During the excavations carried out at Kurul Fortress in 2021 and 2022, significant data were obtained in terms of lead sling-bullets. A total of 126 sling-bullets were found, 7 of which were found in the large storage area unearthed between these years, and 119 in the corridor just the south of this area. These sling-bullets consist of octahedral and biconical examples, with each of the simple, perforated and lumpy types among them. But more importantly, all of these were found in bulk with mould mark (Figures 5/a, d; 6/a-f). Some of the sling-bullets are interconnected in groups of three (Figure 6/a-f). This is due to the channels that allow the molten lead to spread into the mould. Almost all of the sling-bullets have protrusions left from these channels. There are examples in which both perforated and lumpy lead bullets are interconnected. However, no finds are similar to the terracotta mould of Olynthus (Korfmann, 1973: 40; Seevers-Dennis, 2018: 6, Fig. 12) were found together with the sling-bullets. This situation brings to mind the idea that the 'lost-wax' casting method (*cire perdue*) may have been used.

Figure 6. Lead sling-bullets with mould mark from Kurul Fortress; a-c) Octahedral and perforated, d-e) Biconical and simple, f) Biconical and lumpy.

The origin of the lost-wax casting method is thought to date back to the Chalcolithic Period, before 4000 BC (Davey, 2009: 152). According to this method (Noble, 1975: 368), first a

wax model of the object to be manufactured is made, and then this model is covered with moist clay, leaving a small hole. The mould, which is rested for a while to dry, is heated a little by turning it upside down with the hole facing down. The wax melts and flows through this hole, leaving behind a cavity in the shape of the object to be manufactured. After the mould is re-heated until all wax residues are removed, the molten metal is poured into the cavity left by the wax. After the metal solidifies, the clay mould is broken and the object is removed (Figure 7). With this last stage, the manufacture is also completed. In line with these explanations, it is possible to say that the reason why no mould examples have been found at Kurul Fortress until today is related to the melting of the wax model and the breaking of the clay mould. The lost-wax casting method makes it possible to manufacture very detailed objects in the most perfect way. For this reason, it is highly probable that the same method was used in other metal weapons that require details such as the three-bladed arrowheads found at Kurul Fortress.

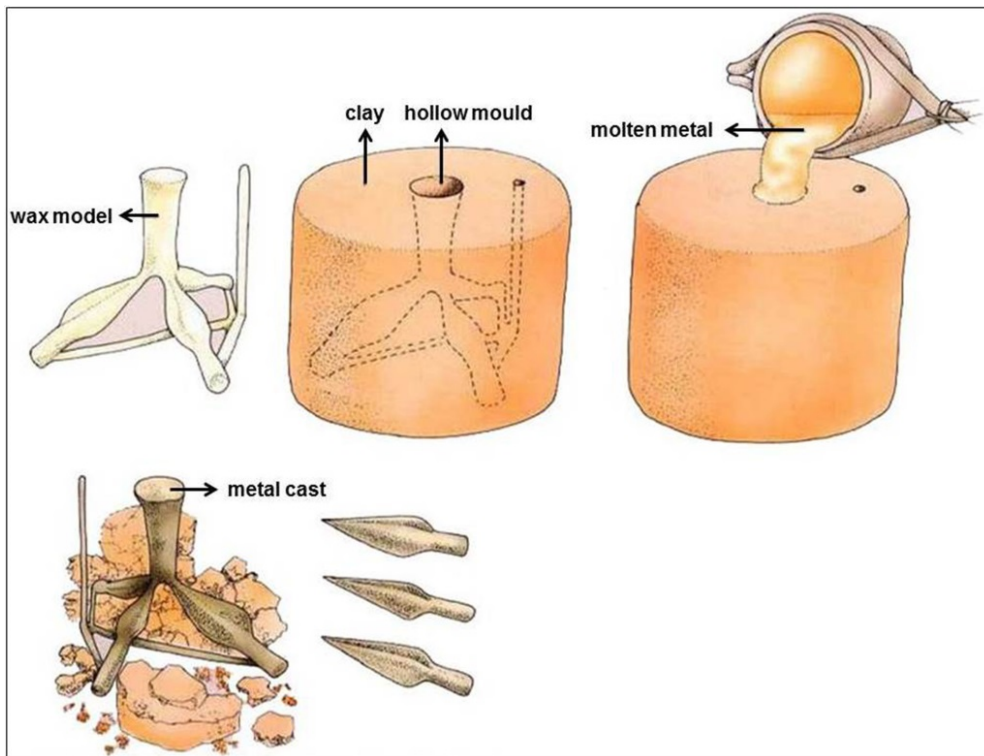

Figure 7. Reconstruction of weapon manufacture using the lost-wax casting method (Adapted from "Meluhha: spread of lost-wax casting in the Fertile Crescent. Smithy is the temple. Veneration of ancestors", by S. Kalyanaraman, 2014. Bharatkalyan97 A homage to Hindu civilization, <http://bharatkalyan97.blogspot.com/2014/01/meluhha-metallurgical-roots-and-spread.html>).

There is also another way of lead sling-bullet casting. This method consists of pouring molten lead into holes drilled in the sand with the help of a finger, stick or spear point (Seevers-Dennis, 2018: 6). However, this method was mostly used in order not to waste time under the adverse conditions of the battle (Seevers-Dennis, 2018: 6). This method including a very fast manufacturing process is not suitable for the manufacturing of perforated and lumpy sling-bullets from Kurul Fortress, which require fine workmanship. It is more of a viable process for simple bullets.

Conclusion

The weapons to be used in the siege and defence of a settlement in antiquity, as it is today, were directly related to the location of that settlement. The most suitable weapons for damaging fortified settlements built at a high altitude were the long-range types. The weapons found in the excavations carried out at Kurul Fortress between 2010 and 2022 prove this situation in the best way. Out of a total of 1,289 weapons, 1,230 include long-range examples.

Within this huge amount, the number of metal missiles is 908. If a generalization is made, it is possible to say that the importance of long-range weapons for Kurul Fortress is actually valid for all Mithradates VI strongholds. Ancient sources point out that these settlements were built at similar altitudes, as confirmed by archaeological evidence.

Bolt-shooters were complex machines that were extremely important for besieging and defending these fortified settlements. The changes in the calibres of the 298 catapult bolts found at Kurul Fortress are the most important evidence showing that both light and heavy bolt-shooters were used. The relation of especially large calibre and heavy bolt-heads with the destruction and burning of the fortress is getting clearer. Ancient sources give information about how these bolts were fired and their destructive power was utilized especially during the Mithradatic Wars.

Almost all of the arrowhead types of the Hellenistic and Roman Republican periods are represented in the weapon assemblages from Kurul Fortress. The fact that the Late Hellenistic Period was a period of wars for the Black Sea Region and Anatolia was a part of the geography where communities specialized in archery lived together might be shown among the reasons for this diversity in arrowheads. In addition to this, the questioning which bow type is used with Kurul Fortress arrowheads – the number of which has reached 477 – is also of great importance. The answer to this question might be a composite bow reinforcing lath manufactured of antler found in the 2020 excavations. An unworked antler found in the following year might be another clue to composite bows manufactured in the fortress. It is possible to say that these finds are the earliest evidence of composite bows found in Anatolia.

Lead sling-bullets were the most important finds in terms of weapons found in 2021 and 2022. These have survived to the present-day in bulk with mould mark. This information reflects a crucial clue about the weapons manufactured in the fortress. The fact that no mould examples have been found so far allows us to suggest the lost-wax method, which is one of the earliest known casting methods in human history. The presences of perforated and lumpy examples that require fine workmanship among the lead sling-bullets also strengthen this idea. Kurul Fortress maintains to preserve its importance for the Mithradates VI Eupator phase of military history with its findings on the weapon types and weapon manufacturing practices.

BIBLIOGRAPHY

Ancient Sources

App. *Mith.* (=Appianus, *Mithridatius*)

APPIANUS (1962). *Appian's Roman History*. Vol. 2. Trans. H. White. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Caes. *Bell. Afr.* (=Caesar, *Bellum Africum*)

CAESAR (1955). *Alexandrian, African and Spanish Wars*. Trans. A. G. Way. Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd.

Caes. *B Gall.* (=Caesar, *De bello Gallico*)

CAESAR (1958). *The Gallic War*. Trans. H. J. Edwards. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Plut. *Sull.* (=Plutarchus, *Vitae parallelae*)

PLUTARCHUS (1959). *Plutarch's Lives*. Vol. 4 (Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla). Trans. B. Perrin. Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd.

Str. (=Strabo)

STRABO (1961). *The Geography of Strabo*. Vol. 5. Trans. H. L. Jones. Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd.

Veg. *Mil.* (=Vegetius, *Epitoma rei militaris*)

VEGETIUS (2019). *Roma Savaş Sanatı*. Çev. S. Özgüler ve K. A. Çetinalp. İstanbul: Kronik Kitap.

Vitr. *De arch.* (=Vitruvius, *De architectura*)

VITRUVIUS (1914). *The Ten Books on Architecture*. Trans. M. H. Morgan. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Modern Sources

- AKÇAY, A.-BULUT, A. E. (2022). 'Kurul Kalesi'nde Mekânsal Osganizasyon, Mimari Malzeme ve Yapı Fonksiyonları Üzerine Bir Değerlendirme'. *Anadolu Araştırmaları*, (27), 175-224.
- AKGÖNÜL, S. O. (2018). *Kurul Kalesi 2010-2017 Yılları Sikke Buluntuları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ARSLAN, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul: Odin Yayıncılık.
- BİR, A.-KAÇAR, M.-ACAR, Ş. (2006). 'Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları'. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* C.8, (1), 39-67.
- BISHOP, M. C.-COULSTON, J. C. N. (2006). *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*. Oxford: Oxbow Books.
- BOZER, R.-YAVAŞ, A.-GÜDER, Ü. (2020). 'Arrowheads (Temren) Found from the Excavations at the Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev-II Caravanserai in Eğirdir, Isparta'. *Sanat Tarihi Dergisi* C.29, (2), 333-369.
- CAMPBELL, D. B. (2003). *Greek and Roman Artillery 399 BC-AD 363*. Oxford: Osprey Publishing.
- CAMPBELL, D. B. (2011). 'Ancient Catapults: Some Hypotheses Reexamined'. *Hesperia* C.80, (4), 677-700.
- DAVEY, C. J. (2009). 'The early history of lost-wax casting'. J. Mei and Th. Rehren (Eds.). *Metallurgy and Civilisation: Eurasia and Beyond*. Proceedings of the 6th International Conference on the Beginnings of the Use of Metals and Alloys (BUMA VI), London: Archetype Publications, 147-154.
- DEL RUE, P. (2007). 'Trilobate arrowheads at ed-Dur (U.A.E, Emirate of Umm al-Qaiwain)'. *Arabian Archaeology and Epigraphy* C.18, (2), 239-250.
- DEVELİ, Ö. (2009). *Troya'dan Kudüs'e, Rodos'tan Kartaca'ya Antik Çağda Kuşatmalar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- DOHRENWEND, R. E. (2002). 'The Sling: Forgotten Firepower of Antiquity'. *Journal of Asian Martial Arts* C.11, (2), 29-49.
- EKİNCİ, D.-KARABAYIR, S.-DOĞANER, S. (2015). 'Jeomorfolojik Özelliklerin Askeri Strateji ve Harp Sanatı Üzerindeki Etkileri'. M. Bahadır, A. Uzun ve H. İ. Zeybek (Ed.). *Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu* (15-17 Ekim 2015, Samsun). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 418-440.
- GRIFFITHS, W. B.-CARRICK, P. (1994). 'Reconstructing Roman Slings'. *The Arbeia Journal* C.3, 1-11.
- HØJTE, J. M. (2009). 'The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom'. J. M. Højte (Ed.). *Mithradates VI and the Pontic Kingdom*. Aarhus: Aarhus University Press, 95-107.
- KALYANARAMAN, S. (2014, January 9). *Meluhha: spread of lost-wax casting in the Fertile Crescent. Smithy is the temple. Veneration of ancestors*. Bharatkalyan97: A homage to Hindu civilization. <http://bharatkalyan97.blogspot.com/2014/01/meluhha-metallurgical-roots-and-spread.html> (Retrieved April 30, 2023)
- KASAR, Ö.-İREN, K. (2020). 'Leaded Bronze Arrowheads at Daskyleion'. *Adalya*, (23), 175-204.
- KORFMANN, M. (1973). 'The Sling as a Weapon'. *Scientific American* C.229, (4), 35-42.
- MARSDEN, E. W. (1969). *Greek and Roman Artillery: Historical Development*. Oxford: Clarendon Press.
- METCALFE, T. (2016, June 13). *Whistling Sling Bullets Were Roman Troops' Secret 'Terror Weapon'*. Live Science. <https://www.livescience.com/55050-whistling-sling-bullets-from-roman-battle-found.html> (Retrieved May 11, 2023)
- NOBLE, J. V. (1975). 'The Wax of the Lost Wax Process'. *American Journal of Archaeology* C.79, (4), 368-369.
- REID, J. H. (2016). 'Bullets, ballistas, and Burnswark: A Roman assault on a hillfort in Scotland'. *Current Archaeology*, (316), 20-26.
- REID, J. H.-NICHOLSON, A. (2019). 'Burnswark Hill: the opening shot of the Antonine reconquest of Scotland?'. *Journal of Roman Archaeology* C.32, 459-477.
- SEEVERS, B.-DENNIS, V. (2018). 'Slings in the Biblical World: And What We Can Learn about David Defeating Goliath'. *Near East Archaeological Society Bulletin* C.63, 1-12.

- SPRAVE, J. (2016, August 11). *The Mystery Of The Whistling Bullets: Psychological Warfare, 200 AD* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=7vJBKfQFD8I> (Retrieved May 18, 2023)
- ŞENYURT, S. Y.-AKÇAY, A. (2016). 'Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler'. *Seleucia*, (6), 221-248.
- ŞENYURT, S. Y.-AKÇAY, A. (2017). 'Kurul Fortress and the Cult of Kybele as a City Protector'. *Colloquium Anatolicum*, (16), 179-198.
- ŞENYURT, S. Y.-DURUGÖNÜL, S. (2018). 'Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli'. *Olba*, (26), 305-344.
- ŞENYURT, S. Y.-YORULMAZ, L. (2020). 'Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler'. *Seleucia*, (10), 297-327.
- ŞENYURT, S. Y.-ZOROĞLU, U. (2018). 'Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Metal Silahları Üzerine Bir Ön Değerlendirme'. *Cedrus C.6*, 181-196.
- ŞENYURT, S. Y.-AKÇAY, A.-BULUT, A. E.-ZOROĞLU, U.-AKGÖNÜL, S. O. (2017). 'Ordu Kurul Kalesi'. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, (43), 2-10.
- TURAN, D.-TAŞ, B.-ÇİLEK, M.-YILMAZ, Z. (2008). 'Aşağı Melet Irmağı (Ordu, Türkiye) Balık Faunası'. *Journal of FisheriesSciences.com C.2*, (5), 698-703.
- ZOROĞLU, U. (2021). *Kurul Kalesi Hellenistik Dönem Savaş Araç Gereçleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- ZOROĞLU, U. (2023). 'Kompozit Yay Çıtalarına Kurul Kalesi'nden Yeni Bir Katkı'. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi C.9*, (17), 29-44.

AUTHORS' CONTRIBUTION LEVELS: First Author 50%, Second Author 50%.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL: Ethics committee approval is not required for the study.

FINANCIAL SUPPORT: No financial support was received in the study.

CONFLICT OF INTEREST: There is no potential conflict of interest in the study.